

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XVI vol. 37 № 1/2020

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални ИНТЕРЕС

Драган Станар
Милош Томић
Љупка Катана
Марко Филијовић
Ивица Ђорђевић
Немања Јанковић
Ненад Перић

Александар Саша Гајић
Горан Николић
Предраг Петровић
Невена Станковић
Стефан Јојић
Бојан Драшковић

Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година XVI

vol 37.

Број 1/2020.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 1/2020. год. XVI vol. 37 стр. 1-225

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Миломир Степић, Милош Кнежевић, Жељко Будимир,

Душан Пророковић, Марко Пејковић, Сања Шуљагић,

Зоран Милошевић, Александар Гронски

Секретари:

Вишња Станчић

Савет часописа:

Радослав Гађиновић, Ђуро Бодрожић, Живојин Ђурић, Момчило

Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић, Милош Ковић,

Миша Ђурковић, м. М. Лобанов, Наталија Белоус,

Владислав Кучмистиј, Дејан Михаиловић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа:

Ситопронт, Житиште

Тираж: 50 примерака

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni3712020>

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ СТУДИЈЕ

- Драган Станар*
ЕТИЧКИ ЧИНИЛАЦ БОРБЕНОГ МОРАЛА.....7-22
- Милош Томић*
СЕЦЕСИЈА VERSUS НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС:
ЈЕДНОСТРАНО ПРОГЛАШЕЊЕ
НЕЗАВИСНОСТИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ.....23-47
- Љупка Катана*
ПРОБЛЕМ УЛОГЕ ИДЕНТИТЕТА У
САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ; ОСВРТ НА УТИЦАЈ
РЕЛИГИЈЕ.....49-65
- Марко Филијовић, Ивица Ђорђевић*
КОРУПЦИЈА КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА
ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ: ПОЛИТИЧКА,
ЕКОНОМСКА И ЗДРАВСТВЕНА ДИМЕНЗИЈА.....67-87
- Немања Јанковић, Ненад Перић*
ПОЛИТИЧКИ МАРКЕТИНГ МИЛАНА
СТОЈАДИНОВИЋА.....89-112

МЕЂУНАРОДНЕ ТЕМЕ

- Александар Саша Гајић*
ДЕМОКРАТСКИ КОСМОПОЛИТИЗАМ И
СВЕТСКА ДРЖАВА: НОРМАТИВНО-
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРЕДЛОЗИ
ДАНИЈЕЛА АРКИБУЊИЈА.....113-133

Горан Николић, Предрaг Петровић
ТРГОВИНСКО-ТЕХНОЛОШКИ РАТ АМЕРИКЕ
И КИНЕ КАО ПОЧЕТАК НОВОГ ХЛАДНОГ
РАТА?.....135-162

Невена Станковић
СПОЉНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У
ТЕОРИЈСКОМ КОНЦЕПТУСТРУКТУРНЕ
СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ.....163-188

ПРИКАЗИ

Стефан Јојић
ОДБРАМБЕНА ДИПЛОМАТИЈА У СПОЉНОЈ
ПОЛИТИЦИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ВЕЉКО
БЛАГОЈЕВИЋ: „СРБИЈА И ИЗАЗОВИ
ОДБРАМБЕНЕ ДИПЛОМАТИЈЕ“
МЕДИЈА ЦЕНТАР ОДБРАНА, БЕОГРАД, 2017.....189-193

Бојан Драшковић
Политичка историја Словена –
између мита и стварности
МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СЛОВЕНА –
ИЗМЕЂУ МИТА И СТВАРНОСТИ“, ОДРЖАНА
15. НОВЕМБРА 2019, У ПРОСТОРИЈАМА
ПАЛАТЕ КРСМАНОВИЋ, У ОРГАНИЗАЦИЈИ
ИНСТИТУТА ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТУДИЈЕ, ПОД
УРЕДНИШТВОМ ДР САЊЕ ШУЉАГИЋ.....195-204

CONTENTS

ARTICLES STUDIES

- Dragan Stanar*
ETHICAL DETERMINANT OF MILITARY
MORALE.....7-22
- Milos Tomic*
SECCESION VERSUS NATIONAL INTEREST:
UNILATERAL DECLARATION OF
INDEPENDENCE OF KOSOVO AND METOHIJA.....23-47
- Ljupka Katana*
THE PROBLEMATIC ROLE OF IDENTITY IN
MODERN SOCIETY AND POLITICAL SCIENCE.....49-65
- Marko Filijovic, Ivica Djordjevic*
CORRUPTION AS A FORM OF THREATENING
HUMAN SECURITY: POLITICAL, ECONOMIC
AND HEALTH-CARE DIMENSION.....67-87
- Nemanja Jankovic, Nenad Peric*
MILAN STOJADINOVIC'S POLITICAL
MARKETING.....89-112

INTERNATIONAL TOPICS

- Aleksandar Sasa Gajic*
DEMOCRATIC COSOPOLITISM AND THE
WORLD STATE: NORMATIVE-INSTITUTIONAL
PROPOSALS OF DANIELE ARCHIBUGI.....113-133
- Goran Nikolic, Predrag Petrovic*
THE TRADE AND TECHNOLOGY WAR
BETWEEN AMERICA AND CHINA AS THE
START OF A NEW COLD WAR?.....135-162
- Nevana Stankovic*
FOREIGN POLICY OF THE EUROPEAN UNION
IN THEORETICAL CONCEPT OF STRUCTURAL
FOREIGN POLICY.....163-188

REVIEWS

Stefan Jojic

DEFENCE DIPLOMACY IN FOREIGN POLICY
OF THE REPUBLIC OF SERBIA
VELJKO BLAGOJEVIC: "SERBIA AND
CHALLENGES OF DEFENCE DIPLOMACY"
MEDIJA CENTAR ODBRANA, BELGRADE, 2017....189-193

Bojan Draskovic

INTERNATIONAL SCIENCE CONFERENCE
„POLITICAL HISTORY OF SLAVS –
BETWEEN MYTH AND REALITY“,
ON 15TH OF NOVEMBER 2019, IN THE
KRSMANOVIC PALACE, IN ORGANIZATION
OF INSTITUTE FOR POLITICAL STUDIES,
UNDER EDITORING OF SANJA SULJAGIC PHD.....195-204

*Драган Станар**

*Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет Унион Никола Тесла*

ЕТИЧКИ ЧИНИЛАЦ БОРБЕНОГ МОРАЛА

Сажетак

Вишезначост појма морал је у војном дискурсу нарочито евидентна, али и недовољно дефинисана. Ова недовољна појмовна разјашњеност проузрокује разне врсте импликација и практичних проблема, који се највише манифестују у виду занемаривања или потпуног игнорисања вредносног значења појма морал у војном дискурсу, редукујући при томе значење појма морал у војсци само на борбени морал. Борбени морал представља више психолошко-андрагошку него етичку категорију, а је његово изједначавање са целокупном садржином војног етоса површно, погрешно и штетно. Циљ овог рада јесте да покаже да вредностно значење термина морал није у колизији са борбеним моралом, већ напротив – да су ова два значења комплементарна, и да оба морају бити део онога што подразумевамо под војном етиком или војним етосом. Методом анализе историјских искустава и савремених дешавања и индукцијом појединачних ставова директних учесника у оружаним сукобима скупљених током година, уз структурну анализу појма борбеног морала, аутор кроз аргументовање неопходности препознавања и вредносно-моралног, тј. „етичког“ чиниоца борбеног морала као важне детерминанте борбеног морала у процесу научне синтезе показује нужну

* Аутор текста је наставник Војне етике и морала војске на Војној академији, а наставу реализује и на Генералштабном и Командно-штабном усавршавању ШНО. Вишегодишње дискусије и размене мишљења са искусним официрима који имају богато ратно искуство у великој мери допринеле су формулисању ставова аргументованих у овом тексту.

и нераскидиву везу оба значења појма морал унутар војног етоса. Занемаривање утицаја кршења моралних норми на стање борбеног морала представља опасан редукционизам који може имати далекосежне негативне импликације по војску и друштво.

Кључне речи: морал, етика, борбени морал, рат, злочин, војска.

1. УВОД

Појмови етике и морала егзистирају у српском језику као два одвојена појма, са одвојеним и различитим садржајима. Међутим, у колоквијалном говору¹ ова се два појма користе готово синонимично, без уважавања њихове елементарне разлике. Појам етике заправо подразумева „науку о моралу или етосу“ (Pavićević 1967, 10) тј. филозофску дисциплину која за предмет има изучавање морала, „појава и процеса који су морално релевантни“ (Стевановић 2003, 283), на које примењује филозофски метод. Наравно, етика није ограничена само на теоријско мишљење у ужем смислу, већ подразумева и примењену етику, тј. „рашчишћавање појмова ради стварног одлучивања и делања“ (Babić 2005, 318), односно изучавање примене² моралног резоновања у конкретним и специфичним животним ситуацијама. Са друге стране, дефинисање појма морала нешто је комплекснији и захтевнији посао, али је управо тачно одређење *више* значења³ овог појма од суштинског значаја за овај рад. Морал може означавати „скуп правила, норми и вредности по којима се

1 И не само у колоквијалном говору. Речник српског језика Матице српске препознаје секундарно значење речи етика као готово идентично значењу речи морал. Упореди у: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2011. стр. 345. и 716.

2 Као што Бабић пише, означити део етике као „примењену“ не значи да је остатак „непримењен“ или „непримењив“. Ради се о „особености неког одређеног домена примене моралног критеријума или о суочењу тог критеријума са неком другом, ванморалном вредношћу која је са моралним критеријем у некој врсти сукоба“. шире у: Jovan Babić, *Moral i naše vreme*, нав. дело.

3 Поред два значења речи морал, морамо напоменути и употребу термина морал како би се означила „особеност понашања неког појединца, неке групе или неке историјске епохе“ али и како би се означила нека „друштвена појава, која у овом или оном облику постоји у сваком друштву“. Шире у: Vuko Pavićević, *Osnovi etike*, нав. дело, стр. 10; Jovan Babić, *Moral i naše vreme*, нав. дело, стр. 37.

човек свесно практично понаша“ (Стевановић, 283), и он тада има вредносно значење, будући да означава поступке и праксе као добре или лоше. Ово је значење морала, као критеријума вредновања свесног понашања човека, у фокусу етике као науке о моралу. За нас је посебно интересантно друго значење речи морал које конотира „опште расположење, душевно стање у односу на самопоуздање, дисциплину, полет“ (Речник српског језика 2011, 716.), или „душевно расположење, дух, храброст, нпр. војнички морал“⁴ Ово значење речи морал је вредносно неутрално. Разлика и однос првопоменутог вредносног значења речи морал и друго-наведеног значења речи морал као ментално-емоционалног стања одлучности и полета, од суштинског је значаја и важности за употребу овог термина у контексту војске⁵.

2. ПЕРЦЕПЦИЈА ПОЈМА МОРАЛА У ВОЈСЦИ

Реч морал у контексту војске се у српском језику⁶ првенствено односи на не-вредносно значење појма морал, као психолошке диспозиције, стања спремности на акцију, физички и ментални напор и жртву, најчешће дефинисаног у синтагми „борбени морал“. Морал је у овом смислу „ближе предмету психологије него етике као филозофске дисциплине“ (Станар 2019, 76), будући да се не односи на питања оправданости, моралне ваљаности и норми понашања, већ „менталног, емоционалног и духовног стања“ (Manning 1994, 3) појединца, управо онога што је у фокусу психологије као науке. Гроздић (2010, 278) сматра да је оваква перцепција значења речи морал у војсци узрокована одређеном „идеолошком матрицом, односно везује се за период ЈНА, а посебно, након распада ЈНА и СФРЈ, за репове комунистичке идеологије у Војсци Југославије и Војсци Србије и Црне Горе.“ У војсци, синтаagma „морал

4 Vokabular.org. Доступно на: <http://www.vokabular.org/?search=moral&lang=sr-lat> (приступљено 10.12.2019.).

5 Иако се наизглед чини да дефинисање значења, садржаја и обима неког појма није од превелике практичне важности, оно је заправо кључно за практичан живот човека. Размислимо само колико практичних импликација тренутно проузрокује питање нејасног дефинисања појмова убиство (нпр. у контексту абортуса и еутаназије), отац и мајка (нпр. у контексту сурогат мајчинства, хомосексуалних бракова), итд.

6 У енглеском језику постоји не само семантичка, већ и морфолошка разлика између два значења речи морал – *moral* има вредносно (етичко) значење, док *morale* има значење ментално-емотивног стања духа.

војске“ стога примарно⁷ не подразумева неки партикуларан скуп критеријума за (само)вредновање понашања припадника војске, неку врсту посебног морала који је другачији од морала „не-војске“⁸, нити подразумевано и очигледно важење универзалних моралних норми и у војсци већ заправо стање мотивисаности и борбеног духа у војсци. Кузмановић (2008, 65) пише да „поједини аутори узимају у истом значењу појмове морала војске и борбеног морала“ и оправдано идентификује проблем честог поистовећивања ових термина без увиђања садржинске разлике између њих. Исправно би овом ставу било додати и запажање да се ова два термина не само поистовећују, већ да се углавном вредносно, тј. „етичко“ значење појма морал игнорише и занемарује.

У складу са том чињеницом, висок морал војске заправо означава висок степен храбрости, спремности за жртвовање, ентузијазма, мотивисаности и борбеног духа. Деморалисана војска није војска лишена моралног компаса, то није група моралних нихилиста у униформама, већ војска у којој нема мотивације, воље и духа за рад, напор и коначно борбу. Институција и функција официра за морал у јединици, која постоји у многим војскама света, не подразумева професора етике у униформи који вреднује моралну ваљаност понашања припадника војске, дефинише кодексе понашања и изграђује морални карактер војника и старешина, већ официра који је одговоран за висок ниво духа, мотивисаности и расположења у јединици⁹. Данашња Управа за људске ресурсе (J-1) Војске Србије представља наследника Управе за морал ГШ Војске Србије и Црне Горе, и као задатке, између осталог, дефинише „морално-психолошке припреме; планирање, организовање и координација активности развоја моралне компоненте војне моћи ВС; праћење, изграђивање и вредновање морала

7 Овде још једном додатно наглашавамо *примарно*, а не *искључиво*.

8 Појам који означава управо ово, тј. посебност и специфичност професионалног система јесте појам „војни етос“. Овај појам реферира на вредносну специфичност војне професије, јединствен систем правила и норми који важе само унутар те професије, „систем моралних обавеза најчешће... у облику неписаног, али може бити и писаног кодекса моралног поступања“. Шире у: Борислав Гроздић, „Професионални војни етос и војна професија“, нав. дело.

9 У складу са тим, официр за морал не организује семинаре и тренинге за развијање врлина, упознавање војника и старешина са етичким специфичностима војног етоса, разматрање оправданости поступака у миру и рату, итд. Официр за морал организује спортске сусрете.

припадника ВС...“¹⁰. Увидом у ове задатке можемо закључити да је евидентна примарна перцепција морала као психолошког стања мотивисаности и спремности, као „компоненте војне моћи“, тј. као психолошког квалитативног фактора људства – борбеног морала.

3. БОРБЕНИ МОРАЛ У ВОЈСЦИ

Борбени морал у војсци има доста шире значење од онога које бисмо могли да ми интуитивно припишемо, а то је степен морала (мотивисаности и спремности за жртву и напор) у самом току оружане борбе. Борбени морал у војсци има једно „проширено“ значење степена морала у војсци и ван борбе, тј. он означава степен спремности и мотивисаности за борбу, рад и напор у било ком тренутку, како у рату тако и у миру – у миру је борбени морал елемент борбене готовости, док је у рату он елемент борбене ефикасности. Чини се да у српском језику синтагма „борбени морал“ у потпуности одговара ономе што у енглеском језику значи појам *morale*¹¹ у контексту војске, те је стога тако можемо и разумевати, као ментално-емотивно стање духа у војсци, независно од постојања актуелне „борбе“ у ужем смислу. Овако схватање борбеног морала је у потпуности у складу са основном функцијом војске, а то је да „или води рат или се за њега припрема“ (Babić 2010, 120), па је спремност за борбу централни атрибут војске без обзира да ли се ради о рату или миру, без обзира да ли се рат води или се потенцијални противник спремношћу одвраћа. Наравно, не треба заборавити ни преостале две мисије¹² Војске Србије, поред одбране од оружаног угрожавања споља, али оне су, као и у свакој другој војсци света, објективно секундарне (Стратегија одбране Републике Србије 2009). Као такав, борбени морал представља један веома комплексан и слојевит феномен, чије се генерисање,

¹⁰ Сајт Војске Србије, доступно на: http://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/generalstab/uprava-za-ljudske-resurse (приступљено 12.12.2019.).

¹¹ У контексту војске, *morale* дефинише као „самопоуздање, ентузијазам и дисциплина... ниво страсти за извршавање задатка и ниво снаге воље“, или у званичним документима као „ментално, емотивно и духовно стање појединца“. Шире у: US Department of the Army. *Field Manual on Leadership*, стр. 228.

¹² Поред одбране од оружаног угрожавања споља, Стратегија одбране Републике Србије дефинише још и „учешће у изградњи и очувању мире у региону и свету и подршку цивилним властима у супротстављању претњама безбедности“ као мисије Војске Србије. *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009, стр. 15.

развијање и одржавање ни у ком случају не би требало сводити само на један или два фактора. Штавише, оваква редукција фактора који утичу на борбени морал чини се немогућа. Само се широком и свеобухватном мултифакторском анализом могу идентификовати све релевантне детерминанте, тј. чиниоци борбеног морала, што у потпуности одговара комплексној и веловитој природи субјеката борбеног морала – људских бића.

Услед описане комплексности, задатак одређивања свих детерминантни борбеног морала је изузетно тежак и изазован. Више аутора одважило се да покуша да дефинише све чиниоце борбеног морала, и интересантно је приметити да постоје одређене разлике између класификација различитих аутора. Тако Даниловић (2001, 35) сврстава све чиниоце борбеног морала у неколико група – „друштвене, психолошке, природне, материјално техничке и ситуационе“. Друштвени чиниоци борбеног морала између осталог обухватају карактер друштвеног система, патриотизам, карактер војске, итд. Психолошки чиниоци борбеног морала су сви они фактори који утичу на психу и ментално стање појединца, као што су стрес, изолованост од породице, недостатак приватности, изложеност сценама и призорима насиља итд. Простор, климатски услови и време вођења рата представљају природне чиниоце борбеног морала, док опремљеност војске и поузданост технике која се користи конституишу материјално-техничке чиниоце борбеног морала. Коначно, ситуациони чиниоци борбеног морала обухватају све оне динамичке промене које се дешавају у току вршења неког задатка. У емпиријском истраживању и анализи борбеног морала у почетном периоду рата 1999. године Дамњановић и Грујић (2009, 299) закључују да су основне детерминанте борбеног морала „старешина и борбена јединица, спремност припадника ВЈ за одбрану СРЈ и њене слободе, позадинско обезбеђење и социопсихолошка клима у јединици“. Овако представљени фактори чине заправо скупове свега онога што су испитаници у истраживању препознали као факторе који утичу на њихов борбени морал (Дамњановић и Грујић 2009). Страни аутори, као што је Чајлдс (Childs 2016, 46) деле све детерминанте борбеног морала у две групе – ендogene и екзогене, односно унутрашње (војне) и спољашње (не-војне). У прву групу спадају тзв. институционални фактори као што

су дисциплина, обученост, квалитет старешина итд. Другу групу сачињавају фактори из сфере политичког – пропаганда, идеологија, економска и технолошка развијеност, итд.

Наше истраживање неће у овом тренутку залазити дубље у расчлањивање комплексне тематике препознавања и дефинисања свих фактора који утичу на борбени морал, иако за то реално постоји плодносан научно-истраживачки простор. Оно што је за циљ нашег истраживања важно јесте чињеница да сви ови набројани фактори, идентификовани од стране бројних реномираних домаћих и страних аутора, наизглед немају додира са вредносним значењем појма морала, тј. да нема јасне везе између њих и онога што је предмет етике. Какав је онда однос вредносног (етичког) значења појма морала и борбеног морала? У пракси се неретко могу срести мишљења да су ова два значења речи морал некомпатибилна, да је испитивање моралне исправности поступака у колизији са развијањем и одржавањем борбеног морала у војсци, чак и да инсистирање на моралној исправности поступака припадника војске има негативан утицај на борбени морал! Сматрамо да су овакви ставови засновани на потпуно погрешној перцепцији етике, морала, борбеног морала, па чак и природе војске као институције, а поготово њене функције. Стога, циљ нам је да у оквиру појма борбеног морала идентификујемо и дефинишемо један додатан чинилац и фактор борбеног морала, који је директно повезан са моралом као вредносном оценом поступака и дела. Ради јасније аргументације, овај ћемо фактор назвати етичким чиниоцем борбеног морала¹³.

4. ЕТИЧКИ ЧИНИЛАЦ БОРБЕНОГ МОРАЛА

Пре него што започнемо аргументацију заснивања новог чиниоца борбеног морала којег смо назвали етичким чиниоцем, ваљало би напоменути да је у „етичка компонента“ нужно присутна у ономе шта подразумевамо под групом друштвених чинилаца, али и институционалних фактора, борбеног морала. Наиме, карактер војске и односи у њој, квалитет старешина и њихов однос са војском, као и све оно што зависи од

13 Можда би адекватнији назив био морални чинилац борбеног морала, али се чини да би оваква артикулација била збуњујућа и конфузна, услед вишезначности појма морала, нарочито у војном дискурсу.

понашања људског фактора не може бити посматрано ван контекста вредносног значења појма морал. Правичност, искреност, поштовање, и све оно што спада у принципе етичког лидерства и што чини истинског и професионалног официра има директан утицај на борбени морал целокупне војске (Гроздић 2009, 374–395). Као што Мајлам (Mileham 2004, 92) пише, „најбољи јемци борбеног морала, етоса и репутације (у војсци) су лидери, оличени и у војним и у цивилним функционерима“, па је илузорно размишљати о повољном утицају старешина и целокупне војне организације на борбени морал припадника неке војске уколико у тој војсци влада каријеризам, непотизам, снобизам, корупција и сличне неморалне праксе. Професија официра је веома специфична професија у којој је морална компонента нужна као предуслов успешног вршења предвиђене функције старешине, а „етички карактер војне професије је очигледан, очигледнији него код других професија“ (Гроздић 2010, 290), *ergo* етичко образовање официра има фундаменталан значај за војску.

Међутим, садржај онога што ћемо назвати етичким чиниоцем борбеног морала није у потпуности обухваћен групом друштвених чинилаца борбеног морала, нити било којом другом, а значајно утиче на стање борбеног морала. Оно шта првенствено желимо да дефинишемо јесте утицај неморалног понашања, са фокусом на такво понашање у току рата, према субјектима ван војске¹⁴ на борбени морал јединице. Прецизније, утицај понашања припадника војске које се не може морално оправдати на борбени морал те исте војске. Теорија праведног рата раздваја суђење о рату од суђења о онога шта се у раду заправо ради, и та два суда морају остати „логички независна“ (Volzer 2010, 55), будући да само тако дозвољавамо веома реалну могућност да праведна страна води рат неправедно и обрнуто. Наравно, на борбени морал утичу оба ова морална суда – и о томе да ли је рат који водимо праведан, и о томе да ли се наши поступци у рату могу морално оправдати. И док је морални суд о праведности рата неупотребљив, па чак и готово ирелевантан (видети: Станар 219, 133-201), за борца и војску, суђење о поступцима у току рата се не сме изоставити са списка фактора који утичу

14 Непријатељски борци и неборци, неборци са „наше“ стране, итд.

на стање борбеног морала. Део теорије праведног рата који испитује оправданост поступака у рату назива се *Jus in Bello*, и он представља темељ онога што данас називамо Међународно хуманитарно право, *Rules of Engagement (ROE)*, *Law of Armed Conflict (LOAC)*, итд. Из перспективе борбеног морала, интересантно је испитати и утврдити на који начин кршење норми селективности и пропорционалности *Jus in Bello*-а, у виду чињења ратних злочина различитих врста, утиче на борбени морал стране која те злочине чини. Наша је теза да морални суд о чињењу наше стране у рату директно утиче, и то у огромном броју случајева негативно, на борбени морал војске. Искуства из трагичних ратова 90-их на простору бивше СФР Југославије показују да је свако нечовечно понашање, кршење правила рата, убијање небораца, паљење и пљачка, мучење заробљеника, итд. веома негативно утицало на борбено морал свих бораца који су таквом понашању сведочили.

Учествовање у рату представља изузетно скупу „моралну инвестицију“ за све који у њену учествују, јер је очигледан ризик губљења живота и физичког страдања праћен и ризиком да се живот одузме, тј. да се убије. Многа мирнодобска занимања имају повећан степен ризика по живот, али ни једно не доводи обичног човека у ситуацију да намерно убије друго људско биће. Стога је од кључног значаја за сваког појединца да његова свест о исправности његове стране, иако практично ирелевантна, постоји као предуслов учешћа у рату, јер је „рат толико тежак, толико опасан и ‘скуп’ да је невероватно тешко да обични људи учествују у њему без да верују да ратују за неку племениту и праведну ствар“ (Rodin 2008, 71). Зато и не чуди што је кроз историју доминантна већина свих бораца на свим странама била уверена, „често искрено, да је њихова страна праведна“ (Rodin 2006, 164). Ова је увереност у вредност и племенитост борбе и исправност стране за коју се бори, колико год реална истинитост тог уверења била недокучива и оптерећена манипулацијом, примарни генератор борбеног морала. Поступци као што су кршења моралних норми ратовања, намерно убијање небораца, мучење заробљеника, мародерство и крађа, итд. доводе до преиспитивања управо ове, најснажније, претпоставке високог борбеног морала код бораца – да се боре за праву ствар и на правој страни. Савршено

је природно да борци, без обзира били они млади војници, искусни подофицири или професионални официри, у великој мери преиспитују вредност свог учествовања у рату уколико сведоче бестијалностима својих сабораца, ратном богаћењу на пљачци и зверствима која шокирају морално осећање сваког моралног здравог човека.

Нажалост, искуства бројних искусних официра, који су активно учествовали у оружаним сукобима на простору бивше СФРЈ, потврђују управо ову тезу. Поступци појединаца, од којих су многи били мотивисани личном осветом и мржњом узрокованом сопственим породичним ратним трагедијама, демотивисали су и шокирали не само остатак њихове јединице, већ и њихове надређене официре, који су често били у недоумици око начина кажњавања таквих појединаца. Оно што неколико официра издваја као носећи сентимент у тим ситуацијама јесте њихова жеља да „моментално ликвидирају“ такве појединце, истовремено праћена страхом од реакције остатка јединице. Правилно и исправно схватање утицаја кршења *Jus in Bello* норми у рату на борбени морал јединице у великој би мери „олакшало“ моралне и практичне дилеме старешина у наредним сукобима. Веома је тешко за очекивати да било који „традиционални“ чинилац борбеног морала у довољној мери надомести количину негативног утицаја на борце који има њихово сведочење мучењима, пустошењу, убијању недужних небораца од стране „наше“, за њих природно исправне и праведне, стране. Када се већ нађе у рату, борац је принуђен да се у многоме ослања на своја искуства из борбе као основни параметар за вредновање праведности своје стране и свог ратног напора. Његова субјективна перспектива исправности и моралне оправданости његове борбе, и одузимања живота као врхунца морално-духовне жртве, обликована је, између осталог, и начином на који се он и његови саборци боре и поступцима које врше у рату, па је исправна тврдња да је „без праведности немогуће одржати висок морал“ (Clifford 2007, 110). Ауторово је дубоко уверење да пољуљано базично уверење бораца, да припадају групи праведних и часних ратника, а не звери, злочинаца и пљачкаша, веома негативно утиче на укупан борбени морал јединице, који се касније артикулише кроз смањењу свест о потреби жртвовања,

истрајавања и суочавања са опасношћу зарад испуњавања дужности. Стога би изостављање етичког чиниоца борбеног морала из групе детерминанти борбеног морала представљало поменуто опасну и неутемељену редуkcију.

5. ВОЈНА ЕТИКА И БОРБЕНИ МОРАЛ

Сваки научни, а вероватно и практични, напредак мора поћи од стабилног и чврстог темеља, а тај је темељ изграђен од јасно и прецизно дефинисаних појмова и њихове корелације. Стога је и у овом тексту један од основних циљева било разјашњавање појмовне конфузије која је евидентна у дискурсу војске, а тиче се употребе термина морал. Управо је појмовна конфузија и неразумевање полисемије појма морал резултирала базичним неразумевањем онога што морал представља у војсци и онога шта су заправо тежишни задаци војне етике као научне дисциплине. Као што смо у претходном делу текста показали, морал у свом вредносном значењу не само да није у колизији са оним што смо дефинисали као борбени морал, већ су они напротив комплементарни. Мишљење да инсистирање на морално оправданом понашању у војсци подрива и смањује борбени морал је потпуно супротно реалности. Испитивање и успостављање норми моралног понашања доприноси не само борбеном моралу, већ и целокупној практичној ефикасности војске, што и јесте део дефинисаног предмета војне етике, „чија је сврха да осигура и повећа ефикасност војске и система одбране“ (Гроздић, Кузмановић и Николић 2011, 249) кроз све оно што обухвата војни етос. Војни етос као појам представља „само формалну промену имена“ (Гроздић, Кузмановић и Николић 2011, 243) нечега што обухвата целокупно значење морала у војном дискурсу, и као такав подразумева и вредносно значење морала и професионалну етику војног позива и борбени морал војске. Само укључивање свих ових елемената у оно што подразумевамо под војном етиком и војним етосом гарантује оптималан приступ и *ergo* оптималне резултате. Уколико бисмо минимизирали, или пак потпуно уклонили „етички“ аспект морала војске из војног етоса у корист борбеног морала, тиме не бисмо само у великој мери онемогућили оптималан развој и функционисање војске као институције, већ бисмо

оставили негативне последице и директно на борбени морал, кроз занемаривање онога што смо дефинисали и објаснили као етички чинилац борбеног морала.

Војна историја српске војске је саткана од војних успеха и подвига који се понајвише темеље на високом борбеном моралу, а његов се практичан значај не може пренагласити, независно од војске и народа. Готово да нема значајног војног мислиоца, од Цезара и Наполеона, преко Молткеа и Жоминија до Клаузевеца и Харта, који није увиђао одлучујући значај високог борбеног морала – чак смо од историјске Наполеонове тврдње да је морални фактор „три пута значајнији од материјалног“ (Childs 2016, 49) временом дошли до ревизије тог односа до мере да војни мислиоци XX века морал препознају као фактор који стоји у односу „шест на према један“ (Ullo 1941, 330) са материјалним фактором, и да је „80% улоге команданта да одржи морал код својих људи“ (Motowidloetall 1976, 49). Додатна сврха овог рада јесте да укаже на теоретску нужност препознавања, дефинисања и развијања етичког чиниоца борбеног морала, и да као такав послужи као теоретски темељевентуалних накнадних емпиријских истраживања која би додатно аргументовала значај поштовања норми *Jus in Bello*-а као детерминанте борбеног морала. Тиме бисмо на један научно-конклузиван начин потврдили нужност свеобухватног и инклузивног приступа војној етици, као научној дисциплини за коју је неопходно да изучава и истражује све сфере значења појма морал, будући да су оне у контексту војске, нераскидиво повезана.

ЛИТЕРАТУРА

Вокабулар.орг. Доступно на: <http://www.vokabular.org/?-search=moral&lang=sr-lat> (приступљено 10.12.2019.)

Гроздић, Борислав 2010. „Професионални војни етос и војна професија“, *Војно дело*: 275-291, Београд: МЦ Одбрана, зима/2010,

Гроздић, Борислав. 2011. *Војна етика, хрестоматија*, Београд: Војноиздавачки завод, 2009.

Гроздић, Борислав; Кузмановић, Срећко; Николић, Бранко. 2011. „Војна етика у систему наука и њен однос према наукама у одбрани“, *Војно дело*: 237-250. Београд: МЦ Одбрана, лето/2011.

Дамњановић, Драгољуб; Грујић, Владимир. 2009. „Основни фактори борбеног морала Војске Југославије у току оружаног сукоба НАТО и СР Југославије“, *Војно дело*: 270-302, Београд: МЦ Одбрана, 3/2009.

Даниловић, Неђо. 2001. *Морал војске у грађанском рату*, Београд: Задужбина Андрејевић и НИЦ Војска.

Кузмановић, Срећко. 2008. „Образовни профил официрског кадра као детерминанта морала војске“, *Војно дело*: 60-90, Београд: МЦ Одбрана, 3/2008.

Речник српског језика, 2011. Нови Сад: Матица српска.

Сајт Војске Србије, доступно на: http://www.vs.rs/sr_syr/jedinice/vojska-srbije/generalstab/uprava-za-ljudske-resurse (приступљено 12.12.2019.)

Станар, Драган. 2019. *Праведан рат: између апологије и обуздавања рата*, Београд: Добротољубље.

Стевановић, Витомир. 2003. *Морал и етика*, Београд: СМ.

Стратегија одбране Републике Србије, 2009. Београд.

Babić, Jovan. 2016. „Ethics of War as a Part of Military Ethics“, *Didactics of Military Ethics*, (ed. Elssner, Th. R. and Janke): 120-126, Leiden/Boston: R. Brill Nijhoff.

Babić, Jovan. 2005. *Moral i naše vreme*, drugo izdanje, Beograd: Službeni glasnik.

Childs, Sean. 2016. “Soldier’s Morale: Defending a Core Military Capability”, *Security Challenges*: 43-52, Kingston: Institute for regional security, Vol. 12, No. 2, 2016.

Clifford, George M. 2007. “Duty at All Costs”, *Naval War College Review*: 103-128, Newport: U.S. Naval War College, , Vol. 60, No. 1, 2007.

Manning, Frederick J. 1994. "Morale and Cohesion in Military Psychiatry" y *Military Psychiatry: Preparing in Peace for War*: 1-18. Falls Church: Office of Surgeon General.

Mileham, Patrick. 2004. "Civilized Warriors? Professional Discipline, Ethos, and European Armed Forces", *Connections*: 75-94, Garmisch-Partenkirchen: Partnership for Peace Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, Vol. 3, No. 1, March 2004.

Motowidlo, Stephan J. et all.1976. *Motivation, Satisfaction, and Morale in Army Careers: A Review of Theory and Measurements*, Minneapolis: Personnel Decisions Inc.

Pavićević, Vuko. 1967. *Osnovi etike*, Beograd: Kultura.

Rodin, David. 2006. "The Ethics of Asymmetric War" y *The Ethics of War*, (ed. Richard Sorabji and David Rodin), 153-168. Aldershot: Ashgate.

Rodin, David. 2008. "Two Emerging Issues of *Jus post Bellum*: War Termination and the Liability of Soldiers for Crimes of Aggression", y *Jus post Bellum: Towards a Law of Transition from Conflict to Peace*, (ed. Carsten Stahn and Jann K. Kleffner): 56-76, Hague: Asser Press.

Ulio, James A. 1941. "Military Morale", *American Journal of Sociology*: 321-330, Chicago: University of Chicago Press, Vol. 47, No.3, 1941.

US Department of the Army. *Field Manual on Leadership*.

Volzer, Majkl. 2010. *Pravedni i nepravedni ratovi*, Beograd: Službeni glasnik.

Dragan Stanar**ETHICAL DETERMINANT OF MILITARY MORALE****Resume**

The term moral is a homonym, and has multiple meanings in Serbian language. Unlike in English, where we have several different terms, referring to several different notions – ethics, moral, morale, there is a conceptual confusion in regards to the use of the word moral, as it can refer to several different meanings. In the military context, the syntagma moral vojske can mean both moral in the military and military morale. It is precisely due to this polysemy of the word moral in Serbian language, especially in the military discourse, that issues arise. One of the most significant implications of this is the reduction of the meaning of moral to only what would be military morale in English – a psycho-emotional state of motivation and spirit. In this way, the “ethical” meaning of the word moral is neglected and even ignored. This paper aims to show how it is impossible to generate and maintain the desired level of military morale without taking into account the ethical element in the military. Moreover, the author of this paper asserts that we must define an “ethical determinant” of military morale. What this actually means is that, when arguing about what impacts military morale, especially in war, we must not forget the impact that immoral behavior of individuals within our ranks has on overall military morale. Immoral behavior of individuals, particularly neglect of the Jus in Bello norms of the Just War Theory, can undermine the resolve, confidence and belief of their units, as believes about justness of war of witnesses of such behavior can be shook to the core. If combatants do not believe that their fight is a righteous and just one, if they start to question the purpose and justness of their side, we can no longer expect the optimal level of morale in this unit. Neglect of ethical norms (the value-meaning of the term moral in Serbian language) in the context of military ethos and military ethics cannot be without impact on military morale. The two notions are not in conflict with each other – on the contrary, they are complementary, and thus they must both

remain a part of what we define as military ethics and military ethos. This mutual relation is perfectly sublimed in the process of defining the ethical determinant of military morale. Elimination of the “ethical” meaning of the word moral from military discourse represents a dangerous and reckless reduction which can have deep and profound negative implications both on military and society.

Keywords: moral, ethics, morale, war, crime, military

*Милош Томић**

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

СЕЦЕСИЈА *VERSUS* НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС: ЈЕДНОСТРАНО ПРОГЛАШЕЊЕ НЕЗАВИСНОСТИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Сажетак

Феномен сецесије дуги низ година постаје незаобилазан фактор у анализи политичког и безбедносног стања великог броја националних држава. Неуједначена примена прузрокована различитим тумачењем међународног права, један је од начина оправдавања легитимитета сепартистичких захтева без обзира на негативне безбедносне последице. Очигледан пример селективне примене/кршења најважнијих норми међународног права (забрана оружане агресије, очување суверенитета и територијалне целовитости држава) а тиме и националног интереса, јесте покушај сецесије Косова и Метохије. Током деведесетих година један део међународне заједнице отворено је подржао терористичку организацију под називом „Ослободилачка Војска Косова“ као и њихове захтеве за добијање „независне“ државе Косово. До кулминације стања долази 1999. године када је извршена оружана агресија НАТО пакта на Савезну Републику Југославију. Последице ове врсте понашања појединих држава (великих сила) довеле су до преседана у међународној политици. Интернационализацији питања „независности“ јужне српске покрајине допринели су некадашњи високи чиновници појединих држава као главни заговорници НАТО агресије а данас најснажнији промотери „независности“ Космета. Циљ који се овим радом жели

* Email: milostomic@yahoo.com.

постићи јесте указивање на све недоследности у међународној политици у временском периоду од почетка деведесетих па све до једностраног проглашења „независности“ Косова и Метохије 2008. године.

Кључне речи: политичко и безбедносно стање, сецесија КиМ, оружана агресија.

1. УВОД

Косово и Метохија имају посебан историјски, религијски, политички, геополитички и безбедносни значај за Републику Србију и најважније представљају део српског националног идентитета. Кроз читаву историју српског народа од периода династије Немањића па све до модерних историјских токова питање статуса Косова и Метохије често је било у центру политичког и безбедносног дискурса. Пример НАТО агресије 1999. године на суверену и независну СР Југославију зарад насилног одвајања дела територије, снажан је показатељ да у међународној политици кључни актери упорно покушавају да остваре свој интерес без обзира на све негативне последице које из тога неминовно произилазе. За потребе овог рада биће узет у разматрање временски период од почетка деведесетих година па све до 2008. године када долази до покушаја сецесије Космета.

Крај 20. века и почетак 21. века, обележен је низом драматичних догађаја¹ који су довели до наглих глобалних преокрета у међународној политици. На регионалном нивоу (Балканско полуострво) дошло је доескалације међуетничких сукоба и потпуног разарања Савезне Федеративне Републике Југославије. Током деведесетих година питање сецесије и права на самоопредељење, постало је веома актуелно. Тренд је настављен и 2008. године када долази до преседана у међународној политици односно једнострано проглашење

¹ Завршетак Хладног рата, расформирање Варшавског пакта, дезинтеграција СФРЈ, сукоби на Косову и Метохији, бомбардовање СР Југославије, излазак Црне Горе и државне заједнице са Републиком Србијом, једнострано проглашење независности Јужне српске покрајине, само су неки од примера.

независности Косова и Метохије уз више него очигледну помоћ појединих западних земаља.

Анализом низа научноистраживачких радова из области политичких наука, студија безбедности, правних наука, међународних односа и економије, учено је да одређени број страних аутора албанску националну мањину представља као жртву вишедеценијске „репресије“ српских власти. Сличну реторику примењивали су и лидери западних држава (Медлин Олбрајт, Тони Блер, Весли Кларк) припремајући своје јавно мњење за оправдање оружане агресије према СР Југославији. Цинизам међународне заједнице достиже свој врхунац 1998. године када велики број држава (чланица НАТО пакта и Европске Уније) даје отворену подршку албанској терористичкој организацији под називом „Ослободилачка Војска Косова, ОВК/УЧК. Подршка албанским терористима за добијање сопствене државе отворила је путем домино ефекта питање легитимности захтева низа сепаратистичких покрета на простору Европе па и шире. Неки од главних заговорника оружане интервенције/агресије неколико година касније постали су снажни страни промотери „независности“ КиМ. Иза наводне бриге за заштиту људских права и ширење демократије у јужној српској покрајини крију се високо профитни интереси појединих страних компанија док се с друге стране приватна и државна српска својина насилно узурпира.

2. ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА СЕЦЕСИЈЕ

У постојећој научно-истраживачкој грађи која се тичу проучавања феномена сецесије, најзаступљеније су компаративне сецесионистичке теорије које имају тенденцију да представе сложено материју феномена сецесије и њених пратећих појава. Управо због ове чињенице теорије о сецесији пружају један нејасан привид нормалности у динамици сварања независне државе. Поред тога, често се у теоријским интерпретацијама сецесије и њој сродних појава (сепаратистички покрети, етничке групе, термин народ, национализам) изоставља јасан системски оквир нужан за свеобухватније сагледавање поменутих феномена.

Радан и Павковић (Pavkovic and Radan 2013) наводе да експланаторна вредност теорија о сецесији увелико зависи од самог приступа анализе сецесионистичког процеса при чему се „узрочни/неузрочни теоријски приступи“ (Wood 1981, 107–134) фокусирају првенствено на садашње услове и услове у прошлости док се „узрочно-предиктивни приступи“² (Smith 2013) користе за испитивање будућних пројектованих исхода.

Проминентна теоријска становишта која су оставила значајан траг у постојећој научној грађи, могу се свести на следеће: регионално богатство, регионална аутономија, етничке особености, мобилност друштвених група, историјски симболички ресурси и демонстрациони ефекти (Hale 2000, 31–56).

Теорија регионалног богатства чији је представник Мајкл Хектер (*Michael Hechter*) описује да најсиромашнији етнички различити региони унутар држава имају највеће шансе да се оцепе (Motyl 1992). Насупрот томе високо индустријализовани региони имају завидан степен зависности од међурегионалне трговине унутар државе и ови региони нису сепаратистички настројени због губитка економских веза (Исто).

Теорија регионалне аутономије садржи претпоставку да региони са високим степеном аутономије имају тенденцију умиривања сепаратистичких тежњи јер су елите и већи део друштва, задовољне таквим стањем. Ови региони имају двоструке предности: могу користити механизме међурегијске трговинске сарадње и при томе поседовати одређену самосталност у односу на централну власт (Motyl 1992). С друге стране Траисмен (Treisman 1997, 212–249) тврди да аутономни региони имају могућност да користе своје институционалне капацитете за евентуално уцењивање централне власти захтевајући више власти и ресурса претећи сепаратистичким циљевима (Treisman 1997, 212–249).

Етничке особености. Представници ове теорије наводе да неки региони имају веће сепаратистичке претензије уколико матичне етничке групе настањене у оквиру њих, себе сматрају другачијим од остатка државе (Hudson 1995). Ово теоретско

2 Anthony Smith, *State-making and nation-building*, <http://www.bresserpereira.org.br/terceiros/cursos/2013/18-state-making-nation-building.pdf>26.05.2019.

становиште потврђено је појавом низа сепаратистичких покрета током 20. и 21. века на простору Европе па и шире. Дакле према овом теоријском приступу могуће је оправдати сепаратистичке захтеве било које етничке групе (различите од већинског дела становништва) што наравно није сврсисходно за само проучавање феноменологије сецесије.

Теорија мобилности етничких група описује узроке сецесије помоћу ускраћивања или давања веће мобилности одређеној етничкој групи у политичком центру државе. Речју што је већи ниво дискриминације то су већи изгледи за оцепљење (сецесију) (Hale 2000, 31–56). Поједини истраживачи (Paris 2002, 423–450) управо су користили ову теорију (теоријске поставке) за доказивање наводне „репресије“ српских власти (већи део те власти чинили су политичари албанског порекла) према албанском становништву.

Историјски симболички ресурси. У оквиру ове теорије доминантна су два правца, утемељена на претпоставци да се неки региони ослањају на симболичке ресурсе базиране на историјском искуству који поспешују сепаратистичке захтеве (Hale 2000, 31–56). Први правац са Робертом Гуром објашњава да етничке групе уколико се осврну на модерну историју националне независности могу закључити да сецесија представља најбоље решење за колективне проблеме (Gurr 2000). Други, највероватније да ће се један регион оцепити уколико је већинска етничка група претрпела неки вид националне неправде од стране унитарне државе. Као таква врста неправде најчешће се наводе масовне депортације и етничко чишћење (Hale 2000, 31–56).

Осим тога Роберт Гур сматра се истакнутим представником теоријског правца сецесије базираног на *демонстрационим ефектима* (Gurr 2000). Наиме аутор је приметио да нагомилавање етничких притужби мобилише (кроз демонстрационе ефекте) сецесионистичке захтеве. Ова тврдња једноставно упућује на закључак да ће један регион покушати да се оцепи посебно ако су се суседни региони одвојили у прошлости или су предузели важне кораке ка оцепљењу (Brubaker 1996).

У великом броју теорија о сецесији, могуће је уочити националистичку нит која се све време прожима кроз

становишта најистакнутијих аутора. Управо због ове и низа других чињеница, неопходно је осврнути се на сам појам национализма односно на место и улогу националистички обојених захтева етничких група које теже оцепљењу од централне државе.

Хобсбаум (Hobsbawm 2012) наводи да је национализам пре свега политички програм који је у историјском смислу настао не тако давно. Одређене друштвене групе које су дефинисане као „нације“ имају право и треба да формирају територијалне државе које су постале стандард након Француске револуције (Исто). У практичном смислу постојање овог програма подразумева спровођење суверене власти у оквиру територије омеђене међународно утврђеним границама насељеним хомогеном (у већини случајева) популацијом (Исто). Управо због овог програма, реализовао се он или не, национализам можемо разликовати од етничке припадности која егзистира као неизоставан део националног идентитета.

Етничка припадност насупрот национализму не може се одредити као политички програм или концепт. Конкретно, етничка припадност најједноставније се може одредити као начин изражавања односно осећај групног идентитета који повезује чанове групе с једне стране и на основу којег је могуће правити разлику од других друштвених група с друге стране (Исто). Другим речима етничка припадност своје теоријско утемељење проналази у социологији или социјалној антропологији док национализам своје теоријске постулате налази у политикологији.

Уколико се случај једностраног проглашења независности Косова и Метохије посматра кроз призму наведених теоријских праваца, може се извети закључак да је у сваком случају дошло до извесног преседана у међународној политици. Наиме реално стање ствари потпуно оповргава тврдње да је на КиМ током деведесетих година било организованог кршења свих људских права мањинског албанског становништва што се истиче као основни узрок ескалације сепаратистичких аспирација.

3. УЛОГА ВЕЛИКИХ СИЛА У КРЕИРАЊУ „НЕЗАВИСНОСТИ“ КОСМЕТА

Успешност сецесије у приличној је зависности од тренутне наклоњености водећих актера у међународној политичкој арени. Након једностраног проглашења независности Косова и Метохије фебруара 17. фебруара 2008. године, уследила је дипломатска олуја оличена признањима јужне српске покрајине као суверене државе, превентивно од стране Сједињених Америчких Држава, држава чланица Европске Уније³ (Немачка, Француска) а потом и осталих земаља.⁴ С друге стране поједине државе чланице Европске Уније суочене са проблемом могућег сепаратизма (Румунија, Кипар, Шпанија) оштро су критиковале покушај једностраног проглашења независности КиМ⁵ (Руска Федерација и Народна Република Кина отворено су се супроставиле ставу западних земаља указујући да је признавање независности КиМ преседан у међународној политици који ће утицати на ескалацију насилног сепаратизма (Coggins 2014). Велике силе које подржавају независност јужне српске покрајине континуирано истичу да Космет представља *sui generis* у међународној политици управо због позивања других сепаратистичких покрета на исте стандарде. Колико је успешно замагљивање стварности кроз селективну примену међународноправних норми, најбоље описују нарастајуће сепаратистичке аспирације пре свега на европском континенту.

Преманентан еволутивни напредак Космета од аутономног статуса до „потпуног“ суверенитета фундаментално је заснован на „излазној“ стратегији уз употребу свих расположивих дипломатских средстава (Ker-Lindsay 2009).

Применом поменуте стратегије међународна заједница упорно је наметала независност Космета као једино решење којим би се окончали насилни сукоби између Срба и

3 Пре свега државе чланице групе Г7.

4 Скупштина покрајине Косова и Метохије као акт независности 17.02.2008. године усваја „Декларацију о независности“.

5 Reuters, *Spain says won't recognize Kosovo independence*, <https://www.reuters.com/article/idUSL18645227> 31/05/2019.

Албанаца уз фосулу неизбежног очувања регионалног мира и стабилности. Фаворизовање албанске етничке групе као ако виктимизујућег актера у сукобу, међународна заједница је уз посредство масовних медија спроводила немилосрдну кампању против тадашњег (легитимно изабраног) српског лидера Слободана Милошевића. Треба напоменути да је управо ова врста понашања једног дела (пре свега западног) међународне заједнице послужила као својеврстан пример нарушавајућег мултилатерализма (Hughes 2013, 992–1016) и стално присутног међународног безбедносног проблема између три стране: Сједињене Америчке Државе, Европска Унија и Руска Федерација. Интереси већег броја држава (Немачка, Француска, Велика Британија, САД, Турска, Албанија) за постизање (не)стабилног безбедносног стања на овом делу територије Републике Србије, говори у прилог о атрактивности геостратегијског положаја КиМ (Stepić 2006, 16–18). Хијуз наводи да Сједињене Америчке Државе и Европска Унија посматрају Косово (и Метохију) као регионалан проблем који ће помоћи унапређењу мултилатералне сарадње у оквиру НАТО савеза (Hughes 2013, 992–1016). Исти аутор истиче да је током деведесетих година прошлог века тада актуелни генерални секретар Уједињених Нација Кофи Анансвесрдно подржавао међународну интервенцију нс Космету ради „стварања“ услова примене „права на заштиту“ (енг. *right to protect*). Осим тога учешће Руске Федерације у решавању тзв. косовске кризе, може се и парцијално тумачити као покушај балансирања (уравнотеживања) снага у поређењу са главним опонентом НАТО алијанси (Исто). Проблем око унутрашње политичке, економске и друштвене консолидације Руске Федерације (као јединим правним сукцесором некадашњег Совјетског Савеза), потпуно је ограничавајуће деловао на целокупан процес деградације Југославије и више него очигледног уплитања других моћних држава. Штавише звршетак Хладног рата и период који је уследио након тога обележен је променом целокупног међународног система са евидентним покушајима Сједињених Америчких Држава за његово уређење са позиције хегемона.

Врхунац политичке, економске и војне кризе на простору јужне српске покрајине уследио је након одлуке НАТО савеза

да без одобрења Савета безбедности Уједињених Нација бомбардује СР Југославију 24. марта 1999. године. Иако званично нелегалну „хуманитарну интервенцију“⁶ подржале су све чланице НАТО-а (укупно њих 19). Оружану агресију на европску суверену и независну државу крајем 20. века, поједини истраживачи (Roberts 1999, 102–123) из западног миљеа правдају следећим аргументима: „Савет Безбедности УН био је у потпуности вољан да подржи (наметне) ембарго на оружје Југославији због Космета као и друге видове притиска на званичан Београд ради модификовања своје политике према својој јужној покрајини (иако често избегавају да КиМ називају српским делом територије). Међутим било каква врста оружане интервенције била би онемогућена због очекиваног вета Руске Федерације и Народне Републике Кине и њиховог чврстог става да је то унутрашња ствар Републике Србије. Поменуто државе константо су игнорисале важност одржања тадашњег система међународне безбедности“. Међутим истински разлози оружане агресије, могло бих рећи потпуно су различити од представљених. Поменути и слични аргументи се често понављају првенствено ради стицања подршке јавног мњења (Vincent 2000, 321–344) чланица НАТО алијансе кроз представљање агресије као међународно-правно прихватљиве. Систем колективне безбедности устројен Повељом УН (*члан 1 став 1*) виђен је ако препрека успостављању новог светског поретка унутар кога би НАТО пакт имао искључиво право употребе силе. Савет Безбедности УН чији су део НР Кина и Руска Федерација свео би се на један међународни консултативан орган. Криза на Космету⁷ послужила као изванредна прилика за покушај остварења експанзионистичких интереса НАТО пакта.

Управо је политичка криза на Космету током деведесетих година, изнедрила све слабости мултилатерализма односно фаворизовања улоге једних и миноризирања услоге других великих сила у решавању исте. Барановски објашњава да је на спољну политику Руске Федерације умногоме утицала криза на КиМ (1999-1998. године), тачније спољнополитичка

6 Војна операција названа је „Операција савезничка сила“ (енг. *Operation Allied Force*).

7 Криза на Космету подудара се са доношењем новог стратешког документа НАТО-а и обележавању педесетогодишњице његовог постојања. Бомбардовањем СР Југославије НАТО је по први пут употребио оружану силу мимо члана 5. Вашингтонског уговора.

перцепција о везама са другим државама, фундаментално је промењена (Bapanovsky 2000, 443-458). До сличних закључака долазе и Макајрчев и Морозов када наводе да је криза на Космету „променила равнотежу“ у руској спољној политици у смислу подизања самопоуздања и самосталности за разлику од стања које је постојало у раним деведесетим годинама прошлог века (Makaruchev and Morozov 2011, 353). Дакле Србија (Савезна Република Југославија) и Космет као њен саставни део, нашли су се (или се још увек налазе) у вртлогу глобалних геополитичких промена.

Атрактивности и важност геостратешког простора Републике Србије као и много пута до сада, потврђена је спровођењем великог броја оружаних и неоружаних активности преузетих ради контроле овог дела Балканског полуострва, посебно у периоду од 1999. године до 2008. године. Стављање под контролу комуникационо-саобраћајног коридора Х један је од главних циљева западноевропских држава. Имајући у виду да су све транзитне земље чланице НАТО-а осим РС може се закључити да је подршка независности носиоцима политичког насиља (терористима)⁸ на Космету само једна фаза могућег остваривања поменуте контроле (Fulton 2010, 130–141). Као један од доказа који поткрепљује тврдње о остваривању ширих геополитичких интереса чланица НАТО-а јесте ултиматум из Рамбујеа. Наиме потписивањем ултиматума СРЈ би се обавезала да на својој територији обезбеди привилеговано присуство НАТО снагама у свим деловима КиМ а у појединим случајевима и на читавој територији што директно нарушава суверенитет и независност једне земље.

Отворена подршка једног дела међународне заједнице албанским терористима на простору Космета потврдила је стратегију „створи проблем понуди решење“ Ноама Чомског. Изостанак било какве врсте помоћи од стране других држава (прокламованих „савезника“), принудила СРЈ да се искључиво помоћу својих ресурса супростави оражаној агресији НАТО пакта свих 78. дана. Након завршене оружане агресије 10. јуна 1999. године Савет Безбедности УН усваја Резолуцију 1244⁹

8 Амерички изасланик за КиМ Роберт Гелбард у интервјуу за BBC 1998. године описује ОВК као терористичку организацију. Опширније на: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/121818.stm>.

9 Доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>

којом почиње „мировни процес“ на простору КиМ. Иако у Резолуцији постоји много нетачних тврдњи¹⁰ у том тренутку била је најприхватљивија из неколико круцијалних разлога. *Први* Космет је представљен као саставни део СРЈ. *Други* предвиђено је да простору јужне српске покрајине (након одређеног времена) буде присутан одређени број војног и полицијског особља. *Трећи* захтева се демилитаризација и разоружавање (терористичке) Ослободилачке војске Косова. Димитријевић напомиње да је резолуцијом СБ УН 1244 установљен међународни цивилни и војни апарат на Косову под окриљем Уједињених нација, у сарадњи са другим међународним организацијама, попут Европске уније и Организације за европску безбедност и сарадњу, али и НАТО пактом у организационом облику косовске снаге (енг. *Kosovo Force, KFOR*) (Dimitrijević 2007, 473–510).

Међутим Резолуцију 1244 СР Југославија потпуно је имплементирала у своје национално законодавство док албанска страна није испоштовала већину члановаса посебно вештимзаобилажењем делова који се односи на распуштање ОВК. Фултон објашњава да се терористичка организација ОВКније разоружала у складу са Резолуцијом 1244 већ су се њени припадници спустили из својих планинских скровишта и преузели контролу над читавом покрајином (институцијама) непосредно пре него што је мисија УН била распоређена (Kohen 2007, 367–382). Аутор даље наводи да су припадници ОВК водили немилосрдну насилну кампању (кроз убијање, киднаповање и насилно протеривање) против беспомоћног српског и неалбанског становништва. Дакле „мировни процес“ који се активно спроводи под менторством УНМИК¹¹-а допринео је незапамћеној девастацији српске и неалбанске заједнице на простору КиМ.¹²

10 У резолуцији се наводи да међународна заједница осуђује терористичке акте било које стране. На Космету је постојала и званично деловала (уз подршку западних земаља) једино терористичка организација Ослободилачка војска КОсова (ОВК). СРЈ је предузимала све законске мере помоћу сопствених снага безбедности (Војска, полиција обавештајно-безбедносне службе) ради заштите суверенитета и територијалног интегритета гарантованог међународно јавним правом.

11 Енг. The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK).

12 Према подацима Координационог центра Србије и Црне Горе за Косово и Метохију број људи који су напустили јужну српску покрајину након доласка међународне мисије 1999. године износи 260.000. Само је током погрома 2004. године протерано више од 4.000 Срба. Доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/20031>

4. ПОЛИТИЧКА ЕКОНОМИЈА ПОКУШАЈА ПОТПУНЕ СЕЦЕСИЈЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Покушај насилног оцепљења јужне српске покрајине (позивањем права на самоопредељење) непосредно пре и након НАТО агресије прожет је низом различитих политичко-економских интереса, великих сила на првом месту. Троуд наводи да се на простору КиМ (околина Обилћа) налази око 10. милијарди тона лигнита што српску покрајину сврстава на 5. место најбогатијих регија у свету (Troude 2019, 123-136). Рудник Трепча располаже са 7,5 милиона тона рудних резерви међу којима су најзаступљенији: олово, цинк, бакар, никл, литијум у изузетним количинама. Висока концентрација природних богатава на релативно малом поростру¹³ привукла је пажњу многих империјалистички настројених појединаца, група, организација па и држава.

Сецесионистичке аспирације албанске етничке групе резултирале су стварањем паралелних институција почев од 1989. године када је Савезна скупштина Србије усвојила нови устав којим се аутономија покрајине делимично умањује. Периодични протести албанске мањинске заједнице против „угњетавања“ српских власти упоредно су теки са сатанизирајућом кампањом западних медија упереном против српског народа. Инструментализација албанских сепаратиста (под изговором заштите људских права) свој врхунац достиже након једностраног проглашења независности Косова и Метохије 2008. године. Као резултати спољне политике Сједињених Америчких Држава и Европске Уније на простору КиМ, убрајају се следећи:

1. у југоисточном делу Космета у околици Урошевца саграђена ја једна од највећих војних база САД-а у свету под називом „Бондстил“;
2. највећи део природних богатава Космета под директном је контролом страних компанија – укључујући енергетске компаније Веслиа Кларка бившег команданта НАТО снага и Медлин Олбрајт бивше америчке државне

¹³ Површина јужне српске покрајине износи 10.849 km² односно 12% од укупне површине Републике Србије.

секретарке¹⁴,

3. у изградњи великог броја капиталних инвестиционих пројеката на простору КиМ учествују компаније регистроване у САД-у и земљама западне Европе.

Посматрано са геостратешког становишта сам територијални положај Републике Србије посебно је привлачан великим силама и њиховим настојањима да преобликују светски поредак у складу са својим интересима. Након окупације Космета НАТО снагама 1999. године финализује се стратешка агенда контроле Балканског геополитичког и геостратешког лука¹⁵ од стране САД-а. Пролазак многих економски важних рута неопходних за снабдевање европског тржишта нафтом и гасом који долази из правца Блиског истока и Каспијског басена, заслужни су за инсталирање највеће америчке НАТО базе на територији јужне српске покрајине. База „Бондстил“ инсталирана је недалеко од града Урошевца и простире се на више од 500 h земље са капацитетом стационирања: око 10.000 војника; артиљеријских јединица; хеликоптерских јединица; тенковских јединица¹⁶. Иако се често у јавно-политичком дискурсу нагалашава важност очувања „мира и стабилности“ и владавине права, Албанија и КиМ се често спомињу као важне карике у ланцу трговине наркотицима, белим робљем као и места са великим бројем кампова за обуку терориста¹⁷. У период од оснивања базе „Бондстил“ па све до једностраног проглашења независности КиМ 2008. године у великом броју извештаја Савета Европе и других европских организација, председник привремених институција на КиМ Хашим Тачи означен је као вођа моћне организоване криминалне групе

14 Global research, *Kosovo for "Europe": Washington's "Balkans Policy" and the Future of Serbia*, Internet https://www.globalresearch.ca/kosovo-for-europe-washingtons-balkans-policy-and-the-future-of-serbia/5627689?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles, 5/06/2019.

15 Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција“. Интернет, <http://www.vi.sanu.ac.rs/Izdanja/SrbiNaKosovu/18StepicMilomir.pdf> 10/06/2019.

16 Army technology, *Camp Bondsteel*, Internet, <https://www.army-technology.com/projects/camp-bondsteel/> 20/06/2019.

17 Wikileaks, *The End of the Affair? The BND, CIA and Kosovo's Deep State* Internet, https://wikileaks.org/wiki/The_End_of_the_Affair%3F_The_BND%2C_CIA_and_Kosovo%27s_Deep_State 3/08/2019.

(група „Дреница“) ¹⁸. И поред ове више него очигледне чињенице Хашим Тачи важи за једног од главних „политичких лидера“ којег подржавају западне земље. ¹⁹

Највећи гласноговорници „хуманитарне“ интервенције (Весли Кларк, Медлин Олбрајт и Тони Блер) на суверену и независну СР Југославију у данашњим условима две деценије након немилих догађаја 1999. године једни су од највећих страних инвеститора на простору КиМ (Gibs 2010). Пензионисани ратни НАТО генерал Весли Кларк главни је заступник канадске компаније „Envidity Energy Inc“ ²⁰ која своју своју делатност усмерава на експлоатацију природних ресурса. ²¹ Током 2016. године привремене институције на КиМ дају ексклузивно право компанији „Envidity Energy Inc“ за истраживање рудних богатава. Приликом интервјуа радију „Слободна Европа“ Кларк је изјавио да је на КиМ „започет посао инвесирања у прераду руда“ напомињући при томе неопходност активне сарадње локалних власти. Поменута компанија заузима важно место у енергетском сектору Румуније и Бугарске. Сличну позицију око улагања у профитабилне секторе покрајинске администрације, заузела је и бивша америчка државна секретарка Медлин Олбрајт ²² са својом компанијом АЦМ (енг. *Albright Capital Management, ACM*) ²³. Као главни лобиста и промотер независности Космета, Олбрајтова је са својом компанијом 2012. године започела процес приватизације Поште и телекомуникационог предузећа ²⁴.

18 Telegraph, *Kosovo's prime minister 'key player in mafia-like gang'* Internet, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/kosovo/8202700/Kosovos-prime-minister-key-player-in-mafia-like-gang.html> 28/04/2019.

19 Биографија Хашима Тачија обилује подацима који га квалификују као терористу, криминалца и ратног злочинца. У извештају немачке обавештајне службе БНД из 2005. године који је објавио Викиликс, Хашим Тачи означен је као главни руководиоца дреничке криминалне групе која користи свирепе методе у остваривању својих циљева. Доступно на: <https://file.wikileaks.org/file/bnd-kosovo-feb-2005.pdf>

20 Опширније на: <http://candaxaenergy.ca/>

21 Опширније на: https://www.youtube.com/watch?time_continue=577&v=W47yJz94UU

22 Самопрокламовани заштитник албанске етничке групе са нескривеним непријатељским ставом према српском народу. Медлин Олбрајт је приликом давања интервјуа америчким медијима поводом НАТО агресије 1999. године, назвала српски народ „одвратним“.

23 The New York Times, *That Crush at Kosovo's Business Door? The Return of U.S. Heroes* Internet, <https://www.nytimes.com/2012/12/12/world/europe/americans-who-helped-free-kosovo-return-as-entrepreneurs.html?mtrref=www.google.rs&gwt=DE549EA8250ACA7CCA1E6F-3C6C597BB0&gwt=pay&assetType=REGIWALL> 10/05/2019.

24 Reuters, *Kosovo invites bids for telecom company*, <https://www.reuters.com/article/kosovo-tele>

Међутим због притиска јавног мњења и вишедневног домаћег и страног медијског извештавања компанија АЦМ повукла је своје учешће на тендеру. С друге стране капитал поредице Олбрајт усмерен је (на конспиративнији начин) у правцу оснивања или приватизације других компанија из области критичне инфраструктуре. Наведени примери компанија чији су представници некадашњи високи званичници НАТО пакта и САД-а могу се посматрати као индикатори агресивне спољне политике појединих држава/организација која се континуирано спроводи на простору Балканског полуострва или популарније западног Балкана. Политичка економија сецесије Косова и Метохије осим свих облика несразмерне подршке једног дела међународне заједнице, поткрепљена је огромним финансијским средствима оствареним криминалним активностима некада ратних профитера (УЧК/ОВК) а сада политичких елита које се налазе на челу привремених институција.²⁵ У обавештајном извештају НАТО пакта, главни руководилац („највећа риба“) водеће организоване криминалне групе на простору Космета јесте Хашим Тачи²⁶. Трговина људима, трговина људским органима, трговина и кријумчарење оружја, трговина дрогом и психоактивним супстанцама само су неке од активности у којима је учествовао представник привремених институција у јужној српској покрајини. Штавише у извештају специјалног известиоца Дика Мартија о илегалној трговини људским органима на КиМ (усвојеног од стране Парламентарне Скупштине Савета Европе) наводи се да је управо Хашим Тачи као и неколико угледних чланова (нпр. Шалит Халити, Рамуш Харадинај) некадашње терористичке организације ОВК/УЧК одговорно за трговину људским органима.²⁷ Осим тога Тачи је одговоран за насилну контролу тржишта хероина односно свих путева трговине дрогом на

com-tender/kosovo-invites-bids-for-telecom-company-idUSL6E8JMHEO20120911_10/05/2019.

25 У извештају ЕУРОПОЛ-а из 2004. године наводи се да су етничке албанске организоване криминалне групе умешане у низ криминалних активности на простору ЕУ. Осим тога профит стечен обављањем незаконитих активности достиже огромне цифре. Опширније на: <http://www.europol.eu.int/publications/EUOrganizedCrimeSitRep/2004.pdf>

26 The Guardian 24, *Report identifies Hashim Thaci as 'Big fish' in organized crime*, Internet, http://preportr.cohu.org/repository/docs/Report_identifies_Hashim_Thaci_as_'big_fish'_in_organized_crime__World_news__The_Guardian_151475.pdf 20/08/2019.

27 The Parliamentary Assembly, *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo* Internet, http://assembly.coe.int/committeedocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf 25/08/2019.

релацији западна Европа-Блиски исток. Дакле финансирање „независности“ јужне српске покрајине изнутра незаконитим активностима истакнутих политичких лидера, заправо показује огроман степен недоследности и моралног хазарда свих њених промотера (појединаца, држава и организација). Специфичан статус КиМ правно дефинисан и регулисан резолуцијом СБ УН 1244 омогућио је да се позамашан део српске имовине приватизује под покровитељством УМНИК администрације. Речју након завршетка НАТО агресије на СР Југославију 1999. године новоуспоставена администрација УМНИК-а доноси Уредбу 2000/54 којом се целокупна друштвена и државна имовина на простору КиМ ставља под управу исте (Давидовић 2016, 115-123). Први корак у процесу приватизације био је оснивање Косовске поверилачке агенције (енг. *Kosovo Trust Agency*)²⁸ као потпуно независног тела које има ексклузивно право да управља јавном и приватном својином. Поједини аутори (Dželatović 2018, 321-343) наводе неколико примера насилне узурпације српских предузећа на Космету и то:

1. НИС (Нафтна индустрија Србије) Петрол-Југопетрол²⁹ трансформисана је у предузеће под називом „Косово Петрол“,

2. Јавно предузеће Електро привреда Србије поседује објекте у вредности од 3 милијарде долара. Република Србије издвојила је велика новчана средства за инвестирање у опрему неопходну за одржавање система снабдевања електричном енергијом свих становника у јужној покрајини али посредством УМНИК-а извршена је узурпација и промена назива и власника предузећа у „Косовска енергетска корпорација“. Осим тога индустријски систем електроенергије РС укључује још три предузећа: Копови Косово, Термоелектране и Косово дистрибуција, такође узурпирани. Изузетан важан податак јесте да поменута предузећа производе у просеку 4,2 милијарде kWh имајући у виду да је цена 1 kWh износи 3,93 америчких центи, најнижа тарифа, предузећа су имала губитак прихода од 165. милиона

28 Косовска поверилачка агенција је 2008. године применена у Косовску агенцију за приватизацију.

29 Велики део имовине НИС-а на простору КиМ уништен је током НАТО агресије.

годишње.

3. Телекомуникациона компанија Србије (Телеком Србија) претрпела је огромне штете током рушења опреме и незаконитих прекидања везе, иако је лиценца уредно исплаћена. Имовина телекомуникационе компаније РС на простору КиМ износи 7,5% од укупне имовине са губицима профита од 13%. У временском периоду од 2000. до 2007. године укупни губици Телекома Србије процењени су у износу од 1,4 милијарде долара.

4. Војска Србије остала је без аеродрома Слатина³⁰ вредног 95. милиона евра. Одлуком привремених органа на КиМ 2010. године, назив аеродрома промењен је у „Адем Јашари“.³¹

Обезбеђивање средстава из унутрашњих или спољашњих извора ради финансирања нелегалне сецесије КиМ заправо илуструје низ контрадикторности у међународној политици. Привремени протекторат међународне заједнице над јужном српском покрајином потпуно је инструментализован односно пут ка суштинској „независности“ (кроз дефинисање „будућег статуса“) карактеришу искључиво насиље, притисци, отимање, изнуде и уцене. Дакле политичка економија сецесије Космета поприма обресе једне криминализоване праксе водећих представника привремених институција и њихових некадашњих моћних ратних сабораца.

5. ЗАКЉУЧАК

Сецесија у међународној политици дуги низ година заокупира пажњу великог броја аутора који оправдано или не различито интерпретирају сам феномен сецесије и њој сродних појава (национализам, национални идентитет, народ, етничка припадност/особеност). Када је у питању проучавање феномена сецесије на примеру Косова и Метохије анализом научно-истраживачких радова (претежно страна литература) уочено је да теоријски закључци многих аутора, свесно или не, потпуно одударају од реалних чињеница. Стално потенцирање

30 Површина аеродрома износи више од 45 000 000 km².

31 Адем Јашари био је један од вођа терористичке организације ОВК.

„репресије“ српских власти према албанској „већини“ (уколико се посматра искључиво простор Космета док се може говорити о мањини на нивоу Републике Србије) наводи на закључак да се таквом реториком само жели оправдати оружана агресија НАТО пакта на СР Југославију, која је извршена мимо Савета безбедности УН.

Подршка покушају стицања „државности“ јужне српске покрајине непрекидно се спроводи под менторством појединих великих сила (самостално или у оквиру највећег војно-политичког савеза) применом различитих средстава (оружаних, дипломатских, економских, медијских). С друге стране поједине државе (пре свега НР Кина и Руска Федерација) исказале су потпуно супротна мишљења поводом једностраног проглашења независности Космета, упозоравајући при томе извесну експанзију сепаратистичких покрета широм света. Овај вид деловања кључних актера у међународној политичкој арени изнедрио је све слабости мултилатерализма. Као један од разлога евидентног уплитања великих сила у решавање ткз. статуса КиМ често се наводи геополитичка атрактивност простора Космета³². Штавише Александар Дугин наводида се анализа НАТО агресије на СР Југославију не треба ограничити искучиво на економске, идеолошке, религиозне, културно-цивилизацијске и расне разлоге већ се у истраживачком фокусу треба наћи геополитичка начела и модели (Дугин 2004).

Неизвесност опстанка српске и друге неалбанске заједнице на простору Космета настављена је и после ратних дешавања када је успостављена привремена међународна управа у складу са Резолуцијом СБ УН 1244. Цивилни и војни апарат који је том приликом устројен показао се потпуно нефикасним у спречавању насилног прогона Срба 2004. године. Осим тога упоредо са принудом, уценама и застрашивањима текло је и узурпирање српске приватне и друштвене својине што је поред средстава стечених криминалним активностима лидера привремених институција, један од главних механизма политичке економије сецесије КиМ. Незаобилазан сегмен у анализи покушаја потпуне сецесије јужне српске покрајине

32 Миломир Степић, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција.“. Интернет, <http://www.vi.sanu.ac.rs/Izdanja/SrbiNaKosovu/18StepicMilomir.pdf>10/06/2019.

јесте протекционистичко пословање страних компанија предвођених некада важним цивилним и војним званичницима НАТО пакта. Инвестирање у високо профитне секторе (експлоатација природних ресурса, телекомуникације, путна инфраструктура) наводи на закључак да се борба за људска права и ширење демократије на простору КиМ, ставља у функцију приватног капитала.

Нераскидива вишевековна мултидимензионална веза српског народа са покрајином Косово и Метохија условљава потребу за изналажењем низа различитих легалних средстава за спровођење краткорочних и дугорочних мера којим би овај простор очувао од свих покушаја сецесије. Често исказана недоследност у међународној политици, прагматизована непоштавањем међународног права, додатно усложњава национални интерес Републике Србије у погледу очувања територијалне целовитости. Посматрано са безбедносног аспекта КиМ представља потенцијално жариште сукоба и снажан инструмент геополитичке контроле читавог Балканског полуострва.

ЛИТЕРАТУРА

Давидовић Сандра, „Модел приватизације друштвених предузећа на Косову и Метохији под окриљем уник администрације“, *Политичка ревија*, бр. 50/2016, стр. 115-123.

Дугин Александар, *Основи геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004.

Степић Миломир, „Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција.“. Интернет, <http://www.vi.sanu.ac.rs/Izdanja/SrbiNaKosovu/18StepicMilomir.pdf> 10/06/2019.

Army technology, *Camp Bondsteel*, Интернет, <https://www.army-technology.com/projects/campbondsteel/> 20/06/2019.

Baranovsky Vladimir, „Russia: a part of Europe or apart from Europe?.“ *International Affairs* 76, no. 3 (2000): 443-458.

Brubaker Rogers, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge University Press, 1996.

Coggins Bridget, *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*. Cambridge University Press, 2014.

Duško Dimitrijević, „Privremena uprava Ujedinjenih nacija na Kosovu i Metohiji i zaštita imovinskih prava.“ *Teme-Časopis za Društvene Nauke* 03 (2007): 473-510.

Dželetović Milenko, Economic (UN) Sustainability of the Kosovo and Metohija Economy, *Kosovo: sui generis or precedent in international relations* (Dusan Prorokovic) Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2018, pp. 321-343.

Fulton John, „NATO and the KLA: How the West Encouraged Terrorism.“ *Global Security Studies* 1, no. 3 (2010): 130-141.

Gibs Dejvid, „Humanitarno razaranje Jugoslavije“, Knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, Sremski Karlovci, 2010.

Global research, *Kosovo for “Europe”*: Washington’s “Balkans Policy” and the Future of Serbia, Internet https://www.globalresearch.ca/kosovo-for-europe-washingtons-balkans-policy-and-the-future-of-serbia/5627689?utm_campaign=magnet&utm_source=article_page&utm_medium=related_articles , 5/06/2019.

Gurr Ted Robert, *Peoples versus states: Minorities at risk in the new century*. US Institute of Peace Press, 2000.

Hale Henry, „The parade of sovereignties: Testing theories of secession in the Soviet setting.“ *British Journal of Political Science* 30, no. 1 (2000): 31-56.

Henkin Louis, „Kosovo and the law of “humanitarian intervention”“, *American Journal of International Law* 93, no. 4 (1999): 824-828.

Henry Hale, „The parade of sovereignties: Testing theories of secession in the Soviet setting.“ *British Journal of Political Science* 30, no. 1 (2000): 31-56.

Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge university press, 2012.

Hudson Meadwell, „Breaking the Mould? Quebec Independence and Secession in the Developed West“, *Notions of nationalism*, Central European University Press, Budapest, 1995, str. 129-161.

Hughes James, „Russia and the Secession of Kosovo: Power, Norms and the Failure of Multilateralism“, *Europe-Asia Studies* 65, no. 5 (2013): 992-1016.

Ker-Lindsay James, *Kosovo: the path to contested statehood in the Balkans*. IB Tauris, 2009.

Kohen Marcelo, „Le Kosovo: un test pour la communauté internationale“, *Conflicts, sécurité et coopération*, (V. Chetail), Liber Amicorum Victor-Yves Gheballi, Brussels, Bruylant, 2007, 367-382.

Makarychev Andrey and Morozov Viatcheslav, „Multilateralism, multipolarity, and beyond: A menu of Russia's policy strategies“, *Global Governance* 17 (2011): 353.

Motyl Alexander, *Thinking Theoretically About Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*, Columbia University Press, New York, 1992.

Paris Roland, „Kosovo and the metaphor war“, *Political Science Quarterly* 117, no. 3 (2002): 423-450.

Pavkovic Aleksandar and Radan Peter, *Creating New States: Theory and Practice of Secession*. Ashgate Publishing, Ltd., Farnham, 2013.

Reuters, Kosovo invites bids for telecom company , Internet, <https://www.reuters.com/article/kosovo-telecom-tender/kosovo-invites-bids-for-telecom-company-idUSL6E8JMHEO2012091110/05/2019>.

Reuters, *Spain says won't recognize Kosovo independence*, Internet, <https://www.reuters.com/article/idUSL1864522731/05/2019>.

Roberts Adam, „Nato's 'humanitarian war' over kosovo“, *Survival* 41, no. 3 (1999): 102-123.

Roseberry Philippe, „Mass violence and the recognition of Kosovo: Suffering and recognition“, *Europe-Asia Studies* 65, no. 5 (2013): 857-873.

Smith Anthony, *State-making and nation-building*. Internet <http://www.bresserpereira.org.br/terceiros/cursos/2013/18-state-making-nation-building.pdf> 26.05.2019.

Stepić Milimir, „The territorial division of Kosovo and Metohija: The question of geopolitical merit“, *Kosovo and Metohija: past, present, future* (2006): 16-18.

Telegraph, *Kosovo's prime minister 'key player in mafia-like gang'* Internet, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/kosovo/8202700/Kosovos-prime-minister-key-player-in-mafia-like-gang.html> 28/04/2019.

The Guardian 24, *Report identifies Hashim Thaci as 'Big fish' in organized crime*, Internet, http://preportr.cohu.org/repository/docs/Report_identifies_Hashim_Thaci_as_'big_fish'_in_organised_crime___World_news___The_Guardian_151475.pdf 20/08/2019.

The New York Times, *That Crush at Kosovo's Business Door? The Return of U.S. Heroes* Internet, <https://www.nytimes.com/2012/12/12/world/europe/americans-who-helped-free-kosovo-return-as-entrepreneurs.html?mtrref=www.google.rs&gwh=DE549EA8250ACA7CCA1E6F3C6C597BB0&gwt=pay&asetType=REGIWALL10/05/2019>.

The Parliamentary Assembly, *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo* Internet, http://assembly.coe.int/committeedocs/2010/20101218_ajdoc462010provamended.pdf 25/08/2019.

Treisman Daniel, „Russia's “ethnic revival”: the separatist activism of regional leaders in a postcommunist order“, *World politics* 49, no. 2 (1997): 212-249.

Troude Alexis, „Le Kosovo au coeur de la question des Balkans, [Kosovo at the heart of the Balkans issue]“, *Geostrategiques*, no. 08 /2013, pp. 129-140.

Troude Alexis, „The geopolitical aspects of the 1999 NATO aggression against Yugoslavia“. *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications* (Nebojsa Vukovic)(pp123-130), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2019, pp. 123-136.

Vincent Richard, „A narrative analysis of US press coverage of Slobodan Milosevic and the Serbs in Kosovo“, *European journal of communication* 15, no. 3 (2000): 321-344.

Wikileaks, *The End of the Affair? The BND, CIA and Kosovo's Deep State* Internet, https://wikileaks.org/wiki/The_End_of_the_Affair%3F_The_BND%2C_CIA_and_Kosovo%27s_Deep_State 3/08/2019.

Wood John, „Secession: A comparative analytical framework“, *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 14, no. 1 (1981): 107-134.

Milos Tomic

**SECCESION VERSUS NATIONAL INTEREST:
UNILATERAL DECLARATION OF INDEPENDENCE
OF KOSOVO AND METOHİJA**

Resume

The raising of the issue of “independence” of the southern Serbian province for many years has been marked by various types of spin on the legitimacy of the secessionist demands of the Albanian ethnic group. The explanatory value of secession theories in the case of Kosovo and Metohija has not been fully validated, especially due to the fact that the Albanian national minority had a degree of autonomy before the conflict broke out. A systematic review of domestic and foreign research materials (theoretical and empirical findings) revealed a certain degree of deviation of the research results (consciously or not) from the real factual situation. Namely, a certain group of foreign authors, while analyzing the political and security situation in Kosmet, during and after the 1990s, constantly stigmatized the Serb side as the sole culprit for the outbreak of violent conflict, unlike the Albanian ethnic group (arbanas) as the only victimizing actor. On the other hand, a number of local authors in their works detail the dynamics of the development (cause, cause and effect) of violent conflicts caused by internal (terrorist group “KLA” 9 and external factor (NATO aggression). The precedent in international politics that has come about in recognition of the unilateral declaration of independence of Kosovo and Metohija is directly linked to the contestation of the national interest of the RS in maintaining its territorial integrity. The paper describes the political and security relations of two diametrically opposed positions of major powers on the legality of the unilateral declaration of independence of the southern Serbian province. The crisis of multilateralism that existed during the Cold War is taking on a new dimension following the armed aggression of the NATO Pact on the Federal Republic of Yugoslavia. In this context, the political economy of the attempted secession of Kosovo and Metohija after 1999 is conducted under the patronage of a

provisional international civil-military administration. Permanently contesting the pursuit of any interest of the Serbian people in the area of its centuries-old existence is a feature of the inconsistent policy of a part of the international community guided solely by its hegemonic goals.

Keywords: violent conflict, the unilateral declaration of independence of Kosovo and Metohija, armed aggression.

*Љупка Катана**

ПРОБЛЕМАТИКА УЛОГЕ ИДЕНТИТЕТА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ - ОСВРТ НА УТИЦАЈ РЕЛИГИЈЕ

Сажетак

Пред захтевима новог доба, значења идентитета се мењају, стварајући тако нови ток историје а тиме и другачије видове приступа из којих се посматрају у контексту науке. Предмет есеја, јесте анализа проблематичне улоге феномена, односно осврт на различита значења која има у савременим друштвима. Поред тога, појам се анализира из угла архетипског и психолошког сагледавања, те социолошког, да бисмо рад свели на политиколошко разматрање, кроз приступ интерпретативног у истраживању.

Утицај идентитета, неоспорно је битан у систему данашњице, где се одлике нације и народног губе под утицајем глобалистичких предвиђања, тачније стављања свега и свих у исти оквир. Такве тежње довеле би до сједињавања али у прилично неравномерним оквирима, с обзиром да народи и нације никада нису исти. Насупрот тога, стоји тежња да се сачува оно изворно, народно, традиционално и идентитетско, чему ће допринети спознаја сопственог идентитета, сопства, кроз мир са другим, светским идентитетима.

Кључне речи: идентитет, сопство, идеје, религија, интерпретација, друштвена наука.

* E-mail: lj.katana@gmail.com.

1. УВОД

Увидом у разматрање историјског приступа идентитету, појединаца и народа, настојимо показати постојаност овог термина као феномена чија популарност не јеђава. Напротив. Изграђена још у коренима историје филозофске мисли, тачније, још од Аристотелове – *tautores*, (касније изведене у латински израз – *identitas*), њена заступљеност није се умањила. Потребно је нагласити да појам идентитета није коришћен пре новог века, у социјално-културолошком смислу. Стога позивање на Аристотела и друге старије ауторе захтевало би додатно разјашењење, посебно што овај појам, у традицији долази из логике и метафизике, а касније из форензике (кроз утврђивања личног идентитета особе). То, свакако нису иста значења, те их овде нећемо разматрати.

Када је реч о индивидуи, идентитет се односи на “скуп телесних, душевних, духовних, друштвених и моралних својстава” која чине зрелост али и истоветну оформљеност особе као личности. Стога, “нема личности без идентитета.” (Чупић и Јоковић 2015,11). С друге стране, битно је објектив даљих истраживање окренути ка групама, колектима и идентитетима народа. Тиме сложеност феномена, не само да опстаје кроз време него и расте са порастом свесности и науке. У складу са тим, идентитети се усавременом и академском дискурсу понашају слично као појмови какви су: култура, религија, идеје, историја. У складу са тим, у есеју дотичемоутицаје ових појмова, као и аргументације идеја који су допринели појмовном одређењу у друштвеним наукама. Поменућемо и утицај религије на само конституисање појма у животима народа на које је религијско и традиционално имало великог доприноса. Тако и поред сложености феномена и спорне улоге какву може заузимати у савременим друштвима,¹ појам идентитета покушаћемо објаснити, приступом интерпретације (Bevir, Rhodes, Марш, Стокер 2005, 126)

Са оваквим нагласком на идеационој сфери приступа, есеј сводимо на теоријску поставку појма идентитета. Тиме,

¹ Услед неразумевања и/или друкчијег значења у културним или академским тоналитетима, појам идентитета различито се тумачи, што је у складу са интерпретацијама коју људи приписују деловањима и, уопште, свету око себе.

објектив својих даљих истраживања okreћемо у правцу интерпретативног углау разматрању овог феномена. Склони смо наратији на којој ћемо се задржати кроз увид у тумачења појединих аутора. Идентитет су, као појам у друштвеним наукама и везу између узрока и последичног, већински обрађивали емпиричари, те ћемо споменути неке од њих.

2. ПОЈАМ ИДЕНТИТЕТА

Нису само идентитети важни, него и начин на који се они конструишу и какав ефекат имају на политички или други амбијент. Свесност о самима себи увек ћемо стећи у односу са другим људима јер ће се у том односу доживљавати признање или угроженост слике коју имамо о себи (Чупић и Јоковић¹²). Идентитет се односи на важну одлику или скуп одлика појединца или групе. Етимологија назива говори у прилог недовршености, будући да води порекло од латинских: “*idem* (исто) и *identidem* (поновљено), односно понављања, које ће довести до истог. Дакле тим понављањем опстаје као исто (Исто¹¹). У складу са тим, идентитети се, кроз савремено-академски дискурс, понашају, слично као појмови какви су култура, религија, идеје, историја.² Када је реч о опису речи идентитета, занимљиво је етимолошко одређење на које напомиње аутор Јанковић. Наиме, он подсјећа да се у француском језику, реч идентитет преводи као прилог, као глагол и као именица које се преводе као мешање, сједињавање, истоветност (Јанковић²⁶). Управо таква “амбивалентност” појма, може нас водити кривим путем дијагностике у означавању, кроз - изједначавање, што се, како пише аутор, догодило последњих пар векова наше историје. Трагајући тако, за идентитетом где је суштина сједињавање и поистовећивање, народи су губили своје изворно... Стога поменути аутор предлаже појам *сопство*, уместо идентитет (Исто).

² С обзиром да овим појмовима, исто као и феномену идентитета, различити људи дају различита значења, а у складу са сопственим уверењима, они се посматрају кроз објашњења које им појединци или групе дају.

2.1. Архетипско и психолошко гледиште; Категорија сопства

Уколико кренемо од Јунговско-архетипског сагледавања, темељ за свако даље појмовно разматрање, налази се у његовој формулацији колективно-несвесног (Јунг 2003, 131). Јунг идентитет посматра као теорију изречену, управо кроз праксу колективно-несвесног која је, заправо категорија трајности, истрајности неког карактера, док свест, односно подсвест човека, (као крхког и несавршеног бића), посматра кроз категорију *сопства*, којем пружа мноштво значења. Стога је сопство – снага преображања индивидуе док је идентитет, према њему, снага преображавања групе односно колектива (Јунг 2003, 131). Израз *сопство*, дакле, проналазимо, најпре код Јунга.

С друге стране, његов савременик, Фројд, разматра појам кривице као прилично оптерећујући фактор у поимању целокупног процеса сазревања појединца, док ће Јунг, својом теоријом, ослободити појединца од такве кривице (Stein and Jones 2010, 138). Тако он указује на природу индивидуе која своју личност гради, користећи се Јунговом категоријом колективно-несвесног, а кроз визију пра-колективног, која је приказана у архетипу идентитетског (Исто). Тако у преписци између поменутих савременика, (двојице лекара, психијатара) Јунга и Фројда увиђамо понирање у принцип ауторитарности једне личности, која је средиште идентитетског (Мекгир и Зауерлендер 2001, 314). Овај принцип, како можемо видети у преписци, колевка је Фројдове особености, тиме и његових даљих објашњења. За њега су постојале три светиње: “теорија сексуалности, теорија снова и метода слободних асоцијација,” што је представљало основу личности, индивидуе, односно категорију идентитета јединке у које се “није смело уплитати”..., док је Јунг, у међувремену, проглашен “противником психоанализе (Исто). Такође Декарт, међу првима од теоретичара указује на категорију *сопства*, као појма који се проучава у виду саме-по-себи категоризације (Станковић 2001, 314). За њега је таква чињенична поставка да постојимо – уједно и одлика да мислимо, односно обрнуто: како мислимо, онда значи и постојимо – *Cognito ergo sum* (Byrne 1996).

Психолошка становишта, идентитет посматрају као стање које је трајно и представља целовитост. Обухвата постојаност једне личности, неvezано за промене које се дешавају у њој или око ње, јер нема потпуно зреле личности, (Јеротић 2011, 8) дакле оне која је у потпуности интегрисала свој идентитет. Чини се да је све теже пронаћи начин “да се осећање идентитета света у човеку, одржи усправним и стабилним,” посебно након старих и пред налетом нових услова за преживљавање (Исто13). Међутим, поред личног идентитета, имамо и национални, односно колективни идентитет који произилази из припадности једном народу, односно нацији. Идентитети се обликују и у основи културног или религијског, односно историјског дискурса, који сасвим неоспорно граде, изграђују, обликују идентитете. Ове разлике, односно различити утицаји у конституисању идентитета, показују изразиту вишестраност феномена о којем је реч.

3. ПРОБЛЕМАТИКА ИДЕНТИТЕТА

3.1. Онтолошки угао

Онтологија, појмове – бити, бића, бивсвујућег, односно бивствовања, ставља у средиште својих разматања, те њена питања претходе (епистемолошким, иако су повезана, премда их је потребно разграничити), јер се она баве самом природом “битка”. Тиме је, онтологија, у самој суштини, теорија “битка,” (Марш и Стокер 2005, 17) због чега је, у анализи појмова из угла науке, потребно кренути, најпре од - *бити*.

Управо из онтолошког угла, појам идентитета већина аутора посматра из епистемологије интерпретативног. Како пишу аутори Бевир и Родес (M.Bevir и R.A.W.Rhodes), интерпретативни приступи политичкој науци фокусирани су на значења која ће обликовати “деловања и институције”, као и начине на који ће то учинити..., те су интерпретативне теорије оне које проучавају – “уверења, идеје или дискурсе” (Стокер 126). Стога се идентитети могу разматрати из угла идеја, које, заједно са остала два појма, проучава ова (интерпретативна) теорија.

Како се идеологије могу посматрати као структуре уверења које неком деловању дају значења (Стокер 72), тако је и за велики број социолога, главно обележје некаквог хуманог деловања, управо “смисленост” коју ће она представљати за индивидуу. Стога је, како се наводи у литератури аутора Марша и Стокера, за политичку науку, пресудно “симболичко” и/или “ригуално” дејствовање. “Идентитети појединаца настају у сложеним друштвеним процесима у којима их дискурси обликују и преобликују, остављајући само ограничену аутономију индивидуалним људским субјектима.” С тим у вези, у студијама које разматрају идеологије и дискурсе, ови аутори признали су постојање аутономије појединаца, насупротив детерминанти идеолошког, чиме идеологије настају или се мењају, управо кроз примарно деловање индивидуе (Стокер 73). Идеациони угао гледања, увек је повезан са идентитетом те овакву (идеациону) аргументацију они користе, у смислу сагледавања начина на који се идентитет конституише. Такође, уколико је већ успостављен, посматрају како се, као такав употребљава у сфери политикологије, односно како делује и какве ефекте ће имати, односно какве политике ће производити. Даље можемо посматрати религијску страну (религијски угао идентитетског), те пут којим се, примера ради, православни облик идентитета конституисао у појединим народима под утицајем вере, о чему ћемо, писати касније. У таквим случајевима, онтолошку бит, односно суштину, представљаће - вера појединца.

3.2. Епистемолошки угао

Посматрајући угао епистемолошког, теоријско одређење проблематике идентитета, произилазило је из филозофско-спознајног. Главно питање: *Како, заправо, знамо то што (мислимо да) знамо*, кренуло је од области психологије, потом социологије, да би тек касније стигло и до политичке науке. Проблематика феномена (спорност његове улоге у домену данашњице), полази из потребе за истицањем, те појашњењем везе која постоји између различитих значења појма идентитета. Тако, из епистемолошког – спознајног угла, идентитет се може посматрати као одређеност нације и

националног којем различити људи дају различита значења, у складу са сопственим интерпретирањем тог значења. Аутор Станковић истиче теорије емпиричара Џ. Лока, Д. Хјума и Јасперса, као примере традиционалног гледишта, те да су код њих биле приметне нејасне спознаје о самосвести идентитетског (Станковић 2013, 124). С тим у вези, уочљивије је спроводити интерпретацију као приступу истраживању овог феномена, а кроз наравију и угао идеационих аргумената, с обзиром да идентитети и произилазе из идејног.

Дистинкције зване - знати контекст неког догађаја, ствари, појма, особе, није исто што и – знати, познавати акцију, увидети дело, и/или можда искуствено проживети такав догађај или контекст истог, иако се теорија сазнања (*епистемологија*, *гносеологија*), првенствено бавила овим првим категоријама (Bengson and Moffet 2011). Тако се и контекст историјских и културних догађаја повезује са конституисањем идентитета, слично као и емпиријско суочавање са сопственом спознајом самога себе.

4. УВЕРЕЊА И ДЕЛОВАЊА, КАО ТЕМЕЉИ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

Приступи интерпретација које разматрамо, произилазе из две премисе: Да људи увек делују на бази – сопствених уверења и/или преференција, као и да: Уверења и/или преференције људи не могу адекватно показати објективне чињенице о тим особама, какве су: нација, раса, друштвени или институционални положај (Марш и Стокер, 126–127).

Према ове две премисе, може се увидети колико је заправо интерпретација битна. Тако, у области политичких наука, “деловање праксе и институције” можемо објаснити – “причајући причу” (Исто). Нарација је у политичким наукама, оно што је теорија у природним. Нарација је дакле, битна, јер за објашњења појава, какве су идеје и уверења, а у односу на њих и идентитети, не постоји узрок нити нужност. За објашњење подсвесних уверења у човековој опипљивој стварности, такође, не постоје докази. Самим тим нема опипљивости која је потребна у поступку истраживања за позитивисте, у смислу

емпиријске потврде. Објашњење ових појмова зато, како истичу поменути аутори, ослања се на на наративне структуре сличне онима у прози..., иако приче из политикологије и друштва, свакако да нису проза.

Међутим, оно што нас овде занима јесте – сопствена интерпретација феномена идентитета. Како посматрамо увек и изнова, идентитете колектива, нације, односно национални са тим у вези и религијски контекст идентитета (примарни идентитет индивидуа помињали смо у првом делу), тако појам најлакше можемо образложити кроз стављање фокуса на интерпретацију традиција (Исто 134-135). С тим у вези, особа може бирати сопствена мишљења или веровања и у складу са њима деловати у једном друштву. Такво поимање деловања подразумева да друштвене структурације треба да посматрамо, првенствено кроз увид у традицију сопственог народа.³ Традиција представља корен, базу која ствара подсвесна уверења код човека. Таква уверења утичу на даље деловање. Тиме је традицију могуће поставити пре идеја.

Свакако, морамо бити у стању да редефинишемо појам традиционалног на децентрираност, без пуког есенцијализма, да бисмо могли избећи трајну смисленост, уобличену кроз “смисао објективног ума” (Марш и Стокер, 134–135). Наративносту објашњењу идентитета, чини се као одличан начин, синоним приповедања за значења и деловања. Нарација провучена кроз сваки од принципа утицаја идеја, културе и/или религије, показује велики значај интерпретације као приступа у разматрању друштвених појава и појмова за које немамо опипљиве (научне) доказе. Једна од тих појава, свакако је идентитет.

5. РАЗНОЛИКИ УТИЦАЈИ

У складу са хронологијом историјских догађаја, мењала су се и значења која су аутори давали појму о којем је реч. У складу са природом утицаја, аутори склони интерпретативном приступу, истакли су неколико битнијих фактора.

³ Примера ради, уколико сагледамо религијски утицај, какав је утицај православне хришћанске религије на идентитет народа са простора Балкана, можемо спознати колико је колективни идентитет укорењен и у традицији.

5.1. Фактор идеје

Више различитих врста идеационих аргумената, може дати релевантне описе друштвених појава (Исто 228). Опис идентитета, готово увек повезан је са идејама. Тако су идеје неоспорно битне у политици и политичкој науци, с обзиром да, у ширем разматрању, могу утицати на унапређивање друштвених промена. Знање, односно незнање, извесност или не..., увек ће направити разлику међу успехом или неуспехом у свету политике (Goodin and Tilly 2006, 227).

У књизи коју помињемо као врло значајну у опису важности идеја, односно идејној фокусираности на феномен идентитета, аутор Ројшмајер (D. Rueschemeyer) разматра јединственост идејног концепта, као и комплексност њене природе у различитим формулацијама којих се дотиче. Не кроз скуп више идеја које се најчешће виде као култура симболичког, него кроз фокус на оне које су конципиране око друштвеног и политичког живота, што у великој мери, подразумева искључивање разматрања научне и техничке њихове поделе.

Важност идеја, како пише аутор Гудин (R. E. Goodin), имала је, у поређењу с другим факторима који обликују друштвене процесе, доста утицаја, посебно у форми конституисања идеолошких оквира какве формирају идентитети народа. Тиме су идеје и биле теме расправа кроз читаву историју друштвене мисли. Глобални одговори, стога, на питање аргументације идеја, могу бити, сами по себи неизбежни (Goodin and Tilly 2006, 227) чиме је потреба за њиховом детаљнијом анализом у систему друштвених појава, какве су религија, идентитети, култура и историја друштва и друштвених процеса, неоспорна.

5.2. Идентитет и култура

Када разматрамо природу идентитета, неопходан је увиду процесстварања симбола, односно симболике културе која преузима модалитете моћи, стварајући, притом, границе искључивости, а тиме и однос колективног. Ауторке Бонели и Хунт (Bonnell, Hunt), анализирале су овај део симболичког карактера у анализи идентитетског, на примерима култура

Јужне Африке и Латинске Америке. Одатле, како пишу, креће “метанаратив”, који се испољава кроз непроменљивост у интерпретацији појма. У случају културе и идеје идентитета, ова природа преузела је улогу “епистемолошког вратара” који дефинише опсег, не само рационалног идеационог аргумента, него и вредносна питања и поступке помоћу којих се може дати рационалан одговор на питања која обликују идентитетско (Bonnell and Hunt 145). Примери таквих граница, које су приказали кроз поменуте културе, дали су доказе и аргументирали формирање хипотезе на даље претструктуралне приступе. Аргументи који остану на погрешној страни њихове епистемолошке (спознајне) поделе, неће имати привилегију да буду посматрани као – “разумски у објашњавању важности ових спознаја” (Исто). Тиме се појам културе, односно симболичног узима исто као остали поменуте појмови чије корене проналазимо у уверењима и интерпретирању истих.

5.3. Идентитет и религија

Истраживања теоретичара сведочиља су у прилог својеврсне отуђености религије из домена савременог, толико да религија полако бледи, па и нестаје, под утицајем индустријализације друштва (Стојадиновић 2013, 105–121). С тим у вези, како пише аутор Стојадиновић, феноменологију идентитета, прилично је незахвално дефинисати, посебно ако га посматрамо из угла религијских поставки и уколико придодемо налеттехнолошке модернизације која не иде претерано на руку овој тематици. Како је, према истом аутору, просветитељство довело до рационалног погледа на свет, тиме је научни поглед довео до новијих објашњења која се супротстављају религијским гледиштима. Идентитети су увек тема за разматрање, с обзиром да је у питању “један вишеслојан феномен.” (Исто). Религија је, кроз историју, имала улогу оформитеља идентитета али је морала да ради на свом прилагођавању према изазовима које су јој наметале новије формације савремених друштава (Clarke 2006). Ипак, религија остаје устоличена на значајном месту у друштвеној орбити савременог доба, а кроз њу и религијски идентитет.

Анализа утицаја религије, кључна је за сагледавање конституисања феномена, уколико га посматрамо кроз проучавање идеја које обликују верске идентитете. У том контексту, никада ниће бити исто (значање) за појединце, иако религија заузима већи део колективне свести, у великом броју случајева. Стога је главно проблемско питање са којим ћемо се даље суочавати: Колико је и како религија утицала (или ће утицати) на конституисање идентитета једног народа? Овим питањем, потребно је позабавити се, посебно када је реч о уверењима која ствара религија у свести појединца и народа.

6. ИДЕНТИТЕТ ПРАВОСЛАВНИХ НАРОДА

Идентитет православних народа посебна је тематика. Произилази из национално-православног, односно православно-националног дискурса, који се у најчешће преклапају код појединих народа. Примери су руски или српски православни народи где се, неретко православни *лого* ставља испред или једнако са националним одликама. Како пише аутор Јанковић, синтагма *православни идентитет* односи се на “чување и преношење православног предања” (Јанковић 27).

Стога су трагачи за идентитетима наметнутог таласа *Новог доба*, прилично изгубили фокус и одаљили се од сопствене духовне традиције (Исто).

Неоспорно значајан јесте ванвременски осврт владике Н.Велимировића о индивидуализму, насталог у средишту тадашње Европе (крајем XIX и почетком XX века), као термину којим је описивао идентитет појединаца његовог *Новог доба*. Овом појединачном стремљењу давао је имена: *себичност*, односно *самољубље* (Velimirovic 1986, 186). Такав је “индивидуалистички идеал” био циљ многих школа, цркви, држава, као темељ у којима се граде идентитети. Истичући изнова - *свечовечност*, наспрам индивидуализације (Исто 188-189), владика је трагао за идентитетом православних али и других народа који имплицира заједништво и мир, односно “међународно васпитање” и “заједничке радове.” Стога, предложио је другачији вид васпитања, чија сврха није да се стварају велике појединачне личности, већ креирање чланова који су заједно окупљени око општег циља (Исто).

Истицао је, дакле, окренутост заједничком сопству, кроз међусобни мир међу народима, а кроз чување (и очување) њихових идеала, религије и државе.

7. НАУКА И КРИТИКА

7.1. Важност науке

Како у разматрању појма треба обратити пажњуна анализу научних објашњења о историјским збивањима, тако ћемо споменути аутора Е.Нејгела (Nagel 1961, 25–26). Будући да се истраживања историје највише фокусирају на појединачне, индивидуалне догађаје, он се бавио њиховим поједностављењима. Према његовом мишљењу, кључни делови историјских објашњења, у које спада и формирање феноменологије идентитета, управо су акције појединаца. Од тих акција у посебну категорију објашњења закључака (експланандума) чине “генетичка објашњења“ (Нејгел 25). У контексту теме о којој пишемо, пожељно је појам идентитета довести у везу са претходном фазом/фазама у развоју истих, како би се што више приближило једноставности у објашњењу, на нивоу науке али и искуственог (Исто).

7.2. Критике

У модерној филозофској мисли, појам идентитета дубље су посматрали структуралисти и фундаменталисти (Станковић 128). У новије време, постструктуралистичке и постмодернистичке струје довеле су до модерних варијабли интерпретативне теорије. Међутим, критике ових приступа феномену идентитета, односе се највише на оне исте које важе и за критику интерпретативних теорија. С тим у вези, три су критичке струје интересације, значајнеу домену политичке науке (Марш и Стокер 143). Добронамерне међу њима, признају форму интерпретативног као битног дела друштвеним објашњењима. Неки је сматрају врло корисном за тумачење својих дисциплина, рецимо – вредности и идеологија. Док остали од критичара потпуно одбацују ове видове приступа, сматрајући их излишним у односу на научне (позитивистичке) доказе (Исто).

Идеолошко одређење феномена идентитета, такође, наилази на бројне критике од којих је једна од гласнијих, критика социолога рационалног избора. Ови научници настојали су доказати да је друштвено деловање рационално, једино уколико је сагледано контекстом неког скупа значења или дискурса. Другим речима, рационалисти сваку акцију појединца посматрају из визуре неког разумског објашњења односно личне користи појединца или масе. Стога се с правом аутори питају да ли такав рационални избор може користити у образлагању промене структуре таквих идеологија (Исто 2-73), односно контекста значења, примера ради, религијског у проучавању феномена о којем је реч.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У есеју смо дали кратки осврт на идеју коришћења идеационе позиције различитих аутора, међутим, ради просторне ограничености, не и њеног разјашњења, односно објашњења како се она користи и како су је аутори користили. Примера ради, код аутора Ројшмајера ради се о покушају да се каузално изанализира утицај идеја, а код ауторке Лин Хант објашњење је више наративно и социјалнопсихолошки. Стога, потребно је више простора и више аналитичности, како би се објаснила идеација. Свакако, потребно је разјаснити кључне ствари, рецимо да појам идентитета није у социјално-културолошком смислу коришћен пре новог века, а на примере аутора које смо споменули у раду, не пре XIX века. Стога, у разматрању феномена, треба обратити пажњу и на временски период који се обухвата у анализи, те усмерити пажњу на кључне ауторе тог периода.

На крају осврта, напомињемо да нема трајне интерпретацију појма, с обзиром на његов вишедимензионалан карактер који је, (и те како) подложен променама, посебно у савременом добу. Разматрали смо тему идентитета, односно различита гледишта релевантних аутора, из чега је јасно да појам заузима ниво проблематике, односно спорности улоге, самом чињеницом да му се дају различита значења. Уколико, примера ради, религију, посматрамо као фактор утицаја у формирању слике идентитета неког народа, јасно

је да позитивисти и рационалисти не би имали шта да кажу, с обзиром да је у њиховим истраживањима потребан опипљив доказ, узрок и нужност. Стога, њихова онтологија не би ни узимала религију и идентитет као предмет својих истраживања.

Такође, поменули смо разлику између појединачног и групног, колективног идентитета. Како пише аутор Малуф, идентитет је оно што заправо чини да ја – нисам исти као остали, “нисам идентичан ни са једном другом особом,” (Малуф 2003, 12) те су овај појам бројни аутори посматрали управо кроз визуру индивидуализма. Дакле, кроз истицање вредности јединке. С тим у вези, враћамо се, на тренутак, објашњењу Н.Велимировића, који за виши циљ поставља заједништво и неговање групног идентитета, испољеног у заједничком деловању и миру међу различитим народима, наспрам индивидуализма које може прећи у *самодовољност*.

Ниво проблематике у разумевању, како смо истакли, присутан је, управо услед разноликости мишљења и различитих уверења као полазишта у тумачењу феномена. На овакве плурализме у разматрању, најлакши (чини се) одговор, можемо дати на примеру православних народа, односно православног идентитета који поједини народи стављају испред националног (или их изједначавају) (Катана 2019, 14-19), као и у поменутом објашњењу владике Н.Велимировића. Тиме се враћамо на корен приступа и на главно питање: Шта ће заправо то значити за различите људе? Одговор се, дакле налази у различитој интерпретацији појмова и појава које ће им више људи дати и у толеранцији за такве разлике.

У овом раду ставили смо фокус на интерпретацију из угла појединих аутора друштвене односно политичке науке, као и идеациони аргумент у сагледавању појма о којем је реч (интерпретативни приступ где су идеје средиште). У закључку је потребно указати на могућност мирног (мирољубивог) утицаја религијског аспекта на појам идентитета, о којем се, у ери глобализације, све више говори у негативном контексту. Такав негативнији исход глобалистичких тенденција огледа се кроз концептспајања, припајања нација и националног, које, парадоксално, води све већем њиховом одвајању. У складу са тим, намера есеја је, најпре кратки осврт на сагледавања

релевантних аутора који су се дубље бавили феноменологијом термина. Потом, постављање темеља за даље истраживање, у којем стављамо фокус на дубљи увид у аспекте идентитетско-религијског, тачније утицаје православне хришћанске религије на формирање новог и бољег идентитета народа.

ЛИТЕРАТУРА

Катана Љупка, “Утицај православља на државну политику: Пример Србије Немањића и Русије Романових”, *Политичка ревија*, 2/2019, Институт за политичке студије, Београд, стр.14-19.

Малуф Амин, *Убилачки идентитети*, Паидеиа, Београд, 2003, стр.12.

Марш Дејвид, Стокер Гери, *Теорије и методе политичке знаности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2005, стр.17, 72-73, 134-135, 143, 228.

Мекгир Вилијам, Зауерлендер Волфганг, *Преписка између Фројда и Јунга*, Дерета, Београд, 2001, стр.314.

Јанковић Раде, “Од идентитета ка сопству,” *Православље и идентитет православних народа*, ISBN 978-86-7419-312-9, Институт за политичке студије, Београд, стр.26-27.

Јеротић Владета, *Човек и његов идентитет*, Арс Либри, Београд, 2011, стр.8, 13.

Јунг Карл Густав, *Архетипови и колективно несвесно*, Атос, Београд, 2003. стр.131.

Станковић Владан, “Идентитет, нација и религија – теоријске и корелационе поставке”, *Национални идентитет и религија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр.124, 128.

Стојадиновић Миша, “Религија и идентитет у савременом друштву”, *Национални идентитет и религија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр.105-121.

Нејгел Ернест, *Структура науке, проблеми логике научног објашњења*, Полит, Београд, 1974, стр.25.

Чупић Чедомир, Јоковић Милица, “Политичар и политички идентитет”, *Политички идентитет Србије у глобалном и регионалном контексту*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2015, стр.11-12.

Bevir Mark, Rhodes R.A.W., “Интерпретативна теорија”, Марш Дејвид, Стокер Гери, *Теорије и методе политичке знаности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2005, стр. 126-127.

Bonnell E.Victoria, Hunt Lynn (Editors): *Beyond the cultural turne, New directions in the study of Society and Culture*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1999, стр. 145.

Fr.Nicholai Velimirovic, “The Education which Makes for War“, *The New Ideal in Education*, The Electrician printing and publishing Co, London; Епископ Николај, Сабрана дела, Књига III, Химелстир 1986, стр.186, 188-189.

Goodin Robert E., Tilly Charles, *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford University Press, 2006, стр.227.

Nagel Ernest, *The Structure of Science, Problems In The Logic Of Scientific Explanation*, New York, 1961, стр.25-26.

Stein Murray, Jones Raya., *Cultures and Identitas in Transition, Jungian Perspectives*, Routledge Taylor & Francis, New York, 2010, стр138.

file:///C:/Users/Jeka/Downloads/13277-Article%20Text-9518-1-10-20141222.pdf, 2/12/2019

Ljupka Katana

**THE PROBLEMATIC ROLE OF IDENTITY IN MODERN
SOCIETY AND POLITICAL SCIENCE**

Resume

In the face of the demands of the new age, the notions of identity are changing, thus creating a new course of history and thus different kinds of approaches from which they are viewed in the context of political science. The subject of the essay, therefore, is an analysis of the problematic role of the phenomenon in contemporary societies, viewed through a vision of political science. In addition, the term is analyzed from an angle, archetypal and psychological perspective, and sociological, to bring the work to political consideration, through an interpretive approach in research.

The influence of identity is indisputably important in the system of today, where the traits of the nation and the nation are lost under the influence of globalist predictions, that is, of putting everything and everyone “in the same basket”. Such aspirations would lead to unification, but in rather unequal terms, given that nations and nations are never the same. On the contrary, there is a tendency to preserve the original, national, traditional and identity, which will contribute to the realization of one’s identity, and through peace with all other (world) collective identities.

Keywords: identity, tradition, religion, modern society, political science.

Марко Филијовић

Атински институт за образовање и истраживање (Athens Institute for Education and Research - ATINER), Атина, Грчка.

Ивица Ђорђевић

Факултет Безбедности, Универзитет у Београду

КОРУПЦИЈА КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ: ПОЛИТИЧКА, ЕКОНОМСКА И ЗДРАВСТВЕНА ДИМЕНЗИЈА

Сажетак

Корупција се у фокусу овог рада налази због својих ефеката на функционисање заједнице и квалитет живота њених чланова. Она представља глобални безбедносни проблем, јер се испољава у свим државама савременог света без обзира на њихов ниво развоја и демократске традиције. Постоје одређене варијације у односу на ефекте корупције што зависи од снаге државе и њених институција да се обрачунају са овом негативном појавом. Развијене земље нису имуне на корупцију, али у њима постоје функционални механизми који је држе под контролом. Корупција се највише испољава у системима који су у функцији задовољавања јавних интереса. Концепт људске безбедности представља добар аналитички оквир који може да допринесе утврђивању нивоа корупције, њеним ефектима и узроцима. У раду смо изабрали три димензије људске безбедности које најбоље отсликавају узроке и последице коруптивне праксе. На основу резултата истраживања може се рећи да постоје одређени узрочно-последични односи између карактера политичког система и економских прилика који погодују развоју корупције. Најзначајнија последица корупције

је смањење јавних фондова што се најдрастичније манифестује у функционисању здравственог система.

Кључне речи: корупција, људска безбедност, политика, економија, здравствени систем.

1. УВОД

Пад Берлинског зида 1989. године означио је крај Хладног рата, узрокујући нову геополитичку реалност на међународном плану. Варшавски пакт је престао да постоји, Совјетски савез се урушио, а (нео)либерални капитализам, постаје доминантна форма организације друштвено-економских активности. Уклањањем „гвоздене завесе“, тржишта на Истоку постају доступна крупном капиталу са Запада, чиме је отпочела савремена фаза глобализације. Многи су очекивали да ће интензивирање прекограничне трговине, паралелно са научно-технолошким развојем и имплементацијом либералног тржишног система западног типа, широм света имати позитивне ефекте. Бројни теоретичари, опијени идеолошким тријумфализмом капиталистичког друштва, сматрали су да ће изградња новог светског поретка „по западном рецепту“ бити гарант владавине права, демократије, економског благостања и достојанства за све грађане планете. Постојала су очекивања да са престанком блоковске поделе света нестају и класични глобални безбедносни изазови попут глобалног сукоба и нуклеарних криза и да настаје амбијент погодан за реализацију глобалног капиталистичког друштва благостања. Међутим, убрзо се показало да су идеалистичка очекивања у најмању руку била преамбициозна, а процене погрешне.

Под притиском интензивирања прекограничног кретања капитала, вестфалски модел државне суверености почео је да се урушава. Глобализација све више губи хумани карактер, док трка за профитом све више избија у први план. Моћ државе и њена способност да одговори на изазове, доведене су у питање, а најпогођеније биле су транзиционе земље. Неконтролисана приватизација предузећа у посткомунистичким државама, убрзала је урушавање претходног система, што је за последицу

имало разарање институција и привредне структуре. Животни стандард већине грађана, за кратко време, значајно је опао. Огроман број радника остао је без икаквих прихода, а они који су успели да задрже посао били су приморани да раде за веома ниске плате. Дрaстично смањање надница и отежани услови рада били су јасни знаци прекомерне експлоатације, који су, уз раст незапослености, стварали осећај социјалне несигурности.¹ Оптерећени тржишном утакмицом, власници крупног капитала нису обраћали пажњу на негативне последице њихових активности већ су усредсређени на приступ јефтиним локалним ресурсима и максимизацију профита. У наведеним активностима добијају подршку од савезника из редова припадника некадашње партијске номенклатуре који су постали економски и политички моћни захваљујући привилегованоом положају у тренутку распада старог система (Ђорђевић и Кековић 2011, 91). Спрега капитала и политике омогућила је успостављање система по мери интереса финансијских лобија, у потпуности занемарујући нека од основних људских права. Јаз између богатих и сиромашних драстично се увећао стварајући социјалне тензије и кумулирање незадовољства што је у неким ситуацијама експлодирало у форми грађанских ратова. Уместо очекиване владавине права и примене демократских принципа у функционисању политичких система, процес транзиције произвео је готово потпуни контраефекат – деградација основних начела хуманизма и утемељења новог система вредности који је глорификовао профит, експлоатацију, немар, неморал и непотизам. Створени су патолошки обрасци вредновања и понашања који су омогућили корупцији да прожме све поре друштвеног живота. Другим речима, држава није испунила свој део друштвеног уговора у заштити интереса њених грађана.

У датом контексту, уочавајући наведене околности, прогресивни део међународне интелектуалне елите почетком деведесетих година прошлог века процењује да је дошло време за преиспитвање традиционалног приступа безбедности.

1 Поједини теоретичари који су анализирали развој ситуације у посткомунистичким земљама почетком 1990-их година, поредили су процес транзиције са *економским геноцидом*. (Celestine Bohlen, "Yeltsin Deputy Calls Reforms Economic Genocide", *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html> преузето 26.07.2019.)

Водећи се идејом да стандарди у области безбедности морају бити постављени на вишем нивоу од постојећих, експерти Програма за развој Уједињених нација (United Nations Development Programme – UNDP) предложили су алтернативни концепт под називом Људска безбедност (Human Security) у чијем фокусу је квалитет живота људи и њихово достојанство. Они су уочили да угроженост безбедности људи више није нужно повезана са опасностима чији је генератор друга држава или војни блок, већ да највеће претње по људски живот потичу од грађанских ратова, етничких и верских сукоба, пандемија, природних катастрофа, деградације животне средине, великих миграционих токова, криминала, корупције, разних облика дискриминације и експлоатације и слично (Исто 92-93).

2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА КОНЦЕПТА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Иницијална идеја истраживача UNDP-а била је да се традиционални приступ безбедности прошири, реформише и надогради. То се најбоље може уочити из поменутог извештаја UNDP-а у којем се истиче: „Осећање несигурности већине људи потиче више од свакодневних животних брига, него страха од катаклизмичних светских догађаја. Да ли ће они и њихове породице имати довољно да једу? Да ли ће изгубити посао? Да ли ће их малтретирати репресивна држава? Да ли ће постати жртве насиља због својих опредељења? Да ли ће због свог верског или етничког порекла бити мета прогањања? (...) У коначној анализи, људска безбедност је дете које није преминуло, заразна болест која се није проширила, посао који није одузет, етничка тензија која није експлодирала у насиље, дисидент који није ућуткан. Људска безбедност није проблем оружја – то је проблем који се тиче људског живота и достојанства.“² Као што се може приметити, концепт људске безбедности осмишљен је тако да традиционална безбедносна схватања приближи реалности. Уместо стављања акцента на безбедност државе (на заштиту територије и граница од спољног угрожавања, као и заштиту владајућих структура и система), он у први план ставља грађане као субјекте и

² UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, New York – Oxford, Oxford University Press, 1994, стр. 22.

објекте безбедности. На тај начин, конструисана је безбедносна парадигма у којој обичан човек и његови проблеми заузимају централно место (Ђорђевић и Кековић 2011, 93).³

Иако, нажалост, поменути концепт ни после скоро три деценије није добио општеприхваћену и једнозначну дефиницију⁴, за њега се може рећи да је фокусиран на заштиту индивидуалних људских бића и колективитета у најширем смислу, при чему укључује широк опсег безбедносних питања, као и инвентар постојећих извора несигурности (Бајагић 2006, 225). Другим речима, он подразумева „свеобувантан, антропоцентрични, контекстуално-осетљиви, мултидисциплинарни и превентивно-оријентисани приступ безбедности“⁵ који у средишту пажње ставља универзалне проблеме свих грађана света.

Према UNDP-у главне димензије људске безбедности су следеће области:

1. *Економска безбедност* – суочава се са претњама незапослености, несигурности радног места, лошим условима на послу, неједнакостима у погледу прихода, инфлацијом, слабо развијеном мрежом социјалног осигурања и бескућништвом, али и општом деградацијом економског система једне државе/друштва.
2. *Безбедност у погледу хране* – остварује се решавањем проблема који се односе на квантитативни и квалитативни приступ храни.
3. *Здравствена безбедност* – бави се претњама по живот и здравље људи изазваних инфективним и паразитским болестима, HIV-ом и другим вирусима, болестима изазваним загађеним ваздухом или водом, као и неадекватним приступом здравственим службама.

3 Наравно, потребно је нагласити да људска безбедност не искључује механизме државне (националне) безбедности, већ их допуњава, односно указује на њихову несавршеност и на потребу за реформом класичних безбедносних механизма.

4 LJB/HS, „Поређење дефиниција људске безбедности“, *Human security*, br. 1/2004. Fakultet civilne odbrane, Beograd, str. 129-137.

5 UN, *Human Security in Theory and Practice - Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, Human Security Unit, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations, New York, 2009, p. 8.

4. *Еколошка безбедност* – подразумева спречавање деградације локалних и глобалних екосистема, а укључује претње као што су: несташице воде, поплаве и друге природне катастрофе, нерационално крчење шума, као и загађивање воде, ваздуха и земљишта.

5. *Лична безбедност* – бави се сузбијањем претњи које могу имати неколико облика: претње од стране државе (физичко насиље), претње од других држава (рат) али и недржавних актера, претње од друге групе људи (етничке тензије), претње од криминалних група (криминал или улично насиље), претње усмерене ка женама (силовање и насиље у породици), претње усмерене ка деци (злостављање) и претње усмерене ка себи самом (самоубиство, употреба дрога).

6. *Безбедност заједнице* – суочава се са етничким тензијама и насилним сукобима.

7. *Политичка безбедност* – представља један од најважнијих аспеката људске безбедности и подразумева живот у држави чије институције поштују основна људска права и не спроводе репресију.⁶

Као што се може уочити, концепт укључује практично све проблеме са којима се људи суочавају у свакодневном животу. Међутим, иако предложени категоријални оквир представља солидан систем за структурирање инвентара претњи људској безбедности, треба истаћи да се поједине претње не могу везати искључиво само за једну од понуђених димензија. Таква је нпр. корупција. По свим својим обележјима, она подразумева посебан облик криминалних активности који се рефлектује на многе области друштвеног живота, при чему угрожава готово све аспекте људске безбедности, а најизраженија је у области политичке, економске и здравствене димензије.

6 UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994, pp. 24-33.

3. КОРУПЦИЈА - СПЕЦИФИЧНА ПРЕТЊА ЉУДСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ

Корупција представља изразито сложenu друштвену појаву која се јавља у мноштву облика. Због тога њених дефиниција има много, али свако одређење корупције садржи, мање-више, исте елементе, а могли би рећи да се засанивају на истим принципима. Етимолошки, реч *корупција* везује се за латинску реч *corruptio* и преводи се као „поквареност, кварност, изопаченост...подмићивање, поткупљивање; кварење, укваривање, кривотворење“ (Vujaklija 1961, 479).⁷ Бројни теоретичари, националне и међународне организације покушале су да дефинишу корупцију. Дефиниција која се јавља као најзаступљенија је да „корупција представља злоупотребу поверених овлашћења у циљу стицања приватне користи“.⁸ Међутим, одређење корупције које је предложио Вито Танци, чини се најсадржајнијим. Танци тврди да корупција представља намерно нарушавање принципа непристрасности при доношењу одлука у циљу присвајања неке погодности.⁹ Са аспекта криминологије, корупција се дефинише као скуп свих кажњивих радњи којима носилац одређене државне или друге јавне функције, злоупотребљавајући свој положај и институцију у којој ради, шкоди јавном интересу, којем би морао да служи, у толикој мери и на такав начин да руши поверење грађана и јавности у друштво и државу (Милутиновић 1972). Када је реч о Републици Србији (РС), Закон о Агенцији за борбу против корупције РС (у члану 2.) прецизирао је корупцију као “однос који се заснива злоупотребом службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу

7 Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1961, str. 479. Немања Ненадић каже како је *corruptio* двосложна реч, „у којој први део *cor* указује на споразум, а други део долази од глагола *rompere* са значењем 'сломити, прекршити, пореметити'. Шире гледано,... корупција би, дакле, била завера да се поремети неки поредак.“ (Jovan Ćirić, Mario Reljanović, Nemanja Nenadić, Marko Jovanović, Dragan Dobrašinović i Danilo Pejović, *Korupcija – problemi i prevazilaženja problema*, Udruženje javnih tužilacija i zamenika javnih tužilacija, Beograd, 2010, str. 1)

8 FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010, str. 16.

9 Vito Tanzi, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *International Monetary Fund Working Papers* WP/98/63, 1998. Доступно на адреси: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf> преузето 28.12.2019.

стицања личне користи или користи за другога”.¹⁰ Постојање мноштва дефиниција корупције производ је различитих приступа њеној идентификацији и сузбијању.¹¹ Управо из тог разлога, данас имамо и различите врсте, односно поделе корупције на: високу, средњу и ниску корупцију; политичку и административну; затим црну, сиву и белу корупцију; активну и пасивну; уличну, уговарачку, политичку, судску и привредну корупцију; организовану и хаотичну; централизовану и децентрализовану; системску и спорадичну; правну и моралну корупцију и слично (Бјелац 2015, 15).

Све то упућује на закључак да разумевање корупције као безбедносне претње, њених појавних облика, као и утицаја који остварује на друштво, захтева мултидисциплинаран приступ. Па ипак, оно што се са великом сигурношћу може тврдити, јесте да је *корупција негативна друштвена појава, која има своју политичку и економску димензију. Она угрожава владавину права, принципе демократије и права човека, систем доброг управљања, начела једнакости и социјалне правде, равноправну конкуренцију; омета економски развој и самим тим доводи у опасност стабилност демократских институција и основних моралних начела друштва.*¹² Из таквог њеног одређења произилази оправдана претпоставка да корупција представља изразиту претњу људској безбедности у многим њеним аспектима.

3.1. Утицај корупције на политичку и економску безбедност

Најочигледније негативне ефекте корупција исказује у области политичке и економске безбедности. Међутим, у

10 Закон о агенцији за борбу против корупције, Службени гласник РС”, бр. 97/08, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 67/2013 – одлука УС 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС. чл. 2.

11 Постоје многа истраживања, од политичких наука до економије, која се баве овом темом. Свака научна област проблем види на различит начин и самим тим производи различите радне дефиниције. Полази се од ширег појма и постају одређенија када покушавају да учине корупцију мерљивом. (*Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010, str. 15.)

12 SE, *Krivično-pravna konvencija o korupciji*, Savet Evrope, 1999. Доступно на адреси: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/Korupcija/Biblioteka/KRIVI%C4%8C-NOPRAVNA%20KONVENCIJA%20O%20KORUPCIJI.pdf> Преузето 28.12.2020.

већини случајева тешко је рашчланити где престаје *политичка*, а почиње *економска корупција* и обрнуто. Такође, веома је компликовано презицирати када корупција, генерално, утиче искључиво на економску, а када на политичку безбедност људи.

За то је превасходно заслужна постојећа симбиоза владајуће елите и носилаца економске моћи, тј. крупног капитала, која се огледа кроз: финансирање политичких странака, везе политичких функционера са приватним капиталом путем учешћа у власништву, управљању, деоби добити и др. Такав вид корупције најчешће се јавља у неразвијеним земљама или земљама у развоју (ЗУР) и повезан је са процесом политичких избора, а карактеришу га концентрација економске снаге у рукама малог броја људи и јаке везе центара економске и политичке моћи. Као појавни облици политичко-економске корупције најчешће се наводе: неправилности у гласању, непотизам, лажна политичка обећања, плаћање новинара да извештавају у корист једне политичке опције, вршење утицаја на бираче расподелом новца или хране и пића, останак на власти насупрот очигледне воље народа, али и проневера, утаја (пореза), трговина утицајем, несавесно управљање државним природним и другим ресурсима, фаворизам и кронизам, као и општа злоупотреба политичке функције или положаја – а често је у питању нека од комбинација наведених елемената (Ћирић и остали 2015, 14–16).

Као један од најдрастичнијих примера коруптивне праксе која повезује економију и политику је случај Џејмса Иборија, бившег гувернера нафтом богате нигеријске покрајине Делта. Он је у пролеће 2012. осуђен на 13 година затвора након што је пред судом у Великој Британији проглашен кривим за утају и проневеру средстава у укупном износу од 77 милиона америчких долара (USD). Како се наводи у једном извештају Савета Европе, „Ибори је признао кривицу по десет тачака оптужнице која га је теретила за проневеру и прање новца, укључујући 37 милиона USD, које је утајило приликом продаје деоница покрајине Делта приватизованој нигеријској телекомуникационој компанији *V Mobajl*. Према пресуди, Ибори је током 8 година, које је провео на месту гувернера, незаконито стекао некретнине у Великој Британији и Јужној Африци у вредности од преко 7 милиона USD, као

и цео возни парк луксузних аутомобила у вредности од око 2 милиона USD (Исто 14). Међутим, важно је истаћи да политичко-економска корупција није резервисана само за ЗУР или сиромашне државе. Напротив, чувена афера око трговине утицајем у САД, указује на то да чак ни неке од најразвијенијих земаља на свету нису имуне на ову девијантну друштвену појаву, која на посредан или непосредан начин негативно утиче на безбедност људи. Реч је, наиме, о бившем гувернеру америчке савезне државе Илиноис, Роду Благојевићу, који је правоснажно осуђен на казну затвора у трајању од 14 година. Он је проглашен кривим по 18 тачака оптужнице, која између осталог укључује и његов покушај да прода или трампи место (сада већ бившег) председника Барака Обама у Сенату, када он постане председник САД (Исто 15–16). У јавности је такође био веома запажен и пример некадашњег аустријског вицеканцелара и председника Слободарске странке, Ханса Кристијана Штрахеа, чија је криминална намера имала видну политичко-економску димензију. Наиме, скандал је настао када је средином маја 2019. у јавност доспео снимак начињен две године раније. На њему се виде Штрахе и један званичник Слободарске странке како нуде уговоре за уносне државне послове наводној ћерки руског милијардера, уколико она купи 50 одсто удела у аустријском листу *Кронен-Цајтунг* (*Kronen Zeitung*, немачки) и промени уредничку политику у циљу пружања подршке Слободарској странци пред наредне изборе. Прегледном снимка, јасно се може уочити део у којем Штрахе сугерише да би „уколико Руси преузму лист, подршка странци могла да порасте на 34 одсто“. Међутим, да би се то остварило, како објашњава Аустријанац, неопходно је да се претходно „неки новинари изгурају (из тих новина), а неки нови људи доведу (да пишу за њих)“. Као део договора, Штрахе предлаже саговорници да оснује грађевинску компанију као што је *Штрабаг* (*Strabag*, немачки) при чему истиче да би све владине наруџбине (које сада иду према *Штрабагу*) могле убудуће да добија та нова компанија.¹³

13 „Аустрија: Сви министри из екстремно десничарске странке поднели оставке због скандала са корупцијом“, *BBC*, 20.05.2019, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48343535> Преузето 30.12.2019; и „Kancelar Austrije traži nove izbore nakon skandala s korupcijom“, *BBC*, 19.05.2019., Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48326995> Преузето 30.12.2019.

Истине ради, требало би напоменути да су због својих системских и других слабости ЗУР и сиромашне државе ипак знатно подложније овом облику корупције него развијене земље, нарочито ако владајуће елите нису у стању (или пак не желе) да обезбеде политички консензус за борбу против ове пошасте. Поједини истраживачи тврде да повећање корупције од само 1 одсто, првенствено кроз политичку нестабилност, утиче на смањење економског раста државе за 0.72 одсто (Ћирић и остали 2015, 23–24). У том смислу, Арвинд Џејн наглашава да су с великим губицима и економском штетом насталом због корупције посебно погођене слабије развијене земље, где знатан део бруто националног дохотка (преко потребан за развојна улагања), уместо да буде употребљен за општу добробит и корист друштва и државе, посредством корупционашких механизма „одлази“ у неке друге канале и токове.¹⁴ У прилог наведеном, говоре бројни извештаји. Нпр., група аутора на челу са Јованом Ћирићем наводи да су у периоду од 1970. до 1996. године губици од корупције у 30 земаља подсахарске Арфике достигли износ од 187 милијарди USD, што је превазилазило њихов укупан спољни дуг, док је само у Нигерији, из истих разлога, у периоду од 1960. до 1999. године дошло до губитка од око 400 милијарди USD (Ћирић и остали 2015, 24). Према извештају организације *Global Financial Integrity* под називом „Незаконити финансијски токови из земаља у развоју у периоду 2002-2006“, Русија је у току тог анализираног периода губила између 32 и 38 милијарди USD годишње: незаконито стечен новац, укључујући онај стечен корупцијом, изнет је из Русије у финансијске и пореске рајеве. У 2008-ој години један виши тужилац је проценио да корумпирани функционери сваке године „олакшају“ буџет Русије за око 120 милијарди USD. Примера има много, али суштина је да „корупција осујећује економски развој и умањује приход који држава остварује – и прерасподељује“.¹⁵

14 У јавном сектору, ефекти наведеног су сасвим очигледни, јер се ради о пражњењу јавних фондова када је реч о здравству, о образовању, о сектору безбедност итд. Када је реч о афричким државама, у којима су и здравство и школство на знатно нижем квалитативном нивоу у односу на развијене земље, многи сматрају да је уобичајена слика следећа: велики спољни дуг, али и завидан рачун локалног диктатора у швајцарској банци. (Arvind K. Jain, *Economics of Corruption*, Kluwer Academic Publishers, Boston–Dordrecht–London, 1988, pp. 71–72. На основу: Јован Ћирић и остали, нав. дело, стр. 24.)

15 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015., str. 22.

Пракса, у оквиру које политичка корупција подстиче економску, али и економски интерес подстиче политичку корупцију доводи до двоструког негативног ефекта. С једне стране – анализирајући последице споља – долази до ситуације где слабо развијене и сиромашне државе постају још сиромашније, чиме се њихова иначе незавидна позиција на светском тржишту додатно погоршава. С друге стране – на унутрашњем плану – пада животни стандард становништва, угрожавају се људска права и готово сви аспекти људске безбедности, што грађане који живе у тим државама практично оставља заробљеним у својеврсном „зачараном кругу“ патолошких образаца понашања. Поменуто стање веома је опасно на дужи рок, јер је погодно за развој других облика корупције – као што је на пример она у здравству и др. – што временом може довести до потпуне девастације социо-економског комплекса. Наиме, није неуобичајено да људи, када увиде да не могу остварити своја легитимна права или када процене да из неког разлога „заслужују“ одређену погодност (по принципу *ако могу други, зашто не и ја*), буду склони да у оквиру система који је „заражен од врха на доле“, много лакше (него неки други који живе у државама са ниском стопом корупције) дођу до закључка да би подмићивањем и сличним активностима могли остварити своје циљеве. Уосталом, како истиче Добрица Весић, „политичка компонента корупције представља основни и најопаснији вид корупције из које потиче и на коју се ослања, али и помоћу које се шири коруптивна пракса у свим сегментима привредног а тиме и друштвеног живота” (Vesić 2008, 486–487).

3.2. Корупција и здравствена безбедност

Имајући у виду претходно наведено, јасно се може уочити да што је виши ниво корупције, то је мањи порески приход (будући да људи подмићивањем, поред осталог, умањују сопствене пореске обавезе); а што је нижи приход од пореза, влада има мање средстава на располагању за социјалне службе, здравствене фондове од којих зависе и плате за запослене у здравству што отвара нови простор за корупцију.¹⁶ Управо због тога, доступност здравствених услуга

16 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur,

је у директној вези са нивоом корупције на простору конкретне државе. Како примећују одређени аутори, корупција у сектору здравства појављује се у три основна облика: у управљању финансијским ресурсима (расподела буџета итд.); у расподели медицинских средстава (набавка, маркетинг) и у односима између здравствених радника и пацијената.¹⁷

Најзаступљенији вид корупције у здравству је када запослени захтевају новчану накнаду за лекове које су бесплатно обезбедиле фармацеутске компаније или донатори; или када захтевају „неформално плаћање“ за лечење.¹⁸ У том смислу, једно истраживање, спроведено 2007. године у низу земаља источне и средње Европе и централне Азије, са сврхом да упореди начин живота, животни стандард и функционисање друштва у целини у поређењу са 1989. годином, показало је да је у Србији корупција најчешћа управо у здравственом систему, при чему је чак 30 одсто испитаника одговорило да редовно или понекад врши нерегуларна плаћања да би остварило неко своје право (Ђирић и остали 2015, 99). Према писању српских медија, познат је и ценовник тих услуга, где се наводи да је за „заобилажење“ листе чекања потребно издвојити између 500 и 2000 EUR, за порођај царским резом 1000 EUR лекару и 150 EUR анестезиологу, за различите операције између 500 и 900 EUR, док је за лечење карцинома дебелог црева неопходно 7000 EUR.¹⁹ У циљу смањења корупције, Влада Србије је 2019. године донела нови *Закон о здравственој заштити* у којем је у посебном члану (чл. 5), дозволила да се лекарима даје неновчани поклон чија појединачна вредност не прелази 5 одсто просечне плате – 23 евра, а укупна вредност није већа од просечне нето плате – 426 евра.²⁰ Таква одредба

2015., str. 22.

17 FOD, Корупција и људска права: успостављање везе, Фонд за отворено друштво, Београд, 2010., str. 52.

18 Исто.

19 Војана Bogosav, „Cenovnik korupcije u Srbiji“, *Blic*, 30. 04. 2018.

20 У Закону се децидно наводи да „исказивање захвалности у виду поклона мање вредности, односно рекламног материјала и узорака, који није изражен у новцу или хартијама од вредности и чија појединачна вредност не прелази 5 одсто, а укупна вредност не прелази износ једне просечне месечне плате без пореза и доприноса у Републици Србији, не сматра се корупцијом, сукобом интереса, односно приватним интересом, у складу са законом“. Према: Маја Ђурић, „Pokloni lekarima u novom Zakonu - borba protiv mita ili legalizacija korupcije“ *NI* (online), 23.04. 2019., Доступно на адреси: <http://rs.n1info.com/Zdravlje/a478538/Kod-lekara-sa-poklonom-koje-vrednosti-moze-bit-i-a-da-to-nije-korupcija.html> Преузето 31. 07. 2019.

нашла је на оштре критике дела јавности, јер се сматра да се на тај начин практично „легаллизује корупција“, а зараде здравствених радника, уместо из буџета, финансирају на терет грађана. Међутим, у Лекарској комори Србије у новом *Закону* “читају” искључиво намеру Владе да се одлучније бори против корупције.²¹ Србија није усамљена по заступљености корупције у здравству; сличних примера има широм Европе. Познат је случај корупције из Словачке у коме је главни актер кардиолог Вилијам Фишер, који је иначе обавио прву трансплатацију срца у тој земљи и био кандидат на председничким изборима. За његову корумпираност сазнало се фебруара 2015. године када га је породица преминуле пацијенткиње тужила за узимање мита од 3.000 USD у кешу (плус значајну количину живине) у замену за заказивање њене операције. Случај је окончан тако што је доктор признао кривицу, при чему је од примљене своте вратио само 800 EUR породици пацијента (не и живину). Сличан случај догодио се у Летонији, где је ортопедски хирург Валдис Залтерс, који је иначе био и председник Летоније (2007-2011), прихватио, како је назвао „плаћања у знак захвалности“ од пацијената, не пријављујући то пореским властима. Кажњен је са 466 USD. У Пољској, поједине болнице дозвољавају женама да се породе царским резом на њихов захтев, при чему оне за пружену услугу незванично плаћају 266 USD.²² У Чешкој Републици, корупција у здравственом систему је свеprisутна – од набавки опреме за болнице, преко грађевинских радова и набавке лекова, све до подмићивања лекара – чак и у оним случајевима када се ради о најједноставнијим услугама. Другим речима, таква пракса постала је уобичајена ствар, а у коликој мери она угрожава здравствену безбедност људи у тој европској земљи, можда најупечатљивије говори податак да се услед корупције у чешком здравству, из система одлије преко 1 милијарде USD, што би било довољно да се годишње лечи 17.000 оболелих од рака дебелог црева, који је иначе најчешћи узрочних смрти Чеха и Чехиња (Ћирић и остали 2015,67).

Осим наведеног, неетично рекламирање лекова такође може да доведе до сукоба интереса код лекара и у коначном исходу може нанети штету здрављу пацијента. Из Фонда

21 Исто.

22 Ivana Šundić Mihovilović, “Sistemska korupcija u zdravstvu – svaka zemlja ima svoje primere“, *Danas*, 15.02.2019.

за отворено друштво наводе како су „анализе показале да ако маркетинг лекова фармацеутских компанија није добро регулисан, лекари могу преписивати терапије под маркетиншким утицајем, што можда неће бити од користи (чак може и да штети) пацијентима и здравственом систему. Ако државе не штите од ове врсте злоупотребе, оне крше своју дужност да штите право на здравље“.²³

4. ЗАКЉУЧАК

Као што се може приметити, корупција представља веома озбиљну и сложену претњу људској безбедности, при чему је посебно изражена у оквиру политичке, економске и здравствене димензије. Наравно, то не значи да су друге категорије поштеђене ове социјалне пошаста. Напротив, поједини аутори истичу да у свету постоје друштва у којима је корупција толико распрострањена да се сматра нормалном појавом, па чак и прихватљивим начином живота и пословања, док у неким то иде толико далеко да се са великом сигурношћу може рећи како је на снази посебан вид друштвеног поретка – *клетократија* (Ћирић и остали 2015, 9–10). О томе, уосталом, довољно убедљиво сведочи податак, „да просечан урбани Кенијац сваког месеца одвоји око 93 фунте за различита подмићивања, што је иначе близу 31 одсто његове месечне плате“ (Ћирић и остали 2015, 24).

Описано стање упућује на претпоставку да ће корупција остати велики изазов и у будућности. У прилог таквој хипотези, говоре бројна истраживања, а међу њима су и два спроведена у Србији 2007. и 2009. године. Према првој студији, коју је спровела Европска банка за обнову и развој, већина испитаника сматра да је ниво корупције у 2007-ој знатно виши него што је био 1989. године.²⁴ Према другој, за коју су заслужни експерти из Програма за развој Уједињених нација, велика већина испитаника (82%) има утисак да корупција директно утиче на

23 FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010., str. 53.

24 Према истраживању *Европске банке за обнову и развој* чији су резултати публиковани 2007. године проценат испитаника који мисле да је корупција мања него пре двадесет година не прелази 10 одсто, док је оних који мисле да је корупција већа између 65 и 80 одсто од укупног броја испитаника. (EBRD, *Life in Transition*, European Bank for Reconstruction and Development, London, 2007, p. 73.)

њихов живот у негативном смислу, док чак 91% мисли да је она присутна у политичком, а 88% у привредном животу Србије. Осим тога, велики проценат (81%) испитаника одговорио је да политичари нису способни да се боре против корупције, док је код судова проценат неповерења 79%, односно 72% када је реч о Влади Србије. Исто истраживање показало је да 70% људи сматра како је полиција сувише корумпирана да би нешто предузела против корупције, а највећи број испитаника убеђен је да елите и велике компаније немају никакав интерес да се боре против корупције, јер имају директну корист од њеног постојања. Поред наведеног, напомиње се и то како грађани сматрају да и они сами могу имати користи од корупције, при чему 60% испитаника корупцију види као начин да се „заобиђе“ примена „неправедних прописа“, док за 57% корупција служи као погодно средство за убрзање бирократских процедура.²⁵ Највише забрињава чињеница да су грађани Србије прилично песимистични када је реч о сузбијању корупције у будућности: 41% има утисак да се она увећала у току 2009. године, а 32% сматра да ће се такав тренд наставити.²⁶

Изложени резултати истраживања у сагласности су са закључком до кога су, дошли експерти Савета Европе анализирајући корупцију у државној управи: „сви закони, нове агенције, организационе промене, повећање плата и слично, на крају ће бити потпуно бескорисни ако се не промени етичка култура. Циљ таквих етичких промена, јесте успостављање државне управе у којој ће се службеници уздржавати од корупције – не зато што страхују да ће бити ухваћени, већ зато што сами мисле да је такво понашање исправно“.²⁷

Наравно, да би се етичка (али и општа) култура друштва у толикој мери променила, потребно је време, као и систематски приступ увођењу етичког кодекса – како у државном апарату, тако и у друштву. С обзиром на претходно изнето запажање Добрице Весића о томе да „политчка компонента корупције представља основни и најопаснији њен вид, из којег се даље шири коруптивна пракса у свим осталим сегментима

25 UN, *Serbia Corruption Benchmarking Survey, Analytical Report*, United Nations in Serbia, Belgrade, 2009. pp. 3-6.

26 *Isto*.

27 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015., str. 65.

привредног и друштвеног живота“²⁸, можда би почетак сузбијања те девијантне друштвене појаве требало да крене управо од носилаца политичких функција или од грађана, који би могли да изврше јавни притисак на владајуће елите да се подстакну промене и то почев од здравственог система. У том погледу, као ваљан пример добре праксе, веома погодан је антикоруптивни концепт који су примениле скандинавске земље. Наиме, оне су проблем мита и корупције решиле једноставно, тако што су донеле одлуку да пацијенти уместо медицинском особљу „у знак захвалности“ могу да донирају новац или нешто од опреме самој болници. Експерти се слажу да је то можда и један од најбољих начина за спречавање корупције у здравству – легализација, али кроз јавне донације.²⁸ Поред тога што би се применом таквог концепта степен корупције у здравству засигурно ублажио, његова инсталација могла би (у потенцијалу) благотворно да утиче и на друге секторе, односно послужи као мотивишући пример.

ЛИТЕРАТУРА

Бајагић Младен, „Појединачна и социјетална безбедност“, *Безбедност*, МУП РС, Београд, бр. 2/2006, стр. 221-236.

Бјелајац Ђ. Жељко, „Корупција као изазов савременог демократског друштва“, *Култура полиса*, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, бр. 26/2015, стр. 43-57.

Ђорђевић Љ. Ивица, Кековић Зоран, „Концепт људске безбедности - алтернатива или нужност“, *Безбедност*, МУП РС, Београд, 2/2011, стр. 90-114.

Милутиновић Милан, *Методe криминологије у методологији друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1972.

Закон о агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник РС*, бр. 97/08, 53/2010, 66/2011.

28 Ивана Шундић Миховиловић, нав. дело.

BBC, „Austrija: Svi ministri iz ekstremno desničarske stranke podneli ostavke zbog skandala sa korupcijom”, *The British Broadcasting Corporation*, 20.05.2019, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48343535> Преузето 30.12.2019; и BBC, „Kancelar Austrije traži nove izbore nakon skandala s korupcijom”, 19.05.2019., *The British Broadcasting Corporation*, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48326995> Преузето 30.12.2019.

Bogosav Vojana, „Cenovnik korupcije u Srbiji“, *Blic*, 30. 04. 2018.

Bohlen Celestine, “Yeltsin Deputy Calls Reforms Economic Genocide”, *The New York Times*, Доступно на адреси: <http://www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html> преузето 26.07.2019.

Ćirić Jovan, Reljanović Mario, Nenadić Nemanja, Jovanović Marko, Dobrašinović Dragan i Pejović Danilo, *Korupcija – problemi i prevazilaženja problema*, Udruženje javnih tužilacija i zamenika javnih tužilacija, Beograd, 2010.

Durić Maja, „Pokloni lekarima u novom Zakonu - borba protiv mita ili legalizacija korupcije”, *NI* (online), 23.04. 2019., Доступно на адреси: <http://rs.n1info.com/Zdravlje/a478538/Kod-lekara-sa-poklonom-koje-vrednosti-moze-bit-i-a-da-to-nije-korupcija.html> Преузето 31. 07. 2019.

EBRD, *Life in Transition*, European Bank for Reconstruction and Development, London, 2007.

FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010.

LJB/HS, „Poređenje definicija ljudske bezbednosti“, *Human security*, br. 1/2004. Fakultet civilne odbrane, Beograd, str. 129-137.

SE, *Krivično-pravna konvencija o korupciji*, Savet Evrope, Strazbur, 1999. Доступно на адреси: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/Korupcija/Biblioteka/KRIVI%20CNOPRAVNA%20KONVENCIIJA%20%20KORUPCIJI.pdf> Преузето 28.12.2020.

SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015.

Stanović Saša, *Korupcija*, Institut za pravo i finansije, Beograd, 2019, Доступно на адреси: <http://ipf.rs/korupcija/> Преузето 30.07.2019;

Šundić Mihovilović Ivana, “Sistemska korupcija u zdravstvu – svaka zemlja ima svoje primere“, *Danas*, 15.02.2019.

Tanzi Vito, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *International Monetary Fund Working Papers* WP/98/63, 1998. Доступно на адреси: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf> преузето 28.12.2019.

UN, *Human Security in Theory and Practice - Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, Human Security Unit, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations, New York, 2009.

UN, *Serbia Corruption Benchmarking Survey, Analytical Report*, United Nations in Serbia, Belgrade, 2009.

UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994.

Vesić Dobrica, “Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranje novca”, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, br.4, 2008, str. 481-501.

Vujaklija Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1961.

Marko Filijovic, Ivica Djordjevic

CORRUPTION AS A FORM OF THREATENING HUMAN SECURITY: POLITICAL, ECONOMIC AND HEALTH-CARE DIMENSION

Resume

The concept of human security was created with the aim of eliminating the shortcomings of classic security mechanisms. The concept is based on the quantification of parameters through indicators grouped into 7 areas (dimensions) relevant to the quality of life of people. The flaw of the classic security approach is that they occurrences, are being dealt with mostly, at the level of phenomena, without a deeper insight into their causes, and consequences for citizens. By selecting corruption as the subject of the paper, the authors point to its effects on the community at the level of citizens, ie their families, but at the same time point to possible causes that contribute to the creation of an environment conducive to corrupt practices. The political system is a reflection of social circumstances in an area, but at the same time, it is responsible for creating an environment in which all aspects of the life of members of a community take place. Corruption as a global phenomenon also requires appropriate treatment, as it threatens the principles of good governance, democratic procedures, and basic human rights. Corruption impedes the functioning of market principles, as the basic postulate of the liberal economy, questions the principle of equality in the market, and thus makes it impossible to bridge the development gap between rich and poor communities. Compromising basic moral principles leads to the establishment of a kleptocratic order that threatens all aspects of human security. States with strong institutions manage to control the negative phenomena, while small underdeveloped states fall into the vicious circle of poverty, nepotism, corruption, and dictatorship. This issue is often so serious that it threatens the survival of the states and the existence of their residents. Thanks to an analysis based on the concept of human security, the causes of the problem can be identified and appropriate steps taken to help communities tackle

corruption. Sometimes this is impossible without help from the outside, however, one has to be careful not to fall into the trap of replacing one parasitic structure with another. The concept of human security, due to its universality, allows for a broader view of issues that are often not only related to space in the focus of analysis but also come from the environment and/or informal centers of power that are increasingly taking on a global character.

Keywords: Corruption, Human Security, Politics, Economics, Health-Care System.

Немања Јанковић

Факултет за културу и медије, Београд

Ненад Перић

Универзитет Метрополитан, Београд

ПОЛИТИЧКИ МАРКЕТИНГ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

Сажетак

У раду је представљен политички маркетинг Милана Стојадиновића, са нарочитим освртом на период његовог мандата као председника Министарског савета Краљевине Југославије. Оснивањем Југословенске радикалне заједнице, као нове странке, створене су основе за рад ефикасне пропагандне организације која је своју употребну вредност доказала на парламентарним изборима 1938. године. Приказују се и анализирају употреба масовних медија: штампе, радија и филма, те других комуниколошких елемената политичког маркетинга. Синергија напора институција, међу којима се издваја реорганизовани Централни прес-биро, али и званичне и незваничне страначке штампе те примена модерних технологија донела је завидне резултате. У овоме се истиче Стојадиновићево схватање суштине политичког маркетинга и његових елемената, по чему је био далеко испред свих политичара са ових простора између два рата, а свеобухватност његове делатности у области политике и политичког маркетинга може служити као одличан пример и данас.

Кључне речи: политички маркетинг, Милан Стојадиновић, ЈРЗ, масовни медији, Централни прес-биро.

1. МИЛАН СТОЈАДИНОВИЋ И МЕДИЈИ

Почетком двадесетих година 20. века поклопили су се почетак каријере др Стојадиновића и актуелизовање разних економских питања. У таквим околностима, будући политичар и економски стручњак опробао се као новинар (Стојадиновић 1963, 164–166) дневног листа „Политика“ у којем је објавио низ чланака из области своје експертизе. Ове чланке Стојадиновић ће потом сакупити и објавити у две брошуре. И као министар финансија Стојадиновић је одлично разумео значај медија, те је као шеф финансијске мисије Краљевине СХС у Сједињеним Америчким Државама, поводом регулисања питања ратног зајма Краљевини Србији, тражио (Стојадиновић 1926) и добио исечке из дневних америчких новина који су се бавили истим питањима.

Неутрални положај финансијског експерта омогућио му је често појављивање у јавности и за време Шестојануарске диктатуре. Тако је у серији новинских чланака¹ (Политика 1931) анализирао буџет и ситуацију у Великој Британији али и оживљавање домаће привреде (Политика 1932). Осим тога, период паузе у активном политичком ангажману искористиће и за држање предавања у земљи (Стојадиновић 1932) и иностранству (Стојадиновић 1933) као још један вид афирмације и (само) промоције. Између осталих привредних ангажмана, Милан Стојадиновић је једно време обављао и функцију председника (Стојадиновић 1933) Радио Београда. Ипак, свој пун смисао за политички маркетинг и његову координацију, др Стојадиновић испољиће по доласку на највишу функцију извршне власти.

2. ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЗА ИНФОРМИСАЊЕ ЈАВНОСТИ У КРАЉЕВИНИ СХС И ЈУГОСЛАВИЈИ

Недуго по доласку Милана Стојадиновића на место премијера, основана је Југословенска радикална заједница од значајног дела некадашње Народне радикалне странке, Словенске људске странке и Југословенске муслиманске организације. По доласку на функцију председника

1 „Буџет Велике Британије“, Политика, Београд, бр. 8255, 04.05.1931.

Министарског савета, Стојадиновићу су се нашле на располагању организације осмишљене, између осталог, и за усмеравање политичког маркетинга. Најмоћнија међу њима је свакако Централни прес-биро, којисвоје корене може пратити све до времена друге владавине кнеза Михаила Обреновића али формално посматрано, ЦПБ је основан 1929. године као општа информативна служба (Архив 1929) и потпадао је под Председништво Министарског савета. Шеф Централног прес-бироа имао је ранг опуномоћеног министра на страни (Архив) и као такав био је одговоран за рад бироа организовано (Архив 1931) у три одсека: Административног одсека са Секретаријатом, Публицистичког и Информативног одсека. Током 1934. године у склопу ЦПБ организована је и Радио служба, (Архив 1934) са примарним задатком вођења националне и државне пропаганде. Убрзо по доласку Милана Стојадиновића на место председника Министарског савета, приступило се реорганизацији бироа. Нови пословник (Архив 1935) знатно детаљније је разрађивао делокруг рада сваког одсека бироа појединачно, а у складу са потребама Краљевине Југославије и тада актуелним технолошким достигнућима.

Агенција Авала основана је непосредно након окончања Првог светског рата, као једна од првих телеграфских агенција Европе. По уговору из 1930. године, Агенција је имала своју извештајно-новинску службу обављати саобразно општим јавним интересима Југославије, старати се да се званична саопштења објављују и саопштавају што већем броју заинтересованих страна, да у име Владе демантује натписе оцењене као штетне и тенденциозне, те да билтене доставља Влади Краљевине Југославије бесплатно. Подударно пракси у Централном прес-бироу и Агенција Авала добила је знатно детаљније разрађена Правила Агенције Авала, (Симић 2007, 75–91) којим је циљ друштва дефинисан као организовање и вршење свестране новинско-извештајне службе. Најзначајнији део агенције била је домаћа извештајна служба, (Исто) а која је у својој првој служби тј. преподневној смени, давала иностранци материјал листовима који су излазили у подне или касније. Агенцијска радио-станица (Исто) имала је задатак да прима привредне и политичке вести из иностранства, односно да отпрема вести ка иностранству. Крајњи резултат напора,

иза којих ја стајао Стојадиновић, био је да је број примљених речи (Исто) у 1937. години био готово седамнаест пута већи него што је то био случај у 1933. години.

За разлику од ЦПБ и Агенције Авала, који су били државне установе и постојале и пре доласка Милана Стојадиновића на место премијера, Партијски прес-биро (Симић 2005, 73–77) оформљен је у септембру 1936. године. Просторије ППБ налазиле су се уз просторије страначког листа „Самоуправа“ а био им је заједнички и шеф-уредник Милан Јовановић Стоимировић (Исто). Основни задатак (Исто) ППБ био је да представља својеврсно дописништво свих страначких листова, те да помаже рад партијске штампе у унутрашњости државе, а све у циљу повећања ефикасности партијске пропаганде. У пракси, биро је достављао листовима већ готове чланке али и фотографије, (Исто) што је било од изванредног значаја за штампу у унутрашњости земље. Језичка баријера учинила је своје, те тако ППБ није пратио писање ниједног листа у Дравској бановини. При бироу оформљен је и Одсек за радио, (Исто) са задатком да обавештава јавност путем краткоталасне радио-станице.

3. МАСОВНИ МЕДИЈИ У У КРАЉЕВИНИ СХС И ЈУГОСЛАВИЈИ ИЗ УГЛА ПОЛИТИЧКОГ МАРКЕТИНГА

3.1. Штампа

Доста дуго, штампа се сматрала водећим медијем у политичком маркетингу Југославије. Неке од типичних предности новина (Перић 2008, 86–89) у овом случају дошле су до изражаја, попут брзине акције, масовности, географске флексибилности, специјалних услуга и манипулативности. У погледу приређивања издања дневне штампе, предњачио је севернидео државе односно Управа града Београда, Дунавска, Савска и Дравска бановина. Тек по доласку Милана Стојадиновића на место премијера Краљевине Југославије, питање дневнештампе биће темељно обрађено у статистичким годишњацима.

Сви дневни листови на које су Милан Стојадиновић и ЈРЗ имали утицаја могу се поделити на званичне и незваничне. Истакнути представници прве групе биле су новине „Самоуправа“, „Правда“ и „Словенец“ док су у другој групи то свакако били листови „Време“ и „Дан“. Лист „Самоуправа“ свесно је назван именом некадашњег радикаског гласила како би се новоформирана странка што више повезала са традицијама Народне радикалне странке. Уредник листа дао је прецизне предлоге (Симић 2005, 73) како да се нови-стари лист што успешније позиционира. Новине су замишљене као лист који говори у име странке и надређен је свој осталој партијској штампи. Знатан део листа (Тешић 1997, 350–351) односио се на унутарстраначка дешавања. Истовремено отпочело се и са издавањем сарајевског листа „Правда“. У пракси, ово некадашње гласило Југословенске муслиманске организације остало је гласило босанских муслимана. Орган некадашње СЛС, лист „Словенец“, представљао је најзначајније дневне новине у Дравској бановини. Новине су доследно износиле прокатоличне, конзервативне и антикомунистичке ставове.

Почетком 1936. године у власничку структуру београдског листа „Време“ ушли су родбина и пријатељи Милана Стојадиновића (Драговић 1956, 52–54) док је његов рођени брат Драгомир нешто касније постао главни уредник листа. Преузимањем листа његов квалитет подигнут је на виши ниво, превасходно обилном употребом врхунских фотографија. Од стратешког значаја за Владу, ЈРЗ али и српски народ у северном делу Дунавске бановине био је новосадски лист „Дан“. Преузимање овог листа предложио² је својевремено сарадник „Самоуправе“ и некадашњи аташе за штампу при југословенском посланству у Паризу Ранковић. Више од две године након предлога, до његове реализације је и дошло када је лист преузео Лазар Атанацковић, уз помоћ људи из владајуће странке, те је Милана Јовановића Стоимировића известио „... да нам је лист ДАНотсада и у свакој прилици сасвим на расположењу...“.³

2 Архив Југославије, 37-17-123, Експозе Жике Ранковића од 10. фебруара 1936. упућен Милану Стојадиновићу.

3 Архив Југославије, 37-75-468 Недатирано писмо Милана Јовановића Стоимировића упућено Милану Стојадиновићу.

Будући да је др Стојадиновић био и министар иностраних послова Краљевине Југославије, велика пажња посвећивала се иностраној штампи и њеном писању. У том смислу занимљив је предлог⁴ Драгомира Стојадиновића који је предлагао свом брату успостављање сарадње са уредником спољнополитичке рубрике у француском листу „Ентресижан“ Тувненом. За одређени хонорар, уредник би једном месечно писао похвални чланак о Југославији и Милану Стојадиновићу. У својству аташеа за штампу при југословенском посланству у Риму, Милош Црњански је предлага (Архив 1938) да се, за потребе политичког маркетинга, откупи венецијански лист „Ил Газетино“.

3.2. Радио

Радиофонија у Србији и Југославији, пре доласка Милана Стојадиновића на место премијера, стајала је на прилично ниским гранама. Тридесетих година двадесетог века, радио још увек није био лако доступан медиј преваходно због скупоће самог радио пријемника али и ниског степена покривености. Ипак, премијер Стојадиновић увидео је предности радија, првенствено збогбрзине, јасноће и доступности јер како је и сам истакао „Радио није исцепкан на сфере због овога или онога писма или дијалекта, он је приступачан свима и на најуспешнији начин.“ (Архив 1936). Почетком марта 1936. године пуштена је у рад и друга београдска радио-станица (Тешић 1997, 197) а наредне године организован је програм за Северну и Јужну Америку. У једном од преноса⁵ и сам премијер Стојадиновић обратио се Југословенима у расејању. У спикерској најави (Архив 1937) истог преноса, Милан Стојадиновић хваљен је као државник који своју политичку делатност темељи на принципима америчког пословног и политичког либерализма и демократичности. озбиљне намере наговештава и формирање Одсека за радиофонију, унутар Централног прес-биороа. Под окриљем Агенција Авала реализована је радио емисија Радиоавалиан, као својеврстан преглед писања домаће штампе.

4 Архив Југославије, 37-74-464 Писмо Драгомира Стојадиновића упућено Милану Стојадиновићу од 15. априла 1938.

5 Архив Југославије, 37-23-181 Програм краткоталасне радио станице у Београду који ће се између 31. марта и 1. априла преносити за Северну и Јужну Америку.

На Дан уједињења 1938. године послат је пут САД и први Трансавалиан (Архив 1938). Развој радиофоније широм Краљевине Југославије омогућило је и једну крупну новину у дотадашњем политичком маркетингу, у виду директних преноса значајнијих догађаја. На овај начин, слушаоци широм земље могли су искусити психолошке предности које радио као медиј нуди и на тај начин, посредно и у тренутку, повезати велики број људи на различитим географским локацијама.

3.3. Филм

Као медиј филм има значајне предности (Перић2008, 90–92) над другим медијима попут: високог степена селективности, регионалне флексибилности, добре позиције промотивно-пропагандног материјала, деловања звучним и визуелном ефектима, високог квалитета продукције, изолације порука у простору, интимне атмосфере приликом примања поруке, реалистичног приказа као и брзе градње домета за све групе. И у случају кинематографије до значајног унапређења доћи ће доласком на место премијера Милана Стојадиновића. Тако је током 1935. године, године у којој је Стојадиновић преузео највишу функцију извршне власти, у Југославији било 295 кинематографа а већ 1938. године 370 ових уређаја за пројекцију филмова.⁶ Готово 70% свих кинематографа одлазио је на северни део државе. Исти однос задржао се и када је реч о укупном броју места за публику.⁷ Филмови иностране продукције били су надмоћнији у односу на оне домаће, а половина свих филмова отпадала је на оне забавног карактера. Филмови културног и рекламног карактера, чинили су далеко највећи део домаће продукције.

Главни задатак Одељака за филм и туризам Информативног одсека Централног прес-бироа било је снимање свих битнијих догађаја политичког типа, прављење филмова од снимљеног материјала а потом и њихова дистрибуција. По подацима из

6 Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1936. годину*, Београд, 1937., стр. 394-395; Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1937. годину*, Београд, 1938., стр. 306-307; Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1938-1939. годину*, Београд, 1939., стр. 396-398.

7 Исто.

1936. године, ЦПБ је стајао као аутор иза 7.065 метара филмске траке (Симић 2012, 64 – 76). Током тридесетих година 20. столећа, успостављена је Државна филмска централа (Исто) као нарочити цензорски комитет а који је имао задатке да уређује увоз, продукцију идистрибуцију филмова, развија домаћу филмску индустрију и помаже образовану и корисну филмску пропаганду. Да се о филму као ефикасном медију и те како размишљало у круговима ЈРЗ, најбољи доказ јесте Предлог за партијску пропаганду. У оквиру овог документа, читаво десето поглавље посвећено је филму и радију јер „Филм је нешто ново и угледно за сваког посматрача“ (Архив 1938). Истим документом предлагало се успостављање једног филмског атељаа за снимање и умножавање филмова. До стварања Филмске секције, при Главном одбору ЈРЗ, ће и доћи а на њеном челу наћи ће се искусни новинар Градимир Козомарић.

4. СЕГМЕНТАЦИЈА БИРАЧКОГ ТЕЛА

Милан Стојадиновић и руководство владајуће странке брзо су дошли до правилног закључка да је неупоредиво корисније читаво бирачко тело поделити на сегменте, по основу одређених критеријума, а потом приступити сваком сегменту понаособ. Уколико би следили демографску сегментацију бирачког тела ЈРЗ, од значаја би биле варијабле попут година старости, образовања и занимања те националне и верске припадности. Сходно томе, у бирачком телу од интереса за ЈРЗ били су сегменти: радништва, омладине, сељаштва, државног чиновништва и националних мањина.

Крајем јула 1936. године радничко веће, орган Радничке секције ЈРЗ, донело је одлуку о оснивању Југословенског радничког савеза (ЈУГОРАС) (Време 1936). Усвајање Уредбе о утврђивању минималних надница, за запослене у предузећима, у трговини у занатству, средином фебруара 1937. године, нарочито је допринело брзомширењуновоформиране организације. Конгрес Југословенског радничког савеза, одржан крајем априла 1938. у Београду, (Време 1938) био је једна од значајнијих манифестација уз учешће око 40.000 радника. Важан промотивни сегмент ЈУГОРАС-а представљала

је његова културно-просветна група под називом „Братство“. У свом саставу „Братство“ је имало музичку и хорску секцију, које су својим активностима значајно повећавале углед ЈРЗ синдиката. Водило се рачуна и о међународној сарадњи, те је тако током августа 1938. године делегација Бугарског радничког савеза, у својству гостију ЈУГОРАС-а, посетила Југославију. У истом периоду и делегације ЈУГОРАС-а, заједно са „Братством“, отпутовала је у Италију. Након акције склапања колективних уговора, којима се настојао уједно и поправити положај радништва али и остварити утицај на њих, ЈУГОРАС почиње све више потискивати Уједињене радничке синдикате, организацију под јаким комунистичким утицајем.

Разлози за организовање омладине, осим бојазни од утицаја комунистичких идеја, лежали су и у ојачавању партијске базе и подмлађивању странке. Први кораци у том смеру предузети су на пролеће 1936. године, када је оформљено 35 пододбора. По Југословенску радикалну заједницу и њен рад са омладином, значајно је и постојање клуба студената „Словенски југ“. И сами студенти давали су предлоге за пропагандно деловање те се тако предлагало и да се „На студенте се може ефикасно и трајно утицати: уметношћу, науком, философијом, па зато пропаганду треба ставити на те основе и водити је таквим средствима.“ Истоимени часопис био је гласило академске омладине ЈРЗ. У смислу једне од функција политичке комуникације, политичке едукације и социјализације, (Славујевић 2009, 27–28) организована је и Политичка школа Омладине ЈРЗ. Разни видови јавних манифестација, од забава и изложби до утакмица и јавних дефилеа, имали су важног удела у политичком маркетингу како ЈРЗ тако и Милана Стојадиновића. Осим евидентног публицитета, овакви догађаји били су и одлична прилика за демонстрацију слоге, јединства, масовности и одличне организације. Први земаљски Сабор и Конгрес Омладине ЈРЗ одржан је 24. октобра 1937. на стадиону фудбалског клуба БСК, као погодна локација за манифестацију са око 30.000 учесника. У радном делу Конгреса, прихваћен је и Правилник о организацији одсека Омладине ЈРЗ а један од најбитнијих одсека био је онај пропагандни (Тешић 1997, 341–342). И омладина ЈРЗ је у неколико наврата боравила у иностранству.

Тако су током 1938. године делегације студентског клуба „Словенски југ“ посетиле Италију, Грчку и Немачку, док су у исто време у свом одмаралишту у Сутомору угостили и групу немачких студената, када их је посетио и сам премијер Стојадиновић (Време 1938).

Визуелни идентитет (Melewar and Karaosmanoglu 2008, 846–869) представља вредности и философију организације али и потпомаже комуникацију једне организације. Свакако најатрактивнији део идентитета ЈРЗ везан је за њене страначке формације и њихову униформисаност. У том смислу могу се разликовати две јасне целине у виду представника ЈУГОРАС-а, њихове културно-просветне групе „Братство“ и музике месног одбора ЈРЗ за Београд, Земун и Панчево са једне те омладине-редара и мото-секције „Крила“ са друге стране. У документу под насловом „Предлог за партијску пропаганду“,⁸ потпредседник Главног одбора ОЈРЗ Кривокапић недвосмислено је истакао значај визуелног идентитета по једну политичку организацију. Од формација осмишљених за одржавање реда, али и у смислу пратње и истицања саме личности др Стојадиновића, постојали су још одреди народне коњице, бициклиста те мото-секција ЈРЗ.

Земљорадници су представљали далеко најбројније становништво, по процентуалном учешћу у структури свих занимања у Краљевини Југославији. Тако се пољопривредом, шумарством и рибарством 1921. године бавило 78,87% становништва (Димић 1997, 35). У јеку Велике депресије такозвани сељачки дугови су расли, док је цена пољопривредних производа била на ниском нивоу. У таквим околностима 1932. донет је мораторијум на сељачке дугове а незавидна ситуација је потрајала се до краја септембра 1936. године, када једонета Уредба о ликвидацији сељачких дугова. (Гњатовић 2011, 12–25).

За разлику од других сегмената бирачког тела, од државног чиновништва се лојалност власти готово подразумевала. Значајан број чиновника је и сам био у редовима ЈРЗ. У страначкој структури партије, од 81 председника среских одбора на територији данашње Србије, њих петоро били

⁸ Архив Југославије, 37-12-81 Предлог за партијску пропаганду Милутина Кривокапића упућен Милану Стојадиновићу од 8. маја 1938.

су државни чиновници. Уколико се погледају спискови посланичких кандидата са простора данашње Србије, од 322 кандидата државних чиновника је било 41 (Тешић 1997, 314–315).

По резултатима пописа из 1921. године готово сваки шести становник Краљевине СХС био је припадник неке националне мањине. Најбројнија и најбоље организована национална мањина била је она немачка са нешто мало више од пола милиона припадника, за којом су следили нешто мање бројни Мађари.⁹ Долазак Милана Стојадиновића на чело Владе, поздрављен је од стране представника немачке националне мањине. Једну од струја у германофоном становништву, „Младонемачки покрет“, предводио је др Никола Хаслингер истакнут по привржености ЈРЗ. Младонемачки лист „Дојче Пресе“ уживао је субвенцију Владе и сматран је „Самоуправом“ на немачком језику (Тешић 292). У данима који ће доћи, значај немачке националне мањине још више ће порастати. Наклоност неких националних мањина, попут мађарске, обезбеђена је успостављањем добрих односа са њиховим матичним државама и омогућавањем културне и просветне делатности, у складу са њиховим очекивањима. Иако није спадала у бројније националне мањине, јеврејска се истицала одређеним особеностима попут искључивог живота у градским срединама. У више наврата, државни апарат за време Владе др Стојадиновића цензуришао је антисемитске наслове у дневној штампи, штитећи на тај начин људска права ове заједнице.¹⁰¹¹ Није био ни страно да се у редовима страначких функционера нађе места и за исповеднике јудаизма, као што је то био случај са председником и потпредседником Х пододбора.¹²

9 Општа државна статистика, *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921.*, Сарајево, 1932., стр. 3

10 Архив Југославије, 37-74-465 Писмо уредника листа Балкан упућено начелнику Политичког одељења Председништва Владе од 3. новембра 1936.

11 Архив Југославије, 37-74-465 Писмо директора листа Балкан упућено Милану Стојадиновићу од 16. јула 1938.

12 Архив Југославије, 37-8-43 Летак упућен Јеврејима од стране њихових сународника из децембра 1938.

5. ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ, ИЗБОРИ ЗА СЕНАТ И ДОГАЂАЈИ ДО СРЕДИНЕ 1938. ГОДИНЕ

Општински избори из 1936. године одржавали су се у сеоским и варошким општинама које нису имале статус града, неуједначено, у периоду од септембра до децембра. Сходно природи избора, за теме око којих ће се градити предизборни политички маркетинг ЈРЗ, биране су економске, привредне и најзад локалне теме. Главни адут владајуће партије представљала је Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова. Веома промишљено уредба је донета 25. септембра, два дана пре одржавања првих општинских избора. Главни метод пласирања политичке пропаганде ЈРЗ на општинским изборима 1936. године, био је путем одржавања мањих или већих политичких зборована. Укупно сагледавши резултате, ЈРЗ је тријумфовала у 69,8% општина (Стојков 1985, 166– 178).

Почетком фебруара 1938. одржани су и сенаторски избори у Краљевини Југославији. Право гласа на изборима за Сенат имали су народни посланици, председници општина и општински одборници на територији једне бановине односно Управе града Београда. Из тих разлога ови избори се не могу сматрати изборима у њиховом традиционалном смислу. Опозиционе странке истакле су своје кандидатуре у свега три бановине. Све то допринело је убедљивој победи ЈРЗ која је освојила 17 од укупно 23 мандата (Време 1938).

Изузетног значаја, што у културном то и у политичком и пропагандном погледу, имала је изложба „Италијански портрет кроз векове“ а која је уприличена у Београду пролећа наредне године (Време 1938). Средином 1938. године Стојадиновић је посетио и Трећи рајх, а где је примљен на највишем нивоу те је, по наводима провладиног „Времена“, чак три хиљаде немачких листова објављивало „дуге и топле чланке“ о југословенском премијеру (Време 1938). Велику штету напорима Милана Стојадиновића на пољу политичког маркетинга, задаће догађаји у вези са потписивањем Конкордата. Противници Милана Стојадиновића и ЈРЗ обрушили су се на њих свом силином, оптужујући их за угрожавање српског народа и православља. Напади су се најчешће одвијали растурањем

летака провокативне садржине, типично нејасно потписаних. На ове нападе и непоткрепљене оптужбе одговорано је аргументовано, било експозеом самог др Стојадиновића, (Архив 1937) било дистрибуцијом брошура (Архив 1937) или израдом адекватних плаката. Ипак, време ће показати да је у питању које је за обичан народ од сентименталног значаја, аргументовано оглашавање веома мало делотворно наспрам оног негативног.

6. ПАРЛАМЕНТАРНИ ИЗБОРИ 1938. ГОДИНЕ- ВРХУНАЦ ПЛАНИРАЊА ПОЛИТИЧКОГ МАРКЕТИНГА

Једна од карактеристика предизборних активности Милана Стојадиновића и ЈРЗ било је и постојање летње предкампање, са којом се отпочело 2. јула у Бору (Време 1938). То је једно од златних правила великих кампања које се и данас у Србији често заборавља. На даље, премијер је посетио делове Косова и Вардарске Македоније. Нешто касније ова турнеја је настављена по Северном приморју (Време 1938). Јужно приморје представља ближу макролокацију трећег дела летње предкампање.¹³ Последњи део предкампање био је резервисан за посету Босни,¹⁴ Херцеговини и Црној Гори. У свакој од фазапредкампање, Стојадиновић је настојао истаћи теме од интереса за народ одређеног подручја, од улагања у инфраструктуру и нових радних места до добрих односа са Италијом. Интензивнији контакт са народом те одвијање предкампање искључиво у јужној половини државе, представљају главне одлике летње предкампање Милана Стојадиновића.

Датум избора одабран је свесно, узимајући у обзир чињенице да је сезона пољопривредних послова завршена, да је дошло до одређених позитивних резултата у унутрашњој и спољној политици и тога да су планиране методе политичког маркетинга више погодивале затвореном простору. На челу СПЦ налазио се тада Гаврило Дожић, Стојадиновићев

¹³ *На путу по Јадрану председник владе г. др. Стојадиновић стигао је у Дубровник где га је одушевљено поздравило осам хиљада грађана*, лист Време, Београд, бр. 5934 од 29. јула 1938.

¹⁴ *Одушевљене спортске манифестације у присуству г. др. М. Стојадиновића поводом 30-годишњице сарајевске „Славије“*, лист Време, Београд, бр. 5977 од 10. септембра 1938.

пријатељ, а десет дана пре дана одржавања избора био је и Дан уједињења, датум снажно прожет родољубивим осећањима. Званично, изборна кампања ЈРЗ је започела 16. октобра 1938. године. Тог дана је, у великој дворани Главног одбора ЈРЗ пред највишим функционерима београдске партијске организације, представницима омладине и ЈУГОРАС-а Стојадиновић одржао говор, који су преносилесве четири југословенске радио станице.

Приликом одређивања укупног прорачуна за оглашавање, листа др Милана Стојадиновића, водила се методом циљева и задатака. Посматрано из угла креативних стратегија у оглашавању, рекло би се да су се определили за стратегију позиционирања (Trout and Ries 1972, 35–38) са елементима емотивне стратегије (Terence 2007, 277). Водећу улогу у политичком оглашавању имали су претежно штампани медији. Рекламне политичке поруке често су садржале рационалне, моралне и емотивне апеле. Правој серији тактичких политичко-пропагандних потеза треба придодати и низ уредби, донетих у јеку предизборне борбе, а које су требале привући унитаристички расположен део становништва.

Због своје једноставности, релативне ефикасности те могућности брзе и масовне производње, леци су сматрани основним медијем тог доба. Њихова функција била је да подсети и убеди бирачко тело да своје поверење поклони листи Милана Стојадиновића. Када је реч о класичним лецима, разликујемо оне опште садржине, намењене недиференцираном оглашавању, и летке са нагласком на теми која је од нарочитог значаја за одређени сегмент бирача. Највећи број летака био је текстуалан; много ређе садржали су табеле и фотографије. Посебну и веома развијену групу летака чине они који за основу имају негативно оглашавање, а који су били усмерени против опозиционих редова. Један од иновативних приступа у вођењу предизборне кампање представља и предлог бацања летака из авиона.¹⁵ Иако је свачије мишљење било добродошло, коначну реч у одабиру летака и другог материјала за политичко оглашавање имао је лично Милан Стојадиновић.¹⁶

15 Архив Југославије, 37-67-405 Писмо Милутина Анастасијевића од 25. октобра 1938.

16 Архив Југославије, 37-45-296 Писмо Милана Стојадиновића упућено Драгиши Цветковићу од 19. октобра 1938.

У погледу плаката, шеф партије је био мишљења и да је неопходно израдити једне подесне за читаву државу и друге намењене само појединим крајевима, што указује на приврженост сегментацији, једном од основних постулата политичког маркетинга. Из свега је била изузета Дравска бановина, где су сва задужења поверена словеначком огранку ЈРЗ.¹⁷ Слично лецима, и плакати се могу поделити на оне чисто текстуалне, табеларне и графичке. Чест мотив у текстуалним плакатима било је евоцирање аманета краља Александра, односно апеловање на емоције и морал гласача,¹⁸ али ни рационални апели нису били занемарени.¹⁹ Својим модерним ликовним решењима, великим форматом и штампом у боји, графички плакати лако су привлачили пажњу. По приказаним мотивима, илустровани плакати могу се поделити на оне којима су у фокусу привредни раст,²⁰ стабилност државе²¹ и грађанске слободе.²²

У току изборне борбе у јесен 1938. припремљено је укупно 13 брошура. Осим прве и последње брошуре, осталих 11 брошура биле су усмерене на неку од кључних области унутрашње и спољне политике. Иако релативно једноставан медиј, приређивању брошура приступљено је систематично. Тако четири брошуре у свом наслову садрже име и презиме Милана Стојадиновића док су сеоском становништву биле директно намењене две брошуре. Осим тога, приметан је и логичан след којим су приређиване брошуре. Осим текстом, брошуре су често биле снабдевене и једноставнијим графиконима и илустрацијама побољшања стања у одређеној сфери. Посебну врсту брошуре-приручника намењену интерној употреби представљало је „Упутство за практично извођење

17 Архив Југославије, 37-47-305 Писмо Милана Стојадиновића упућено Миши Креку од 11. октобра 1938.

18 Архив Југославије, 37-8-43 Текстуални плакати који евоцирају аманет краља Александра на ћирилици и латиници.

19 Архив Југославије, 37-8-43 Текстуални плакати у којима се позива на мир, јединство и благостање, са позив да се глас да Милану Стојадиновићу уз цитат „Место једне мале постоји једна ВЕЛИКА СНАЖНА ДРЖАВА“ на ћирилици и латиници.

20 Архив Југославије, 37-8-43 Графички плакати у боји „Ево шта је Милан Стојадиновић учинио за сељака“, у ћириличној и латиничној верзији.

21 Архив Југославије, 37-8-43 Графички плакат који приказује три чувара испред државног грба.

22 Архив Југославије, 37-8-43 Графички плакат у боји „Онима који тврде да нема слободе збора“.

партијске пропаганде²³ у којем су обрађени разни видови организације различитих врста зборова, начин украшавања, предлози парола и томе слично. Током 1938. ЦПБ ће приредити импресивна публикација под насловом „Три године Владе Милана Стојадиновића“. Ова публикација препуна је пажљиво одабраних података, фотографија и графикона које говоре у прилог општем препоруду читаве државе под вођством и визијом др Стојадиновића.

Разграната и добро развијена страначка и пространачка штампа, имала је важну улогу у предизборној кампањи Милана Стојадиновића и ЈРЗ. У овоме се свакако истицао пространачки дневни лист „Време“, под руководством Драгомира Стојадиновића. Политички маркетинг у корист шефа Владе и партије, вођен је путем штампе двострано – истицањем резултата Владе и критиковањем опозиције и њених вођа. То се најчешће постизало величањем резултата рада Владе, информисањем јавности о зборовима ЈРЗ, информисањем јавности о преласцима појединаца из редова опозиције у редове ЈРЗ, доношењем вести о несугласицама у опозиционим редовима и објављивањем карикатура у којима су опозициони лидери представљени у смешним ситуацијама. Главну улогу у организовању страначке штампе имао је Партијски прес-биро. Тако је у месецу октобру листу „Самоуправа“ прослеђено 35 а провинцијским листовима 78 чланака (Симић 2005, 73–75).

Радио је првенствено најаве, извештавања и повећавања пропагандних ефеката већ остварених путем разних инструмената политичког маркетинга. По наводима провадиног листа „Време“, први изборни говор Милана Стојадиновића пратио је и већи број слушаца на јавним местима (Време 1938) посредством инсталираног озвучења а набављено је и двоје аутомобила „за појачавање говора приликом партијских говора“.²⁴ На дан одржавања парламентарних избора, све домаће радио станице емитовале су нарочите емисије (Лажетић 1988, 117-139) посвећене кретању изборних резултата и проценама, са јасним циљем да колебљиви бирачи поклоне поверење листи др Стојадиновића.

23 Архив Југославије 37-12-81 Упутство за практично извођење партијске пропаганде.

24 Архив Југославије, 37-12-80 Извештај в.д. благајника ГО ЈРЗ и сенатора Трифковића упућен Милану Стојадиновићу од 14. фебруара 1939.

Филм, као средство за успешну пропаганду није било ни ново ни непознато Милану Стојадиновићу и самом партијском и државном врху. Крајем октобра, Милану Стојадиновићу достављен је сценарио²⁵ пропагандног филма, по замисли сарадника из Немачке. Немачки предлог сценарија знатно је потенцирао моралне и емотивне апеле. Приликом снимања и продукције предизборног филма, Филмска секција ЈРЗ имала је велику помоћ немачких партнера. Осим техничке помоћи, немачки партнери су Филмској секцији ЈРЗ поклонили милион промотивних плаката за филм.²⁶ За наслов филма одабран је „Путем препорода – Југославија јуче и данас“. Из Филмске секције ЈРЗ у Немачку је, ради рада на продукцији филма, отпутовао Војин Ђорђевић и по његовом мишљењу²⁷ добијени филм био је најбољикоји је до тада проистекао из њихове продукције. По својој садржини, снимљени филм махом потенцира рационалне апеле. Почетак филма резервисан је за збор у Петровграду и говор Милана Стојадиновића на истом. У филму се нашло места и за приказе напретка земље у разним пољима, говоре страначких првака те приказ збора у Неготину. На самом крају премијер Стојадиновић потенцира испуњење завета краља Александра а спикер позива гледаоце да 11. децембра поклоне поверење др Стојадиновићу. Једна од особености политичког маркетинга Милана Стојадиновића и ЈРЗ, у предизборној кампањи за парламентарне изборе 1938. године јесте и посвећивање велике пажње повратним информацијама са терена. Тако су филм широм земље пронела 24 курира,²⁸ који су уз то имали и обавезу подношења извештаја о пријему филма код публике, што указује на то да је сваки елемент кампање добро контролисан и евалуиран.

Добар пример прилично успешно спроведеног политичког маркетинга, у корист Милана Стојадиновића, представљала је изложба „Три године владе г. др. М. Стојадиновића“.²⁹

25 Архив Југославије, 37-12-81 Писмо Градимира Козомарића упућено Милану Стојадиновићу од 28. октобра 1938. са манускриптом пропагандног филма на немачком језику у прилогу

26 Архив Југославије, 37-12-81 Писмо Градимира Козомарића упућено Милану Стојадиновићу од 3. новембра 1938.

27 Архив Југославије, 37-12-81 Реферат Војина Ђорђевића упућен Градимиру Козомарићу.

28 Архив Југославије, 37-12-81 Писмо Градимира Козомарића упућено Милану Стојадиновићу од 21. новембра 1938.

29 „Отворена је велика документарна изложба постигнутих резултата у свим областима

Њено свечано отварање било је 2. октобра, отприлике једну седмицу пре званичног расписивања парламентарних избора. Изложба је први пут представљена јавности у престоници, у павиљону Цвијете Зузорић, а отворио ју је шеф Централног прес-бироа Коста Луковић. На до тада незабележен начин, јавности су представљене разне мапе, фотографије, графикони, обиље статистичких података, модели и макете разврстани по ресорима а све са једним јединим циљем – показати опипљиви напредак у односу на затечено стање по доласку на власт 1935. године. О великом успеху изложбе сведочи и анкета посетилаца, самоиницијативно спроведена од стране новинара Крсте Тачевића, која је показала да се велика већина испитаника позитивно изразила о изложби.³⁰

Сви наведени инструменти и методе политичког маркетинга, чак и они иновативни, били би недоречени без личног учешћа и присуства носиоца листе др Милана Стојадиновића. У ту сврху, у склопу предизборне кампање, Стојадиновић и ЈРЗ одржали су од 16. октобра до 9. децембра укупно девет већих политичких зборовова. Сва окупљања одржана су у северној половини државе док је престони град једино место на којем су одржана два збора, први и последњи. У посећеније зборовове могу се такође убројати и они одржани у Новом саду и Љубљани. Одржани говори на овим зборовима у највећем броју случајева садржали су величање краља Александра, ретроспективу затеченог стања и учињених помака на привредном, финансијском и пољима унутрашње и спољне политике, критику противника и наравно позив на гласање. Љубљански говор³¹ одликује се и снажним апелом на сегмент државног чиновништва.

Иако не може бити речи о планирању медија у модерном смислу те речи, одређени елементи свакако су били присутни те је тако Стојадиновић инструисао страначке колеге да „... треба почети поступно и полако у почетку, тихо, па све јаче и јаче тако да и употреба аргумената и штампање летака и

државног живота за последње три године“, Време, Београд, бр. 6000,03.10.1938.

30 Архив Југославије, 37-9-48 Реферат о садашњој унутрашњој политичкој ситуацији наше земље Крсте Тачевића.

31 Архив Југославије, 37-2-9 Говор Милана Стојадиновића од 8. децембра 1938. одржан у Љубљани.

држање конференција буде најинтензивније тек неколико дана пред изборе...“.³² Савременом класификацијом, предизборна кампања листе др Милана Стојадиновића спадала би у континуирани модел оглашавања (Перић 2008, 102–103), са тенденцијом рапидне учесталости како се ближио дан одржавања избора. Крајњи резултат удружених напора јесте победа листе Милана Стојадиновића на парламентарним изборима 1938. године. Изузимајући Савску и Приморску бановину, победе су остварене у свим осталим организационим јединицама истог ранга (Политика 1938).

7. ПОСТИЗБОРНА ПРОПАГАНДА, СИЛАЗАК МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА СА ВЛАСТИ И ОДЛАЗАК СА ПОЛИТИЧКЕ СЦЕНЕ

Већ неколико дана након избора, провладин дневни лист „Време“ објавио је на насловној страни крупан наслов (Време 1938) у којем се потенцирало да је Милан Стојадиновић добио 75% српских гласова. Овај постотак био је претеран и вероватно у служби жеље лидера ЈРЗ да себе представи као неоспорног представника српског народа. Од свих мањина, највећу и најтранспарентнију подршку Милан Стојадиновић добио је од припадника немачке националне мањине.³³ У сврху представљања новог-старог председника Министарског савета као јединог легитимног представника српског народа, приређен је и дистрибуиран и графички летак „За кога је гласала Шумадија?“.³⁴ Паралелно са овим летком, израђена је и графика³⁵ која је представљала чисто Мачекову већину освојену на изборима, претежно у хрватским крајевима државе. Сви пропагандни напори учињени након избора у овом смеру, евидентно су имали за намеру постизање што боље преговарачке позиције пред решавање такозваног Хрватског питања.

32 Архив Југославије, 37-16-102 Писмо Милана Стојадиновића упућено Милораду Иванићу од 28. октобра 1938.

33 Архив Југославије, 37-52-328 Писмо др Георга Грасла упућено Милану Стојадиновићу од 19. децембра 1938.

34 Архив Југославије, 37-6-40 Летак „За кога је гласала Шумадија“.

35 Архив Југославије, 37-6-40 Графика „Чисто Мачекова већина добијена на изборима 11-ХП-1938“.

Почетком фебруара 1939. године због неуспеха у решавању Хрватског питања долази до пада Владе др Стојадиновића а нешто касније и до његовог искључења из редова ЈРЗ. У другој половини фебруара и у првој половини марта 1940. године долази и до документованог уобличавања програма странке у оснивању, а која ће понети име Српска радикална странка. Програм странке касније је, уз писмо Милана Стојадиновића,³⁶ послат на адресе три хиљаде најугледнијих присталица. Ужи Главни одбор новоформиране странке подељен је на секције, од који је друга секција имала делокруг изборних припрема, четврта секција била је задужена за пропаганду а пета секција за партијску штампу.³⁷ Истовремено покренут је и страначки лист „Јединство“ а за шефа партијског прес-бироа постављен је Драгомир Стојадиновић. Званична регистрација странке никада није допуштена, чиме је у светлу предстојећег рата стављена тачка на политички ангажман Милана Стојадиновића.

Средином априла 1940. Милан Стојадиновић је ухапшен и интерниран. За то време, присталице и даље утицајног некадашњег премијера и министра, повремено су се оглашавале анонимним лецима³⁸³⁹ у којима су обавештавали народ о поступању са њим те апеловали на актуелну власт да га пусти на слободу. Једанаест месеци након хапшења, Милан Стојадиновић испоручен је Енглезима под чијим надзором ће бити све до 1948. године, када је пуштен на слободу. Одлази у Јужну Америку и превасходно живи у Аргентини где је уважен као изузетан економиста (на Крфу 1916. постаје генерални директор Државног рачуноводства у Министарству финансија, 1919. напушта државну службу да би ступио на чело Енглеско-српске банке, у тридесет другој је постао професор финансијских наука на Београдском универзитету, три пута је био врло успешан министар финансија, 1922—1924, 1924-1925 и 1934-1935). Саветовао је аргентинску владу, био успешан послован човек и главни уредник на континенталном нивоу

36 Архив Југославије, 37-18-124 Писмо Милана Стојадиновића упућено присталицама од 7. марта 1940.

37 Архив Југославије, 37-18-124 Писмо упућено свим члановима Главног одбора од 19. марта 1940.

38 Архив Југославије, 37-18-124 Летак „Зашто је интерниран Милан Стојадиновић?“ од 15. августа 1940.

39 Архив Југославије, 37-18-124 Летак „Народе!“ из октобра 1940.

једног од најугледнијих часописа El Economist за који је и писао. Две године након његове смрти, објављени су његови мемоари.

8. ЗАКЉУЧАК

У свет медија, Милан Стојадиновић је закорачио као новинар. Уколико се сагледа његово уредништво у часопису „Ел Економиста“, касније у емиграцији, може се рећи да је из света медија Стојадиновић и искорачио такође као новинар. Разумевши значај политичког маркетинга и његових инструмената, боље него иједан други политичар на месту премијера пре њега, од самог почетка свог мандата испољавао је изузетан смисао за исте. Вешто комбинујући и унапређујући старе медије са оним модерним, никада се не одричући контакта и комуникације са народом, са правом се може рећи да је др Милан Стојадиновић направио значајан искорак на пољу дотадашњег политичког маркетинга. Нови стандарди постављени су превасходно усвајањем опробаних решења из развијенијих земаља, уз евентуално прилагођавање југословенским приликама и у координацији са актуелним политичким дешавањима. Стојадиновићево схватање суштине политичког маркетинга и његових елемената га ставља далеко испред свих политичара са ових простора између два рата, а свеобухватност његове делатности у области политике и политичког маркетинга може служити као одличан пример и данас.

ЛИТЕРАТУРА

Архив Југославије за период 1931-1939.

Време, Београд, 1936. и 1938.

Гњатовић Драгана, *Привилегована аграрна банка у уози ликвидационе банке*, Банкарство, Београд, бр. 9/10, 2011, стр. 12-25.

Димић Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941 (III књига)*, Стубови културе, Београд, 1997.

Драговић Вук, *Српска штампа између два рата*, Српска академија наука, Београд, 1956.

Лажетић Милан, *Милан Стојадиновић и предизборна кампања 1938.*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд, бр. 25, 1988, стр. 117-139.

Тешић Драган, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935-1939.*, Београд, 1997.

Општа државна статистика, *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921.*, Сарајево, 1932.

Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1932. годину*, Београд, 1934.

Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1934-1935. годину*, Београд, 1936.

Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1936. годину*, Београд, 1937.

Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1937. годину*, Београд, 1938.

Општа државна статистика, *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1938-1939. годину*, Београд, 1939.

Перић Ненад, *Планирање медија и медијских кампања*, Чигоја штампа, Београд, 2008.

Политика, Београд, 1931, 1932. и 1938.

Правда, Београд, 1932.

Симић Бојан, *Агенција „Авала“*, Зборник Матице српске за историју, Нови Сад, бр. 75-76, 2007., стр. 75-91

Симић Бојан, *Партијски пресбиро Југословенске радикалне заједнице*, Архив, Београд, бр. 1-2, 2005., стр. 73-77

Симић Бојан, *О поновном покретању листа „Самоуправа“ 20. фебруара 1936. године*, Токови историје, Београд, бр. 3, 2005

Симић Бојан, *Film in the Service of State Propaganda During the 1930's, Cases of Poland, Yugoslavia and Bulgaria*, Токови историје, Београд, бр. 2, 2012., стр. 64-76.

Славујевић Зоран, Политичко комуницирање, политичка пропаганда, политички маркетинг, Графокард, Београд, 2009.

Стојадиновић Милан, *The question of unemployment in relation to the systems of capitalism and communism*, Beograd, 1933.

Стојадиновић Милан, Ни рат ни пакт – Југославија између два рата, Буенос Ајрес 1963.

Стојков Тодор, *Влада Милана Стојадиновића (1935-1937)*, ИСИ, Београд, 1985

Nemanja Jankovic, Nenad Peric

MILAN STOJADINOVIC'S POLITICAL MARKETING

Resume

The paper presents political marketing of Milan Stojadinovic, with particular reference to the period of his term as President of the Ministerial Council of the Kingdom of Yugoslavia. The founding of the Yugoslav Radical Community, as a new party, created the basis for the work of an effective propaganda organization that proved its usefulness in the 1938 parliamentary elections. Uses and analyzes of the use of mass media: print, radio and film, and other communication elements of political marketing. The synergy of efforts by institutions, including the reorganized Central Press Bureau, but also the official and unofficial party press and the use of modern technologies, has produced enviable results. This highlights Stojadinovic's understanding of the essence of political marketing and its elements, which made him far ahead of all politicians in these areas between the two wars, and the comprehensiveness of his activities in the field of politics and political marketing can serve as an excellent example today.

Keywords: political marketing, Milan Stojadinovic, JRZ, mass media, Central Press Bureau

Александар Саша Гајић

Институт за европске студије, Београд

ДЕМОКРАТСКИ КОСМОПОЛИТИЗАМ И СВЕТСКА ДРЖАВА: НОРМАТИВНО- ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРЕДЛОЗИ ДАНИЈЕЛА АРКИБУЋИЈА*

Сажетак

Демократски космополитизам представља савремену политичку теорију преношења модела представничке демократије са националног на глобални ниво у циљу преображаја институционалног оквира међународне заједнице. У питању је нови, минимални приступ који ревитализује идеју формирања глобалне власти, односно светске државе у модерним демократским оквирима. Рад пручава главне концептуалне оквире теорије демократског космополитизма кроз дело једног од његових најистакнутијих заговорника, професора Данијела Аркибуђија са Лондонског универзитета. Детаљно се посматрају његови нормативни оквири, као и институционални предлози реформи савремене међународне заједнице. На крају рада се даје начелна критика како теоријских поставки теорије космополитиске демократије тако и њене Аркибуђијеве верзије, те се указује на везе његових предлога са ранијим предмодерним и модерним заговорницима светске државе коју Аркибуђи, у новом руху и са неколико оригиналних додатака, тежи да ревитализује.

Кључне речи: светска држава, трећи талас демократије, демократски космополитизам, Данијел Аркибуђи, реформа УН.

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Концепције и модели стварања светске државе током последњих деценија нису доживеле знатнији теоријски узлет нису донеле ноле значајније нове идеје, виђења и оригиналне практичне предлоге. Након њиховог модерног политичко-идеолошког уобличавања у оквиру различитих фракција светског федералистичког покрета и модерних идеологијатоком краја 19. и прве половине 20. века, у другој половини 20. и првим деценијама 21. века приметна је знатна идејна стагнација концепта светске државе (Гајић 2012, 117–132).

Више од две и по последње деценије заговорници ових идеја „потрошили“ су углавном прилагођавајући новом контексту своје раније идејно наслеђе, све док се околности, са избијањем светске економске кризе, нису драматично измениле. До тада понајвише утемељени у социолошким и политиколошким приступима заговарања светских федералистичких планова, неки међу њима се накнадноокрећу заговарању надоградње глобалних економских институција. Ипак, критиковање активности суверене, вестфалске државе и заговарање институционалних реформи постојећих међународних (пре свих, мировних) организација остали су константа у приступима свих заговорника светске државе.

1. КОНЦЕПТУАЛНЕ ОДЛИКЕ ТЕОРИЈЕ ДЕМОКРАТСКОГ КОСМОПОЛИТИЗМА

Делимични изузетак у постхладноратовској епохи чини концепција демократског космополитизма. У питању је политичка теорија која је свој живот започела својеврсним методолошким заокретом који сматра да „национална организација као структурни принцип друштвене и политичке акције не може више служити као тачка референце друштвено-научног посматрања“ (BeckandSznaidzet2006, 1) и да је стога треба трајно напустити у корист наводно другачијег, ширег приступа који извире из идеје политичког космополитизма. Она има своје реперкусије на институционалне видове међународног и глобалног повезивања – на ткз. институционални космополитизам“ (Archibugi 2008, 147).

Теорија космополитске демократије испитује могућности преношења искустава савремене демократије и њених нормативних садржаја са националног, сувереног, на виши, глобални ниво. Она полази од тога да су претходни практични и теоријски транснационални процеси - пре свега они садржани у процесима глобализације – створили предуслове за овакав „подухват“ у теоријском и практичном смислу. Гледана управо у њеном пратично-институционалном виду, космополитска демократија представља не само политичку теорију већ и својеврсни пројективни модел који тежи да споји емпиријско - оно како јесте, са идеално жељеним - са оним како би (по његовим заговорницима) требало да буде. Упитању је тежњака стварању минималног институционалног оквира глобалног владања, односно најблажег вида заметка светске државе. «Космополитска демократија полази од својеврсне историјске ироније да је демократија у доба свог глобалног тријумфа и ширења без преседана заправо налази пред нужношћу сопственог редефинисања и поновног „изумевања“. Разлог томе тражи се у чињеници да формална демократизација у виду „трећег таласа“ (Хантингтон 2004) попримила глобалне димензије у тренутку када је ефикасност демократије као облика управљања у оквирима националне државе озбиљно доведена у питање, управо захваљујући процесима глобализације.» (Митић 2010, 6)

Заговорници ове политичке теорије постојеће процесе растакања државног суверенитета и трансформацију класичних држава из њиховог „вестфалског“ у „поствестфалско“ стање као и плурализацију међународних субјеката, рачвање глобалних структура те дифузију моћи узимају као датости: као полазне емпиријске чињенице које захтевају ново теоријско промишљање и практично деловање. Наиме, од половине седамдесетих година 20. века одвија се процес глобалног ширења демократских институција, то јест увођење парламентарне демократије чији се број повећао са 69, колико их је било 1989. године, на 122 државе, колико их је било 2005. године (Archibugi 2008. 31). Пораст броја парламентарних демократија пратило је убеђење да њихово ширење, заједно са јачањем слободног тржишта у глобалним размерама, представља коначни историјски домет људске слободе у

оквирима модерне епохе. Хладноратовски тријумф либералног Запада додатно је подстакао наде како укупни међународни односи могу бити додатно преобликовани иделима западне представничке демократије и људских права (односно владавине закона). „То је, заправо, теоријски простор кога космополитска демократија претендује да испуни. Моменат у коме се човечанство налази је транзициони и кризни... Космополитска демократија указује да се демократија данас налази у стању амбивалентних развојних могућности и да не постоје гаранције да ће се развијати само у позитивном смеру. Зато космополитска демократија чини јавном једну понуду за глобалним консензусом, „глобалним друштвеним уговором“ који уз обезбеђивање опстанка демократије у овом веку, претендује да буде по мери целог човечанства“ (Митић 2010, 7).

Космополитизам кога заговарају гласноговорници ове теоријске концепције је, истовремено, филозофско становиште базирано на премисама модерне (у првом реду, модерног индивидуализма) и социо-културног стања данашњице оствареног процесима глобализације (кроз мешање култура те преобликовање друштвеног миљеа и постојећих идентитета). Она је својеврсни политички пројект „одозго“ и „одоздо“ „кога стварају нови транснационални друштвени покрети уз мултициплирање лојалности поједница према различитим типовима заједница... и став или диспозиција... као и праксе стварања „космополитског сопства“ кроз партиципирање у многим световима, а да се истовремено не постане делом ниједног од њих“ (Исто22). Модел кога заговарају космополитске демократе је децентрализована глобална владавина без глобалне владе, без светске државе у пуном смислу тог појма какву су замишљали изворни светски федералисти. У главне заговорнике савремене теорије космополитске демократије спадају Дејвид Хелд, Данијел Аркибуџи, Мери Калдор и Ричард Фалк.

Комбинација савременог космополитизма и демократије твори теоријски амалгам изразито јаког нормативног набоја који је тек делом наслоњен на емпиријско-аналитичку, дескриптивну сферу садашњости. У свом нормативном виду космополитска демократија је усмерена ка простору између

идеја и институција. Она стога сматра морални и политички вид космополитизма нераздвојним и узајамно конститутивним. У филозофском погледу, космополитска демократија је базирана на модерном антрополошком оптимизму индивидуалистичког типа и Кантовој деонтолошкој етици са својим категоричким императивима. Теорија космополитске демократије свој нормативни вид усмерава ка једном облику савременог активистичког хуманитаризма којим се допуњавају (то јест, из којих се изводе) политички принципи као начела легитимитета у савременим условима: принцип пристанка, принцип инклузивности и супсидијарности, принцип социјалне правде, принцип социјалног развоја, принцип „непристрасног расуђивања“ (Held 2004, 173–175).

На нормативно-институционалном нивоу, заговорици космополитске демократије разрађују минималне институционалне оквири за реализацију својих теоријских замисли. Прилагођене конкретним околностима од којих би зависило и степен директности партиципације „светских грађана“, институционални ниво за свој циљ имао би остварење владавине права, политичку једнакост, глобалну социјалну правду, економску ефикасност и глобалну еколошку равнотежу (Archibugi 2003, 8).

2. КОСМОПОЛИТСКА ДЕМОКРАТИЈА ДАНИЈЕЛА АРКИБУЋИЈА

Данијел Аркибуђи је, уз Дејвида Хелда, његовог ментора и блиског сарадника, кључни теоретичар савременог космополитизма и космополитске демократије. Овај италијански економиста и политички теоретичар је истраживач у неколико научних дисциплина посебно везаних за економске иновације и технолошке промене те пратеће политике, као и политичку теорију усмерену на проучавање глобализације савремених међународних односа. Дипломирао је економију на Универзитету у Риму а докторирао на Универзитету у Сасексу, у Великој Британији под менторством Кристофера Фримена и Кита Павита. Аркибуђи је директор «Италијанског националног савета за истраживање» у Риму и професор за иновације, управу и јавну политику у Биркбеку, на Лондонском

Универзитету. Радио је као гостујући професор у читавом низу високошколских установа од Универзитета у Сасексу, Напуљу, на Харварду, Кембрицу итд. Његов политички ангажман подразумева и саветничко место у Бриселу, при ЕУ (у Европском савету), затим у Организацији за економску сарадњу и развој (ОЕЦД) и неколицини агенција Уједињених Нација. У свим могућим приликама он се залагао се за темељне реформе постојећих међународних организација, укључујући УН и ЕУ. Жесток је критичар самита земаља Г7, Г8 и Г2 као недемократских и недовољно транспарентних, као и идеја које су пласиране након избијања светске економске кризе о стварању ткз. „Лиге демократија“ која би, наводно, боље служиле реформи међународног система од постојећих Уједињених Нација. Аркибуђи овакве замисли о стварању „утврђења“ сачињеног од западних демократија сматра супротним идеји о космополитској демократији, јер, по њему, идеја „Лиге демократија“ искључује све оне који пасивно не прихватају нове видове западне хегемоније, а која, у свету где постоји читав низ преклапајућих заједница, само генерише нове поделе на „нас“ и „њих“, односно „пријатеље“ и „непријатеље“ (Исто).

У његова главна дела се убрајају: *Reimagining Political Community. Studies in Cosmopolitan Democracy* (Polity Press, 1998) (у коауторству са Дејвидом Хелдом и Мартином Келером), *Debating Cosmopolitanism* (Verso, 2003), *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy* (Princeton University Press, 2008), (са супругом Матијас Кениг Аркибуђи и Рафаелом Марчетијем), *Global Democracy: Normative and Empirical Perspectives* (Cambridge University Press, 2011), *Cosmopolitan Democracy* (Polity Press, Cambridge, 1995) (са Дејвидом Хелдом) и *Claiming Citizenship Rights in Europe. Emerging Challenges and Political Agents* (Routledge, 2018) (са Али Емре Бенли).

Теоријски темељи Аркибуђијевих радова подударају се са полазиштима других заговорника космополитске демократије. Ранији теоријски погледи сматрају демократију унутрашњим државним феноменом, својеврсном „природом“ вестфалских суверених држава, која, додуше, утиче на националну спољну политику али не и на обликовање међународног система и њених многобројних субјеката мимо националних држава, у првом реду међународних организација. Чак и када се

посматрају сложене међународне творевине, у њима се пре свега виде елементи међународне организације а пренебрегавају демократски, партиципативни аспекти. Полазећи од чињенице да је демократија у задњој четвртини 20. века постала универзално прихваћени облик владавине - заправо једини начин којим се легитимише политичка моћ, Аркибуђи сматра да је почетак 21. века и време отпочињања демократских процеса не само у националним већ и глобалним, надржавним размерама. Управо то прокламује и „Универзална декларација о демократији“ коју је 1997. годније донела Интерпарламентарна унија: „Демократија мора бити прихваћена као међународни принцип и примењива на међународне организације и државе у њиховим међународним односима.“¹

Теоријске претече својих космополитских залагања Аркибуђи проналази у ранијим залагањима за увођење демократских партиципативних видова у међународним мировним организацијама, пре свих оним Емериха Кручеа и Абе де Сен Пјера (Гајић 2012, 98–103) а у новије време и светских федералиста из првих деценија 20 века, затим гласноговорника Светског федералистичког покрета после 1945. године (нпр. предлога Кларка и Зона о реформи УН из 1958) (Исто 148–149) као и предлога које су уобличио Саул Мендловиц, Ричард Фалк итд. У погледу нормативних садржаја његових књига, Аркибуђи се нимало не разликује од свог ментора и сарадника Дејвида Хелда и других заговорника савремене космополитске демократије.

У историјској еволуцији демократских идеја о надржавном удруживању, Аркибуђи уочава три главна савремена облика, три „идеал – типа“ ових залагања. Први облик Аркибуђи назива „конфедерацијом“, „међувладиним демократским мултилатерализмом“ и „добровољном асоцијацијом демократских држава“, односно међународном демократијом заснованом на комунитаристичким принципима. Аркибуђи сматра да је савремено залагање за „Лигу демократија“ један вид овог конфедерализма. Главне тезе демократског конфедерализма је да су конситутенте овог система државе демократског уређења којим се оне

¹ *Universal Declaration on Democracy*, Interparliamentary Union, 16 September 1997, Principle 24. <https://www.refworld.org/docid/48abd598d.html> приступљено 10.09.2019.

леигитимишу у међународној заједници; да ове владе имају ексклузивно право да представљају своје грађане у односу на друге владе и ширу конфедералну целину док грађани немају могућност директног приступа конфедералним институцијама; да државе чланице приступају конфедерацији добровољно и чувају своје унилатерално право да се повуку из ње; да одлуке на конфедералном нивоу или захтевају једногласност међу државама-чланицама или да је, ако је у питању неки облик прегласавања, валидна одлука заснована на принципу – „једна држава, један глас“ док конфедерација нема моћ наметања одлука (Archibugi2008, 102–107). Други «идеал-тип» представља модерни вид „светске владе“ или „светске федерације“. Одлике овог «идеал-типа» су: вишестепеност власти и могућност грађана да непосредно допру до сваке од њених нивоа. Избори и доношење одлука у оваквој „светској федерацији“ почивају на принципу „једна особа, један глас“, али се он комбинује се федералним принципом. Федерални, највиши ниво власти има последњу реч што се тиче правосудних и извршних надлежности, као и спровођења њихових одлука. Евентуална сецесија од овакве надржавне творевине могућа је једино ако је у складу са прецизним конституционалним оквирима који подразумева и одобравање федералних власти (Исто 107–109).

Трећи тип је најтежи за описивање а најближи је ономе што се назива „глобалним управљањем“, односно демократијом на глобалном нивоу. У питању је вид полицентричне владавине и Аркибуђи га назива „демократским полицентризмом“. Њега одликује плуралност не само држава већ и недржавних актера (невладиних организација, међународних организација, компанија, друштвених покрета и експертских група). Глобална демократија тежи све да их укључи у своје окриље кроз демократску партиципацију сваког од ових субјеката, дакако одвојених од утицаја класичних држава.

Грађани на глобалној разини могу бити мобилисани у правцу демократске партиципације тек пошто им се временом развије осећај солидарности и према оним ситуацијама које су удаљене од њиховог конкретних живота, као и зато што могу да осећају да имају заједничке интересе који нису верно репрезентовани од стране њихових влада а који прелазе државне

границе (као што је нпр. случај са еколошким проблемима). Заступници конфедералног приступа демократски дефицит углавном сматрају само за последицу недемократичности влада које на мањкав начин шаљу своје представнике у конфедералне институције. Приступ „демократског полциентризма“ међутим, више узима у обзир сложеност и плуралност савремених међународних субјеката кроз које се исказују различити видови индивидуалне партиципације у односу на други, „федерални приступ“. (Исто 109-112).

Аркибуђијево залагање за ширење космополитске демократије на глобални ниво најближи је, дакако, трећем «идеал-типу». Космополитско демократско устројство „покривало би мрежу демократских форума од локалних до глобалних са различитим видовима политичког ангажмана, којим би се „светски грађани“ укључили у процес одлучивања око питања глобалног значаја, без обзира на улогу коју они имају унутар својих држава“ (Митић 2010, 97). У том циљу Аркибуђи одређује подручја деловања на којима је, према њему, неопходно одредити приоритете и усмерити активности у складу са идејама космополитске демократије. То су: 1) контрола над употребом силе (снижавањем политичког насиља на минимум унутар и изван националних држава, док се сила користи тек као последње средство регулисано проходно успостављеним правилима и процедурама) 2) прихватање културног диверзитета (што води конвергенцији метода владавине, па чак и животних стилова не на силу, једносмерно, већ слободним избором) 3) јачање самоопредељења народа (што би требало да обухвата унутрашњу димензију партиципације по питању одлука које се тичу политичке заједнице, али и спољну димензију која се, заправо, огледа у одсуству доминације) 4) надзор над унутрашњим пословима (у смислу одсуства ауторитарних понашања унутар политичких заједница према поједницима и групама) 5) партиципативни менаџмент глобалних проблема (јачањем политичке једнакости у глобалним питањима његовим ширењем са државног ниво на глобалну раван) (Archibugi 2008, 88–89).

3. АРКИБУЋИЈЕВИ ПРЕДЛОЗИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ РЕФОРМИ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Свестан немогућности наглог преображаја међународне заједнице у правцу прокламованих нормативних идеала, Аркибући се залаже за њену институционалну еволуцију. Смер и интезитет еволуције међународних институција одређен је управо преко побројаних пет подручја приоритетних активности којим би се, поступно, преобразио не само политичко-институционални оквир садашњег функционисања међународног система, већ и цивилно друштво те глобална економија (Вишњић 1997, 325–326).

Своје предлоге институционалног реформисања Аркибући приоритетно усмерава на систем УН. Аркибући сматра Уједињене нације не само најважнијом међународном организацијом, већ и осовином целокупног светског правног и политичког система. То што у органима УН заједно седе и државе са демократским и оне са ауторитарним уређењем, Аркибући не сматра великим проблемом, напротив. Он сматра да присуство ових других у УН њих излаже притисцима који, пре или касније, доводе до поступне демократизације. Садашње устројство Савета безбедности УН предмет је најжешће Аркибућијеве критике. Он сматра СБ УН телом са најизраженијим обиком међувладиног олгихархизма које је потпуно неприступачно невладиним субјектима, а у коме доминирају пет сталних чланица СБ УН са правом вета. Иако Повеља УН предвиђа да сталне чланице СБ УН треба да поступају у складу са сврхом и приципима УН (чл. 24, параграф 2) Аркибући сматра да ове земље поступају у складу са својим себичним националним интересом и да не показују никакву глобалну одговорност. Аркибући не пропушта ни једну прилику да не укаже на мањкаву репрезентативност СБ УН с обзиром на промену броја чланица УН од 1945 до данас. Аркибућијеве предлози за демократизацију СБ УН могу се свести на залагања за: 1) деловање сви чланица СБ у складу са принципима УН и међународним правом, а не само националним интересима поједних држава 2) ограничење права вета (услед нереалности његовом потпуног укидања у

савременим међународним приликама) 3) проширење броја привремених чланица СБ на 20, са чешћом међусобном ротацијом (како би се у ово тело укључиле и монгољудне земље и оне које издвајањем средстава највише доприносе буџету УН) 4) партиципацију не само држава, већ и других субјеката (нпр. регионалних организација) у СБ УН, пре свих ЕУ, али и Арапске лиге, Афричке уније, АСЕАН-а, НАФТА-е итд. За ове регионалне субјекте не предвиђа се могућност права вета, већ само консултативна улога 5) омогућавање невладиног сектора да учествује у раду СБ УН преко Генералне скупштине УН 6) консултацију са Међународним судом правде, у првом реду у случају доношења одлука СБ о оружаним интервенцијама на кризним подручјима.

Аркибуђи стоји на становишту да би, иако би главни чланови СБ УН и даље биле државе, овакве измене уродиле двоструким резултатом: оне би побољшале регионалну стабилност и, у исти мах, повећале репрезентативност у саставу овог тела. Тек када би регионалне организације стекле већи степен политичке и институционалне кохезије, оне би могле да постепено задобију позицију сталних чланица СБ, али без права улагања вета. Најрадикалнији Аркибуђијев предлог укључује отварање СБ за учешће невладиних субјеката као носилаца глобалног јавног мњења, а који би представљали противтежу утицају влада. Ово је уједно и његов предлог најудаљенији од политичке реалности.

Што се тиче реформи Генералне скупштине УН, Аркибуђи њено преуређење види у правцу непосредно изабране скупштине демократских народа. Аркибуђи сматра да је „сан“ о светском парламенту кога сачињавају представници изборних база, тј. скупа појединаца а не влада веома амбициозан и у савременој реалности тешко достижан. Тек са успостављањем овакве демократске скупштине на глобалном нивоу потпуно би било решено питање репрезентативности и легитимности у оквирима пројекта глобалне, космополитске демократије: тек тада би било омогућено појединцима из целог света да врше директни утицај и на опште, најшире проблеме, као и на оне уже, који их се директно тичу. „Другим речима, да би се глобализација учинила легитимном на неки начин, биће потребно грађане света „приближити“ кроз стварање једног

глобалног политичког тела у којом ће се чути, не глас *народа*, већ глас *појединаца*“ (Митић2010,100).

Аркибуђи стога сматра да у перспективи треба направити посебан светски парламент, као посебно тело поред Генералне скупштине (коју би и даље чинили представници влада, тј. суверених држава). Ново представничко тело би вршило делиберативни улогу: на њему би се расправљали најважнији светски друштвени и економски проблеми, укључујући ту и проблеме заштите људских права, очувања животне средине, промоције демократског партиципације и активизма итд. Овај парламент вршио би саветодавну функцију прма другим телима унутар система УН: према Генералној скупштини, Савету безбедности, специјализованим агенцијама УН и другим важним међународним организацијама (Archibugi2008, 173). Временом, овај глобални парламент би требао да шири обим својих надлежности, посебно у случајевима „хитних и ванредно озбиљних ситуација“ (Исто) Ширења надлежности овог представничког тела Аркибуђи предвиђа у три области: 1) заштити људских права, са могућношћу одлучивања о хуманитарним интервенцијама када је у питању опстанак људи 2) у случају спорова којим би се редефинисале границе надлежности различитих политичких заједница 3) при одређивању најпогоднијег нивоа управљања прекограничним проблемима између политичких заједница (Исто).

Други, глобални представнички дом могао би бити формиран или кроз целокупну реформу система УН или кроз реформу Генералне скупштине чије би он могао да буде супсидијарно тело (будући да Повеља УН у чл. 22 предвиђа да Генерална скупштина може да оснива супсидијарне органе када јој се учини за сходно да су они пожељни за њено функционисање). Трећи начин је да део држава истомишљеника закључе споразум којим би се ово тело основало са надом да ће им се убрзо прикључити друге државе чланице, као што је нпр. основан Међународни кривични суд. Остају, наравно, отворена питања уређења глобалног парламента и начина његовог функционисања. Ту се јавља и проблем партиципације постојећих аутократских режима. Овај проблем се решава заговарањем да се и њима остави могућност да одрже слободне изборе за глобални парламент (макар тако нешто и не постојало

на унутрашњем, националном нивоу) док се, у противном, предвиђа ускраћивање њиховог учешћа у раду парламента. У том случају се на место представника ових држава позивали представници цивилног друштва из ових земаља, који би имали статус посматрача (Archibugi 2008,173).

Постојећи предлози полазе од територијалног принципа при делегирању представника у глобални парламент, али не искључују и могућност за присуство представника нетериторијалних заједница као што су народни без националне државе расути широм света, затим избеглице и заједнице везане виталним интересом (Исто 175).

Преостали предлози Аркибуђијевих глобалних нормативно-институционалних реформи везани су претежно за реформисање и јачање међународног судског система. Полазећи од потребе за сталним надзором демократских процеса и заштите нивоа достигнутих грађанских слобода којим би се одменио досадашњи манир УН да се према овим процесима односе претежно декларативно, Аркибуђи акцентује рад Међународног суда за људска права. Он своје полазиште за јачане глобалне судске власти проналази у одлуци Генералне скупштине УН од 15. марта 2003. године којом је основано Веће за људска права. Аркибуђи се безрезервно залаже за његово јачање и прерастање у Међународни суд за људска права који би преставаљао комплементарни орган већ постојећим међународним судовима као што су Међународни суд правде и Међународни кривични суд (Исто 178).

Аркибуђијево залагање за јачање глобалних правосудних институција пре свега је усмерено у правцу главног судског тела у систему УН – Међународног суда правде. За њега Аркибуђи основано сматра да је, у садашњем облику и са садашњим надлежностима, установа са недовољним степеном ауторитета коју треба хитно реформисати (Исто 165). Оваква какав је МСП само следи судбину некадашњег Сталног суда међународне правде из времена Лиге Народа, будући да његове радикалне реформе (које су правници попут Ханса Келзена у време оснивања УН предлагали) нису биле прихваћене. За разлику од садашњих надлежности МСП које су усмерене на међудржавне спорове (које једини могу бити стране у

парничним споровима пред овим међународним телом, а чије одлуке нису обавезујуће већ препуштене доброј вољи држава које им се обраћају) Аркибуђи предлаже низ радикалних измена:обавезујуће важење његових одлука овог суда за све чланице УН, као и ширење његових надлежности на друге недржавне субјекте (нпр разне заједнице, ослободилачке покрете, устанике итд) према којим би МСП могао да делује и решава правне спорове уз помоћ својих законских инструмената. Аркибуђи предвиђа и могућност употребе силе приликом имплементација одлука овог суда. О њима би, према Аркибуђијевом предлогу, одлучивао и спроводио их реформисани СБ УН, тако да субјекти који се нађу у поступку пред судом не би могли да изврдају извршење негових одлука. Ако би, којим случајем, ове одлуке и остајале неизвршене услед више силе и сплета околности, оне би имале значајни утицај на јавно мњење и своје јасне моралне импликације (Исто 168).

Сличан однос Аркибуђи елаборира и по питању Међународног кривичног суда чији је статут усвојен у Риму 17. 07. 1998, а у чије надлежности спада одлучивање о геноциду, злочинима против човечности, агресије и ратних злочина. Са обзиром да овај суд има надлежности вођења кривичних поступака против појединаца а не држава, Аркибуђи сматра да му то даје космополитску димензију у савременом међународном систему. Мањкавост овог суда налази се у томе што неке од најмоћнијих држава на свету, попут САД, Кине, Индије и Русије одбијају да прихвате његову надлежност. „Надлежност овог суда замишљена је као комплементарна националном кривичном судству, у смислу да ће бити надлежан за све спорове за које државе нису у стању или не желе да спроведу за кривични поступак за кривична дела из надлежности Суда“ (Митић 2010,106).

4. КРИТИКА АРКИБУЋИЈЕВОГ МОДЕЛА КОСМОПОЛИТИСКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Аркибуђијевом космополитском учењу и његовим конкретним глобалним реформским предлозима може се изнети читав низ примедби. Ове примедбе се могу сврстати у неколико

група: прву групу чине примедбе на основна становишта које Аркибуђи дели са другим водећим заговорницима глобалне демократије; другу групу примеби чине оне везане за његове конкретне реформске предлоге. Оне се могу критиковати и са становишта целисходности, али и оригиналности.

Основни теоријски аргументи начелне критике космополитске демократије као блажег вида настајања светске државе тичу се њихове непожељности из следећих разлога: 1) космополитско становиште је супротно физичко-географским датостима и у највећој мери неприродно, јер је човечанство социо-географски и културно сувише подељено да би могло да се уједини и функционише као јединствена политичка заједница на демократским основама. У оквиру овог становишта налазе се и аргументи како је „хетерогеност човечанства препрека свим политичким покушајима уједињавања, те да је стога неопходно да се бар до извесног степена оствари хомогенизујуће приближавање због успостављања осећаја друштвеног заједништва“ (Гајић 2012, 214–215). За тако нешто представничка демократија нема довољне капацитете. Штавише, моги од критичара светске државе за централни проблем сматрају саму могућност демократичности постојећих међународних политичких нивоа, пре свега међународних организација (нпр. Роберт Дал је на становишту да их је немогуће демократизовати) (Dahl 1999, 19). Друга група начелних примедби се тиче скепсе према ефикасности такве политичке творевине, будући дасе предвиђене добити од њене изградње лако могу показати мањим од губитака. Главни аргумент да би овакво надржавно уједињење искоренило ратове између држава је заправо крајње илузорно, јер ће се, у другом виду, сукоби наставити као унутрашњи, грађански и међуетнички сукоби. Трећа група примедби почива на бојазни прерастања космополитског идеализма у свом демократском виду у неки облик глобалне тираније. На тај начин би формалним, процедуралним поступцима читави народи и регије бивали редовно прегласавани и политички манипулисани.

Из ове три групе аргумената (географско-културолошких, функционалних и слободарских) изводе се и специфични критички аргументи на нормативне садржаје космополитске демократије како самог Аркибуђија тако и његових

истомишљеника. Критичари космополитске демократије њен универзализам посматрају у културолошком кључу као израз не универзалних вредности, већ универзалних претензија једне културе (западне) над свима другима. Ова култура и њени вредносни изрази се самопроглашава општим, савршеним и самоподразумевајућим, док у ствари показују крупне недостатке у поимању и поштовању других и другачијих културних модела. Све то се покушава надоместити формалним партиципативним учинцима демократијекоји подразумевају искључиво индивидуалистички (дакле: западњачки) приступ глобалном грађанству без икаквихкултуролошких димензија. Критика из перспективе културалистичког и комунитаристичког становишта пружа озбиљну проблематизација целокупног етичког садржаја политичког космополитизма као ексклузивно западног,нарочито због тога што је он већ више пута у задњим деценијама пружао морално покриће крајње сумњивом хуманитарно-интевенционистичком активизму. „По комунитаристима, космополитски идеали отеловљују све најгоре аспекте класичног либерализма: атомизам, апстракцију, отуђивање од сопствених корена, недостатак привржености, неодређеност карактера и амбивалентан однос према добру“ (Waldron 1992, 764–765). Ту су и критике усмерене из угла реалистичке школе међународних односа који целокупни пројект космополитске демократије, иако представља умерени вид идеје о остварењу светске државе, сматрају утопијским и потенцијално штетним, јер он превиђа или потцењује улоге држава, нација и њихових националних интереса те стварне политичке моћи која је дубоко уткана у постојеће међународне односе.

Што се тиче конкретних Аркибуђијевих реформских предлога, овде је критику могуће усмерити у два правца: у правцу њихове (не)оригиналност и (не)остваривости, тј. (не)ефикасности захвата у постојећим међународним институцијама. Сам Аркибуђи признаје да претече својих реформски предлога налази у историји развоја идеје о светској држави, пре свих у учењима Емериха Кручеа о свеској скупштини (у делу „Нови киници“ из 1623. године), као и учењима француског револуционара, барона Анахарсиса де Клотса. У двадесетом веку неке Аркибуђијеве предлоге

антиципирају светски федералисти попут Леонарда Вулфа, (Wolf 1916). Цона Хобсона, Алфреда Кроцијера, Теодора Хариса и других (Гајић 2012, 121–122). У погледу конкретних предлога измене система УН, Аркибуђи се надовезује на познате федералистичке предлоге њихове постепене реформе које су предлагали Карсон-Рампал и Кларк и Зон, а потом и Валтер Хофман. Но, док Кларк и Зонов предлог реформи УН предвиђа реформу Генералне скупштине у правцу представничког тела са 750 чланова бираних тј делегираних од стране држава из свих региона а у зависности од њихове величине, Аркибуђи је у погледу стварања другог допунског представничког тела чије би надлежности и улога биле наслоњене на Генералну скупштину оригиналан. Остали сегменти реформи у правцу јачања других тела УН и ширења броја сталних и придужених чланица СБ уз укидање права вета (односно његовог ограничавања) преузети су и прилагођени савременим околностима од Кларка и Зона, с тим да је тежиште реформских захвата пренето више на глобалне правосудне огране које су ранији предлагачи реформи УН углавном занемаривали. Инсистирање на прерастању Већа за људска права у Међународни суд за људска права, као и инсистирање на глобалном значају заштите људских права, Аркибуђи је преузео и надоградио од њиховог првог заговорника, светског федералисте Валтера Хофмана (Исто150). Сегмент у коме Аркибуђи заговара присуство не само глобалног грађанства и постојећих држава, већ и разних недржавних субјеката (од регионалних организација и покрета до невладиног сектора) представља његов оригинални допринос ранијим предлозима реформи УН.

Питања (нео)стваривости и (не)ефикасности Аркибуђијевих конкретних реформских захвата система УН спадају у сферу коју је немогуће практично проверити, али која, са обзиром на постојеће прилике, буди повећан степен скепсе. Јасно је да се државни субјекти неће лако одрећи стечених позиција у УН и другим међународним организацијама, као ни својих посебни интереса. Нема гаранција да би демократски реформисан и глобалним изборима легитимисан међународни систем у пуној мери поштовао посебне интересе било кога, као ни да се нечији интереси не би остваривали на штету других - билопрегласавањем, груписањем, институционалним

запоседањем или неким другим методом. Јасно је и да би други недржавни субјекти унутар реформисаног система УН такође имали своје партикуларне интересе који не би могли да буду попутно апсорбовани у било какав инситуционално-правни оквир. Због свега тога би и „подигнути“ на глобални ниво демократски механизми патили од истих, па и израженијих бољки (пошто би били удаљенији од своје бирачке базе) него што је то случај у националним државама. Поставља се, стога, низ питања: како би се вршила ефикасна контрола изабраних посланика на глобалном нивоу? Који би били механизми утицаја бирача на далеке, високе глобалне институције ка којима би било уперено то огромно мноштво поједница? Како би се једном усвојене одлуке на глобалном нивоу спроводиле на појединим ужим локацијама, под чијим надзором и уз какав вид контроле; на који начин би глобалне мреже институција и власти са својим повећаним надлежностима биле и међусобно контролисане и приступачне увиду и контроли бирача? Сва су то бројна контроверзна питања на које Аркибуђи и други заговорници космополитске демократије немају јасно артикулисане, конкретне одговоре. Све у свему, ни предлози ни теоријски оквири које Аркибуђи предлаже нису стварно нови и оригинални. У нешто блажем и умеренијем виду Аркбуђи и његови истомишљеници заправо заговарају стари, много пута жељени циљ: глобално политичко уједињење у једну надржавну творевину. Она, додуше, не носи назив нити имасве формалне атрибуте светске државе, али представља њен скелет, и то онај који би свој легитимитет црпео из видова демократске партиципације грађана на изборима. Са изузетком ове „иновације“ у питању је, дакле, један стари а не нови пројект. Он се до сада увек завршавао неуспехом и нема назнака да би неки од наредних покушаја прошао иоле другачије, сем да би његова цена могла овај пут могла да буде још неупоредиво већа.

ЛИТЕРАТУРА

Гајић Александар, *Идеја светске државе*, Правни факултет, Београд, 2012.

Митић Андреј, *Космополитска демократија као модел наднационалне демократије*, магистарска теза, Правни факултет, Ниш, 2010.

Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, Београд, 2004.

Хелд Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, Филип Вишњић, Београд, 1997.

Archibugi Daniele, *The Global Commonwealth of Citizens*, Princeton University Press, Princeton & Oxford, 2008.

Archibugi Daniele, "Cosmopolitan Democracy", *Debating Cosmopolitics* (ed. Archibugi D.) Verso, London & New York, 2003.

Barnaby Frank, *Building More Democratic UN*, Frank Cass, London, 1991.

Beck Ulrich and SznaidzeNatan, „Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda”, *British Journal of Sociology*, Vol. 57, Issue 1, 2006.

Universal Declaration on Democracy, Interparliamentary Union, 16 September 1997, Principle 24. <https://www.refworld.org/docid/48abd598d.html>

Shapiro Ian and Hacker Cordon Casiano (ed.), *Democracy Edges*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Held David, *Global Conventant*, Polity Press, Cambridge, 2004.

Waldron Jeremy, "Minority Cultures and Cosmopolitan Alternative", *Journal of Law Reform* 25 (3) University of Michigan, 1992.

Wolf Leonard, *International Government*, Allen&Uwin, London, 1916.

Aleksandar Sasa Gajic

**DEMOCRATIC COSOPOLITISM AND THE WORLD
STATE: NORMATIVE-INSTITUTIONAL PROPOSALS
OF DANIELE ARCHIBUGI**

Resume

Democratic cosmopolitanism is a contemporary political theory of transferring the model of representative democracy from the national to the global level in order to transform the fundamental institutional framework of the international community. It is a new, minimal approach that revitalizes the formation of a global rule, that is, a world state in a modern democratic framework. The model advocated by cosmopolitan democrats is decentralized global rule without a global government, without a world state in the full sense of the term as conceived by the original world federalists. The main proponents of contemporary theory of cosmopolitan democracy are political thinkers like David Held, Daniel Archibugi, Mary Kaldor and Richard Falk.

The Paper provides basic conceptual frameworks for the theory of democratic cosmopolitanism through the work of one of its most prominent proponents, Professor Daniele Archibugi of the University of London. It discusses in detail its normative frameworks as well as institutional proposals for reforms of the contemporary international community. In the historical evolution of democratic ideas about supranational association, Archibugi identifies three major contemporary forms, the “ideal - types” of these endeavors. The first form that Archibugi sees was “confederation”, “intergovernmental democratic multilateralism”; second form is “world federation” and the third one is “global governance” or “democratic policentrism”. Archibugi is a zealous advocate of third concept. He identifies goals and areas of action that, according to him, is necessary to prioritize and direct activities in line with the ideas of cosmopolitan democracy. These are: 1) control over the use of force (reducing political violence to a minimum within and outside nation states, while force is used as the last resort); 2) convergence of methods of government and even lifestyles not by

force, but by free choice 3) strengthening people's self-determination (which should encompass the internal dimension of effective participation and the external dimension that is, in fact, reflected in the absence of domination) 4) oversight of internal affairs (absence of authoritarian behavior within political communities towards individuals and sub-communities) 5) participatory management of global problems (strengthening political equality in global affairs by expanding it from the state level to the global level). Then, Archibugi turns his concept of cosmopolitan democracy to concrete, detailed proposals for reforms of individual institutions within the United Nations system.

The Paper concludes with a principle critique of both cosmopolitan democracy theory and its Archibugi's version, and points to the connections of his proposals with the earlier pre-modern and modern proponents of the world state, which Arkibugi, in a new outfit and with several original additions, seeks to revitalize.

Keywords: world state, third wave of democracy, democratic cosmopolitanism, Daniel Arkibuji, UN reform.

Горан Николић*

Институт за европске студије, Београд, Србија

Предраг Петровић**

Институт друштвених наука, Београд, Србије

ТРГОВИНСКО-ТЕХНОЛОШКИ РАТ АМЕРИКЕ И КИНЕ КАО ПОЧЕТАК НОВОГ ХЛАДНОГ РАТА?***

Сажетак

Бележећи константан снажан трговински дефицит са Кином, САД су се надале да ће повећање тарифа и јачање економских претњи присилити Пекинг на спровођење реформи које би смањиле трговинске неравнотеже и ојачале позицију америчких компанија у Кини (нпр. кроз напуштање субвенција и укидање обавезног трансфера технологије и ојачавање права интелектуалне својине). Али, чини се да су то била прилично нереална очекивања. Наиме, бивајући у све тежој позицији, кинеске фирме су да би минимизовале трошкове, почеле да повлаче из ланаца снабдевања које су подложне санкцијама САД-а, настојећи да уместо тога произведу инпут или у земљи или у земљама кинеске сфере утицаја.

Дуготрајни америчко-кинески трговински конфликт ће изазвати шокове који ће захватити читаву светску економију. Глобална конкуренција између Вашингтона и Пекинга ће се интензивирати без обзира на напредак у решавању трговинских

* goranvnikolic@gmail.com

** ppetrovic@jdn.org.rs

*** Рад је написан у оквиру Програма истраживања Института за европске студије за 2020. годину који подржава Министарство за развој, науку и технолошки развој.

питања, будући да америчка политика фактички промовише поделу светске економије на два конкурентна блока. На крају, чини се да ће западне земље бити присиљене да привате успон Кине и да укључе ту земљу у хегемонијско језгро или да буде спремне за појаву контра-хегемонијске силе.

Кључне речи: Кина, САД, трговински рат, технологија, економија, тарифе, долар.

1. КРХКО И ПАРЦИЈАЛНО ПРИМИРЈЕ

На маргинама Групе 20 (који чине 20 највећих светских економија) у Саоки крајем јуна 2019, амерички и кинески председници, Трамп и Кси, су пристали на привремено примирје и на реактивирање трговинских преговора. Вашингтон неће наметнути нове тарифе “за сада”, а заузврат, Кина би купила “огромну” количину америчке робе како би смањила трговински дефицит. Највеће изненађење била је Трампова изјава да ће америчким компанијама поново бити дозвољено да продају кинеском произвођачу телекомуникационе опреме Хуавеју, без делова који би могли да угрозе америчку националну безбедност (остаје и забрана Хуавеју да продаје у САД). Многи ову ову олуку објашњавају притиском на Трампа од стране Интела у Куалкома, главних Америчких произвођача чипова који су највише били погођени овим забраном и који стрепе од губитка свог највећег тржишта.

Ово је наравно слаба утеха у односу на само три месеца раније када се чинило да су трговински преговори САД и Кине на корак од успешног окончања. Наиме, било је договорено да Кина побољша отвореност тржишта, заштити америчку интелектуалну својину, те да купе велике количине робе од САД-а. Две стране су биле близу компромиса о контроли извршења договора (који не би умањило суверенитет Кине, али би осигурао да најмогољуднија земља испуни своје обавезе). Истина, Кина није била спремна да направи веће промене у својој индустријској политици (то јест пре свега смањи субвенције државним предузећима, поред осталог зато што је кинески председник Кси то сматрао понижењем за Кинезе,

посебно у време када се национализам у његовој земљи снажно повећава).

Да се ипак могао очекивати договор указује и то да су поменути кинески уступци такође били примењиви на друге трговинске партнере Кине у оквиру Светске трговинске организације. Кси је искористио половину свог уводног говора на 'Belt & Road' форуму у Пекингу крајем априла како би позиционирао своје уступке у трговинским преговорима. Наиме, он је то приказао као резултат развојних потреба Кине, а не притиска САД. Дакле, све је говорило да је Кси спреман да потпише споразум и да је већ почео да гради политичку реторику која је потребна да се 'дил' 'прода' код куће".

Међутим, изненада Трамп је твитовао да Кина превише отеже и да ће подићи царине за додатних 200 милијарди долара увоза из Кине (најављујући да ће са истим, 25% царинама, бити обухваћен цео кинески извоз ако не дође до споразума у догледно време). Само неколико дана после краха преговора, Вашингтон је издао наредбу којом је Хуавеју (поносу кинеске високотехнолошке индустрије) забрањен приступ америчком тржишту, а затим је додат на америчку "ентитетску листу", ускраћујући му приступ америчким технологијама и фактички му онемогућавајући да први инсталира најнапреднију 5Г мрежу у западним земљама. То ће несумњиво угрозити пословне активности Хуавеја на западним тржиштима, али би компанија делимично могла да умањи своје губитке успостављањем веза с другим брзорастућим кинеским технолошким компанијама, те са убрзањем развоја сопствених технологија. Кина ће све учинити да развије своје основне технологије како би окончала своју зависност од САД-а и изградила стратешке секторе који ће покренути његов економски развој (Jun, 2019). Кључно питање је наравно, колико јој за то треба и да ли ће у међувремену изгубити не само западно, већ и добар део светског тржишта, када су у питању производи високе технологије (већ је забележен пад продаје западним тржиштима од чак 40%). Додатно, на безбедносној конференцији посвећеној фамозном 5Г у Прагу крајем маја, САД и његови савезници потенцирали су проблеме националне безбедности које представља Хуавеи, на тај начин оправдајући практични технолошки рат који је САД фактички објавио Пекингу.

Ускоро је и Пекинг одговорио са својом листом, којом ће у наредним месецима загорчавати живот америчким (и савезничким) предузећима (и појединцима) која послују у Кини или са Кином. Постоје сигнали да би Кина могла забранити извоз тзв. ретких метала што би могло да отежа посао америчкој индустрији. Уз поштравање реторике, Кина је повукла најважнији део 'понуде за дил', чинећи даље разговоре практично бесмисленим.

Додатно, конкурентност америчких производа би могла да буде погођена наставком слабљења кинеске валуте према долару, која може помоћи кинеским извозницама да одрже маргине зараде ако САД опет подигну царине. Ипак, та опција неће доћи ускоро, осим ако се кинески економски индикатори снажно погоршају, за шта за сада нема индиција, чак супротно. Наиме, остваривање раста од преко 6% у овој години се чини изгледним за Кину, имајући у виду да Пекинг већ уводи смањење пореза, повећава монетарно-фискалну експанзију, олакшава кредитне услове, и истовремено јача море контроле одлива капитала смањујући притиске на домаћу валуту.

Шта се изненада десило и зашто је 'договор у најави' пропао је нешто што још увек не знамо. Постоје индиције да је стално најављивање скорог договора била тактика Трампа да измами још уступака од Пекинга, или је пак спознаја да су кинески уступци релативно скромни да би се задовољили Амерички стратешки интереси победила у Вашингтону.

2. КАКО ЈЕ ПОЧЕЛО?

Иначе, трговински рат између две највеће светске економије постао је стварност средином 2018. када је Трампова администрација 6. јула, после већ подигнутих царина на челик и алумињум, увела царине на 34 милијарде долара вредан кинески увоз (од машина за прање судова, до авионских гума), док је Пекинг недуго потом увео сличне мере уводећи царине на америчке пољопривредне и индустријске производе, од соје, свињетине и памука до авиона, аутомобила и челичних цеви.

То што ће, иначе спора, Светска трговинска организација у догледно време Трампове царине на кинеску робу прогласити

илегалним неће бити од богзна какве користи, али ће даљи развој ситуације, супротно од очекивања Вашингтона, истовремено показати и све мању релевантност, све изолованије, САД на глобалном плану. У покушају да придобије глобалну јавност, Кина је објавила тзв. бели папир који је послала ка СТО, објашњавајући њену посвећеност правилима те организације, допринос најмогољудније земље расту светског БДП и легитимету СТО. Наравно, Пекинг је оптужио САД због мера против Кине, и поред фазног смањења царина на робу и услуге које је та земља учинила, као и отварање тржишта за стране актере у енергетици, транспорту, финансијама.

У 2018. години трговински дефицит САД-а са Кином износио је 419 милијарди долара: амерички увоз из Кине износио је 540 милијарди долара (главни увоз су компјутери, мобилни телефони и одећа), али је увоз (авиони, соје, возила) износио четири пута мање, тек 120 милијарди долара. Кина има масиван позитиван трговински биланс са САД и искористила је свој вишак долара за куповину америчких трезорских записа - чиме је одржала вредност долара и истовремено учинила Кину својим највећим страним зајмодавцем (Lane, 2019). У децембру 2018. амерички дуг Кини био је 1,12 трилиона долара. Амерички потрошачи су имали користи од јефтине робе, а америчке компаније, са подружницама или добављачима у Кини, као и трговци у САД-у, су профитирали. С друге стране, иселјавање производње у Кину и друге азијске земље довело је до значајног губитка радних места - број запослених у америчкој прерађивачкој индустрији пао је за 34% између 1998. и 2010. Постоји и хипотетички утицај на америчку финансијску политику, будући да би продаја америчких трезорских записа од стране Кине могла ослабити долар и можда довести до пораста америчких каматних стопа, поскупивши кредитирање (међутим, имајући у виду ризике за Кину, то је мало вероватна опција). Судаћи по месечним подацима за 2019. трговински дефицит ће се смањити. Треба рећи да у трговини услугама САД константно остварује суфицит (додатно, добар део робног увоза САД су у ствари компоненте америчких фирми у Кини). Међутим, амерички трговински дефицит са Кином је, пре свега, последица ниске

штедње грађана, односно високе потрошње у САД (што је опет консеквенца експанзивне фискалне политике Вашингтона).

Оно што је истина да и они који су жестоки критичари америчког председника наглашавају проблематично понашање Пекинга када је у питању масивно субвенционисање државних предузећа (који их чини глобалном компетитивним), те илегални трансфер високе технологије ка Кини, добрим делом из Силицијумске долине.

Као тврди Martin Feldstein (2019) тренутни сукоб између САД и Кине није трговински рат. Наиме, иако САД има велики трговински дефицит са Кином, то није разлог зашто намеће високе царине на увоз из те земље и прети да ће их повећати од марта 2019. Америка користи царине да наведе Кину да оконча своју наводну политику крађе америчке технологије. Кинеска влада конфликт назива трговинским ратом јер се нада да ће куповина великих количина америчких производа довести до тога да САД прекину са својим царинама. Кинески преговарачи недавно су понудили да купују толико америчких производа тако да би до 2024. смањили билатерални трговински дефицит на нулу, што су амерички преговарачи одбацили као начин да се оконча спор. Једноставно, САД желе да Кина престане да тражи од америчких фирми које желе да послују у Кини да имају кинеског партнера и да поделе своју технологију са њим, што је изричито забрањено правилима Светске трговинске организације. Наравно, Кинези поричу да крше то правило, тврдећи да америчке фирме нису присиљене да деле технологију: оне то раде добровољно да би имале приступ кинеском тржишту, што тврди и угледни немачки економиста Daniel Gros (2018). САД такође желе да Кина престане да користи сајбер шпијунажу. Наводи се да Кинези користе украдену технологију да би се такмичили са америчким фирмама у Кини и другим деловима света, што по америчким трговинским преговарачима кошта америчку економију 225-600 милијарди долара годишње. ФБИ чак тврди да је кинеска ‘крађа’ америчких технологија “најтежа” претња националној сигурности САД-а. Базична економска чињеницу да је укупна глобална трговинска неравнотежа у САД резултат економских услова у САД-у - вишка инвестиција у односу на штедњу, није спорна. Нпр. ако би Кинези купили довољно

америчке робе да би елиминисали билатерални дисбаланс, америчка неравнотежа би се само пребацила на друге земље, без смањења укупне неравнотеже.

Оно што је јасно је да америчке царине угрожавају кинеску економију; кинеска берза је знатно опала, а кинеска економија расте спорије. Наиме, годишњи раст БДП-а у четвртном кварталу 2018. пао је на само 4%, у првом кварталу 2019. износио је 6,4%, да би у другом тромесечју 2019. пао на рекордно ниских 6,2%. Истина, IMF (2019) и World Bank (2019) процењују да ће раст БДП износити и даље високих 6,2% и у 2019. и у 2020. Проблем, али и конкурентску предност за Кину, пружа депресијација јуана према долару од 5,5% у 2018. и наставак тог тренда током 2019. Снажан међугодишњи, четвртински, пад водећег индекса Шангајске берзе (SSE) закључно са првим радним даном фебруара 2019, иако лош сигнал, није од већег значаја за банконцентричну економију каква је кинеска. Опције Кине са додатним упумпавањем новца преко банака, или повећане потрошње на ауто-путеве и аеродроме имају и негативне консеквенце у виду свих ризика повезаних с растом, већ високог, укупног дуга. Варијанта у којој би Пекинг могао оштетити САД продајом америчких хартија од вредности које тренутно држи не чине се ралном. Наиме, продајом целокупног трезорског портфеља Кине обвезнице вредне чак 6% америчког БДП-а нашле би се у продаји, што би подигло дугорочне каматне стопе за око 0,3%. Међутим, амерички ФЕД би вероватно смањιο своје каматне стопе и почео опет са “квантитативним олакшицама”, односно снажним емитовањем новца. Мало је вероватно да ће Пекинг ово урадити јер приходи на америчке обвезнице утичу на тенденцију приноса на кинеске, док би продаја америчких државних обвезница и куповина европских и јапанских хартија од вредности вероватно ослабила долар, чиме би се смањила конкурентност јуана. Додатно, пад долара би умањιο вредност кинеског постојећег портфеља обвезница - што значи да би Кина могла реално изгубити стотине милијарди долара. Смањивање вредност долара у односу на друге валуте би заправо помогло САД-у да постигну већу конкурентност, поред осталих, на уштрб Кине.

Проблем за Кину представља и то што се укупни дуг земље снажно се повећао у првом кварталу 2019., јер је Пекинг допустио да више кредита и издавања обвезница локалне самоуправе у циљу помогања успореној економији. Ова цифра је износила скоро 304% њеног БДП-а у прва три месеца 2019, у односу на 297% годину дана раније. Кинеска влада је покушала да обузда корпоративни дуг ограничавањем задуживања путем неформалних канала, познатих као банкарство у сенци. Док су ограничења довела до смањења корпоративног дуга у нефинансијским секторима, нето задуживање у другим секторима је порасло, доносећи укупан дуг преко 40 трилиона долара - око 15% укупног глобалног дуга. С друге стране, укупни дуг у САД-у порастао је за 2,9 трилиона долара од првог квартала 2018, чиме је укупни дуг планиран за највиши ниво од преко 69 трилиона долара у првом кварталу 2019, што је веома сличан удео БДП-а као и дуг Кине (Lee, 2019).

И поред тога што се већина академских економиста противи мерама тренутне републиканске администрације, многи експерти, попут Derek-a Scissors-a, су мишљења да САД може добити трговински рат. Он наводи да су и Клинтон и Буш и Обама покушавали да направе дил иза затворених врата са Кином, али да то није уродило плодом, јер просто кинеско руководство не верује у фер трговину. Стога, он као решење види у оваквој врсти притиска, у којој постоји ризик и за америчку страну, посебно за потрошаче у тој земљи (због извесног раста цена). Нпр. већ уведена забрана продаје компоненти од стране компанија из САД, пре свега полупроводника, једном од највећих глобалних произвођача телекомуникационе опреме: ЗТЕ, драматично је погодила ту компанију те је натерала Пекинг да учини озбиљне уступке да би се спречио банкорт те фирме (што је за Пекинг још горе, има избиљних наговештаја да би сенешто слично могло десити и Хуавеју, јер само Америка производи одговарајуће високософистициране чипове).

Могло би се рећи да су САД и Кина заплетене у технолошки рат, где Кина није у позицији да превлада. Наиме, иако је Пекинг одлучан да постане глобални технолошки лидер до 2025, управо би ова конфонтација са САД могла да то онемогући (или одложи). Наиме, инцијатива 'Маде ин Цхина 2025' тежи

самоодрживости у десет кључних индустрија, укључујући авионе, роботiku, електричне аутомобиле, полупроводнике и бежичне комуникације. План је свеобухватан, укључујући и помоћ за куповину страних технолошких компанија. Пекинг је очигледно одлучан да изгради “националне шампионе” који ће се суочити с малом конкуренцијом код куће, тако да би могли да користе своје финансијске ресурсе за такмичење у иностранству. ‘Made in China 2025’ је у Вашингтону препозната као стварна егзистенцијална претња америчком технолошком лидерству (много већа него фамозни инфраструктурни пројекти вредни 900 милијарди долара дефинисани у оквиру ‘Појаса Свиле’).

Али можда Вашингтон и није у тако снажној позицији? Наиме, нус-продукт рапидног раста Кине у последњих неколико деценија је слабљење америчке индустријске базе, која стога не може постати нова ‘радионица’ света. Што се тиче тезе о потенцијалном угрожавању кинеског приступа новим технологијама који се добрим делом базира на америчким компанија које послују у тој земљи, заборавља се да америчке фирме имају избор о томе да ли послују у Кини, а да корпоративни лидери нису ни глупи, ни неодговорни нити непатриоти, већ једноставно профитно оријентисани. Поред тога, за све наводе о украденим технолошким тајнама, изгледа да постоји само неколико конкретних примера (Gros, 2018). На крају, економски раст Америке у 19. веку био је заснован и на украденим технологијама. Пре неколико деценија, вероватно не касније од 1990-их, било је могуће спречити раст Кине и заштитити производну базу од конкуренције страних нископлаћених кинеских радника. Данас је једноставно прекасно, јер Кина већ има првокласни индустријски и војни истраживачки апарат са одговарајућим светским тржиштима и партнерима. По неким економистама, много ефикаснији начин за убрзање раста САД је обарање вредности долара, чиме би се смањила огромна домаћа потрошња (која је главни узрок америчког дефицита са Кином), увоз и истовремено повећао извоз.

Чини се да се Кина позиционира да би се суочила са ефектима трговинског рата са САД. Пекинг је смањео или укинуо царине на хиљаде роба, укључујући соју, из Индије,

Јужне Кореје, Шри Ланке, Бангладеша и Лаоса већ од јула. То указује да Кина тражи алтернативне изворе за робу коју увози из САД. Поред тога, ово ће помоћи јачање веза са регионом у тренутку опадања америчког утицаја у том делу света.

Трговински рат између две највеће глобалне привреде извесно ће наштетити светској трговини и успорити глобални економски раст. Негативан ефекат на потрошаче и бројне компаније није споран. Према главном економисту DBS-а, Taimiry Baigu, свеобухватни трговински рат могао би учинити да у 2019. БДП обе земље буде умањен за око 0,5% или више. С обзиром да кинеска привреда расте нешто преко 6%, а америчка процењених 2,5% у овој години, чини се да би штета била већа за САД него за Кину. Земље попут Јужне Кореје, Сингапура и Тајвана такође би могле бити погођене због поремећаја у дистрибутивним ланцима, јер Кина за своје готове производе користи многе компоненте које увози из тих земаља. Било какав поремећај у извозним токовима Кине неизбежно ће утицати на друге земље, што би могло подстакнути произвођаче да се преселе у те земље те да искористе прилику и тргују са САД. Међутим, за ту промену потребно је пуно времена, а и тешко је постићи кинеску економију обима.

Додатно, америчке фирме које послују у Кини могле би се суочити с кинским одговором на царине. Нпр. корпорација Елопа-а Musk-а, која производи електрична возила Тесла, извози своје производе у Кину, а имала би 25% веће царине на своје продане аутомобиле у Кини, на већ постојећих 15% пореза на увозна возила. То би неизбежно повисило цене Теслиних аутомобила у Кини, чинећи њихова возила мање конкурентним.

Угледни амерички економиста Dani Rodrik (2018) нуди позитивнији поглед на ствар, сматрајући да постоје добре шансе да одмазда Кине (ЕУ и других) не буде тако снажна. Наиме, сваки сукоб захтева барем двоје. Ако би Кина, Европа и други трговински партнери реципрочно одговорили они би једноставно смањили сопствене добитке од трговине, а да не би искористили неке од предности протекционизма. Осим тога, ако Европа и Кина желе да подрже мултилатерални трговински режим заснован на правилима, онда они не треба да пресликавају Трампову унилатералност и треба

да преузму ствари у своје руке. То значи да морају ићи кроз Светску трговинску организацију и чекати званично одобрење за одмазду, без наивног очекивања брзог решења, као и уз спознају да ће Трамп неће имати пуно поштовања за евентуалну пресуду. И поред тога, ово је време да Европа и Кина буду на висини задатка, тако што би требало да одбију да буду увучени у трговински рат. Дакле, под условом да друге земље не претерују, Трампов протекционизам не би морао бити толико скуп.

Ипак, и поред неких охрабрујућих наговештаја, забрињавајуће је да су често стандардни економски модели лоши у процени макроекономских ефеката неизвесности, какву нпр. доносе трговински ратови. Царицама погођени импути смањују економску ефикасност, док померање ресурса далеко од динамичних високотехнолошких сектора у корист старијих производа смањје раст продуктивности, уз додатне негативне импликације за инвестирање (Eichengreen, 2018).

3. КАКО ЗАУСТАВИТИ КИНУ?

Говор америчког потпредседника Пенса од 4. 10. 2018. (у Хадсон Институту), који је у ствари био оштра осуда понашања Кине, део је америчке политике да се кинеска економску стратегија 'изложи' глобалној заједници и да јој се упуту снажан изазов. Поменути говор, који одсликава нови консензус у Трумповој администрацији о Кини, далеко превазилази критику 'кинеске манипулације' валутом и америчке деиндустријализације изазване пресељењем производње у Кину (као нпр. Трумпови говори у кампањи 2016. где је тврдио да су америчке економске елите распродале земљу, а посебно фабричке раднике, у потрази за јефтинијом производњом робе у Кини). Централно уверење да је кинеска економска стратегија саставни део скривеног целокупног приступа кинеске владајуће елите у њеној великој стратегији која чини готово сваку важнију економску одлуку блиско повезаном са кинеским војним и обавештајним циљевима. Било да се ради о контроли економије кроз иницијативу 'Појас Свиле' или кроз предузећа у државном власништву, Кина је вољна да користи огроман капитал којим располаже у покушају да

стекне контролу над низом стратешких средстава, од глобалне телекомуникационе мреже преко компанија као што је Хуавеи, верује се у Вашингтону.

Свакако ово је крај америчке политике која је трајала скоро пет деценија, од Никсоновог “отварања” чији стварни циљ је био ударац Совјетима. Уверење да ће модернизација подстакнути либералнију Кину, која би била про-Америчка, је нестало (Weinstein, 2019).

Заговорници изолације Кине на плану високих технологија, где САД још увек има предност, верују да Кина мора бити активно спречена да сустигне америчку напредну технологију. У међувремену, судски случајеви се нижу повезани за крађу интелектуалне својине и шпијунажу у корист Кине. Универзитети и истраживачке организације као што је Национални завод за здравље упозорени су да провере активности својих ученика и особља кинеског порекла. Визе се помно испитују и често одбацују (Paal, 2019). Америчке компаније сада почињу да верују да производња у Кини представља претњу за њих због санкција обе стране, а земље које размишљају о партнерству у оквиру „Пула Свиле“ сада су на повећаном опрезу услед могућности да се нађу под неком врстом америчких санкција.

Економско-технолошко одвајање САД и Кине изгледа све вероватније како Бела кућа фактички настоји да ‘извуче’ Кину из глобалних ланаца дистрибуције. Отворено писмо Трумпу од стране 100 америчких академика, стручњака за спољну политику и бизнисмена објављено почетком јула 2019, упозорава да би тај процес значајно нарушио глобалне интересе Вашингтона. Слично мисле и кинески експерти који тврде да снажне економске и комерцијалне везе две земље смањују шансу да се тако нешто деси. Међутим, у том најгорем случају, Кина би могла бити потпуно одвојена од остатка света, док би САД ипак могле наставити са економском сарадњом са другим западним и земљама у развоју. Ради облажавања овога за за Пекинг веома опасног сценарија, Кина би морала значајно више да сарађује са својим азијским суседима. Индикативно је упозорење Wang Ksiasong-a, угледног професора економије (Универзитет Ренмин), који процењује да се економски раст

могао смањити за чак 1,3 процентна поена ако се постојеће царине наметнутне од стране Вашингтона и Пекинга остану на снази (Wang, 2019).

Свакако да је невероватан економски раст Кине у протеклим деценијама ‘одговоран’ за раст тензија са САД. Нпр. између 1998. и 2019, БДП је константно растао са 1,9 трилиона долара на 14,3 трилиона долара, достижући две трећине америчког, или га пак надмашујући за четвртину посматрано по куповној моћи (по Maddison-у, Совјетски Савез је само једне године достигао 44% америчког БДП-а по овом критеријуму). Кинески војни трошкови повећали су се са 2,2 на 12,2% од укупне светске потрошње између 1994. и 2015. (али каскајући за америчким који су у 2018. били три пута већи). Пекинг је стекао напредне војне капацитете и развио је економску могућност да утиче на земље од југоисточне Азије до источне Европе и Африке.

Дакле, ако САД не желе да препусте Кини сферу утицаја у азијско-пацифичком региону, поред наставка јачања своје војне моћи морају наставити унапређење регионалних савеза. Администрација Трумпа, кроз своју индо-пацифичку стратегију развијену у пуном партнерству с Јапаном и другим савезницима, предузима мере које указују Кинезима да ће се повећати трошкови за покушај Кине да доминира регионом. Ово кораци до сада нису значајно променили кинеске акције у Јужнокинеском мору и даље у иностранству, нити су преокренули, за САД неповољне промене, у регионалној равнотежи моћи (Edel & Brands, 2019). То није обесхрабрило Амерички конгрес да постане веома активан у промовисању закона који потврђују важност Тајвана. У међувремену, Пекинг је редовно повећавао свој политички, дипломатски, војни и економски притисак на ово острво (Paal, 2019).

4. ДА ЛИ ЋЕ КИНА КРАЈЕМ 2020-ИХ ПОСТАТИ НАЈВЕЋА ГЛОБАЛНА ЕКОНОМИЈА?

Не може се избећи закључак да цео покушај САД да утиче на економско понашање Кине свакако има везе са четворо-деценијским снажним растом те економије који би је ускоро

могао довести до позиције број један у свету. Наиме питање је само које године ће економија Кине постати глобално водећа, а не да ли ће се то десити. 'Проблемом' скоро назауостављивог економског раста Кине, и наравно реперкусијама истог на међународни поредак, све чешће се баве познати теоретичари међународних односа, као и (не)владине институције, на Западу. Најугледнији међу њима, попут Алфреда Мекоја, Џона Миршајмера или Бари Бузана, сматрају да ће снажан привредни успон Кине, који им се чини тешко устављивим у догледно време, пореметити тренутни баланс снага, односно доминацију САД, прво у Источној Азији, а потом и глобално. Међу политичким елитама на Западу, после Брежита и победе Трампа, све се чешће поставља питање да ли је наступио крај либералног међународног поретка (PAX AMERICANA) успостављеног 1945. Посебно је интензивна дебата да ли ће се САД суочити са тзв. секуларном (дугогодишњом) стагнацијом. Од почетка овог века просечни годишњи раст БДП-а САД износи 1,8%, двоструко спорије од раста у другој половини 20. столећа, што је доминатно условљено снажним успоравањем повећања продуктивности. Дobar део проблема привреде САД је у недовољним иновацијама и последично инвестицијама корпорација, у неадекватним квалификацијама радника, те са дугорочном неодрживости пензионог и система здравствене заштите (услед наглог старења популације). У питању су структурни проблеми, и мало је вероватно да се ту направе снажни помаци у наредних пет до десет година (потребно је време за промену образоване политике, нпр. од друштвених ка техничким наукама). Експанзивна монетарна политика у дужем временском периоду практично гарантује појаву великих 'мехура' (на берзама) и опасног повећања леверица, односно задужености, компанија. Додатни проблем је раслојавање америчког друштва које прети да угрози његове базичне темеље. Наиме, реални медијални доходак домаћинстава у САД није се битније променио од средине 1970-их. Имајући све ово у виду, чини се да је све извесније да је свет пред уласком у неку врсту мултиполарног међународног поретка.

Гостујући недавно на кинеској глобалној телевизији, CGTN, David Dolar, водеће име међу западним познаваоцима економије Кине, лаконски је изговорио да ће за деценију

америчка привреда изгубити светски примат. Истог става је као и Нобеловац, истакнут по теорји привредног раста, Michael Spence, као и Jim O' Neill, аналитичар који је сковао чувени акроним: БРИЦ (цигла) за четири многољудне брзо растуће привреде (Бразил, Русија, Индија, Кина). Он потенцира да Кина више није искључиво индустријска сила, од 2010. кинески потрошачи су додали око 2,900 милијарди долара светској економији, која сада зависи од транзиције од индустрије ка домаћој потрошњи у најмоогољуднијој земљи (O' Neill, 2018).

Није мало ни оних који већ деценију или две стално најављују крах кинеске економије. Можда је најупечатљивији пример Gordon-a Chang-a са својом чувеном књигом из 2001: *The coming Collapse of China*, у којој он тврди да ће скривени тешко наплативи зајмови великих кинеских државних банака угрозити темеље финансијског и привредног система земље и оборити комунистичку власт у 2006. Потом је померио тај догађај на 2011, те на 2012, 2016. и 2017, уништивши свој кредибилитет.

Ипак, глас оних који сматрају да ће се Кина пре или касније суочити са сломом, има све мањи утицај међу експертима, како економистима, тако и теоритичарима међународних односа. Највећи ауторитет међу њима, већ поменути Џон Миршајмер, сматра да ако се кинески раст настави (чак и са лаганим успоравањем), што он сматра највероватнијим исходом, САД ће се суочити са геополитичким такмацем, много озбиљнијим него што је то био Совјетски Савез. Оно што он, као припадник школе (офанзивног) реализма, види као неизбежан исход је поновљање политике 'цонтаимент-а' (запречавање), овога пута према Кини, и то по могућству у сарадњи са наследницом СССР-а: Русијом (Mearsheimer, 2016).

У суштини, питање више није да ли ће кинеска економија престићи америчку, већ само када! По многима, ово је блиско нивоу извесности да ће Индија постати најмоогољуднија земља већ 2023. По IMF (2019) и World Bank (2019) оцењени раст БДП-а Кине у 2018. износио је 6,6%, што је више него двоструко брже од иначе доста успешне године за америчку привреду (расла по стопи од 2,9%, најбрже у 21. веку). У складу са економски растом, односно нешто виши од њега,

су раст инвестиција и промета у малопродаји, што указује на здраве основе економије ‘Средњег Краљевства’ (ово ‘средње’ у кинеској митологији у ствари значи ‘најважније’ јер је изнад само небо, односно Бог). Оптимизам у Кини поткрепљен је и фактом да је урбанизација далеко од краја је се процењује да ће у наредним деценијама стотине милиона сељака прећи у градове (и тиме попунити тражњу за релативно јефитном радном снагом). Додатно, сервисни сектор је у снажном порасту, постоји квалитетан хумани капитал због огромног улагања у образовање последњих година, док се стално побољшава квалитет извоза (јер је снажно унапређена иновативност кинеске индустрије).

Пројекције ММФ-а указују да кинески БДП 2019. већ чини две трећине америчког, а по БДП-у по куповној моћи Кина је за 28% већа (IMF, 2018). Да би израчунали годину када ће економија Кине постати водећа на свету пошли смо од конзервативних пројекција. Прво смо се служили ММФ-овим проценама номиналног раста БДП-а за Кину и САД закључно са 2023. Потом смо претпоставили да се стопа номиналног раста из 2023. задржи у наредним годинама, а затим алтернативно претпоставили да ће нонималне стопе раста БДП-а обе земље бити идентичне у петогодиштима 2018-23. и 2023-2028. По овим релативно једноставним, али проценама која тешко може значајније да одступа од реалности (осим у случају економског слома једне од две државе), Кина вероватно 2028. постаје највећа привреда на планети, и то мерено тржишним курсевима (по првом израчунавању она те године чини 99%, а по другом 103% америчког БДП-а). Ако као параметер узмемо куповну моћ јуана и долара, ‘Средње Краљевство’ исте године има БДП који је за 85% већи од америчког, а у следеће три године привреда Кине постаје двоструко већа. Затим се разлика додатно повећава гледајући оба индикатора укупне привредне активности. Имајући у виду да је 2012. кинески извоз постао највиши у свету, да је годину затим индустријска производња преузела глобални примат, да је 2014. по БДП-у по куповној моћи мајмогољуднија земља престигла САД, те да је 2018. Кина постала највеће малопродајно тржиште на свету, моменат достизања статуса глобалног лидера по БДП ће бити само један од постигнутих рекорда. Међутим, симболички можда

најважнији, јер је тај статус, из којег се неколико деценија потом изродила глобална доминација, већ од краја 1870-их припадао Америци, која је тада, захваљујући многољудности, као и данас Кина, престигла Британију,

Није прошло незапажено да је октобра 2018, отварајући 19. конгрес Комунистичке партије Кине, председник Си Ђинпинг обећао је да ће земља до 2035. имати потпуно модерну економију, а до 2049. достићи статус земље са високим дохотком (симболично на стогодишњицу револуције). Чак и ако би раст БДП-а у Кини постепено успорио на 2% до 2049. године, просечна стопа од 2019- до тада би износила најмање 4%, дупло више од америчког очекиваног дугорочног (30-годишњег) раста. Имајући у виду да је пре само 19 година кинеска економија била на 12% америчке, а по куповној моћи на 36%, јасно је о каквом се економском и друштвеном расту и развоју ради. Наиме, никада у историји човечанства једна држава није остварила четири деценије тако брзог и практично револуционарног преображаја, од државе у којој је добар део људи био на ивици глади, до земље која се чак и у високо софистицираним технологијама, нпр. вештачкој интелигенцији, приближила САД и престигла земље Западне Европе. Кинези више нису они који копирају, они су они који полако узимају примат по броју патената, и чини се да је све извесније да је Кина на путу да постане светски лидер и у области иновација (Johnson & Ruane, 2018).

По већини угледних економиста кључно питање за одрживост рапидног кинеског раста је да ли ће та земља бити у стању да се одврати од монетарно фискалних стимуланса као главних покретача раста. То би креирало услове за економски циклус самоодрживих инвестиција и потрошње. Компанијски дугови и даље снажно расту (као и тешко наплативи кредити, а уз њих и 'промашене инвестиције'), по многим западним аналитичарима неодрживо, и кључне реформе се често одлажу. Огромна државна предузећа креирају половину свих инвестиција и запошљавају четвртину радне снаге, стварајући тек петину БПД Кине (уз тек десетину извоза земље) што је главна дисторзија у алокацији капитала. Јасно је да би без снажних инвестиција, добрим делом преко тих предузећа, економија снажно успорила. Наиме, потрошња не може да

расте довољно да би надоместила потребан допринос расту БДП, јер су инвестиције (и нето извоз) још увек његов велики генератор. Многи западни аналитичари сматрају да ће крах бити природна последица огромних промашених инвестиција и масивне креиране ликвидности. Међутим, аргумент оних који оспоравају оваку могућност је то да је, иначе огроман, приватни дуг (пре свега команијски) потпуно покривен депозитима, што уз одсуство спољне задужености, онемогућава финансијску кризу, барем у кратком и средњем року.

С монетарном експанзијом индиректно су повезани напори Кине да интернационализује своју валуту. Почетни резултати још увек скромни, добрим делом због тога што би могућности вођења каматне и курсне, односно монетарне, политике, због евентуалне пуне конвертибилности јуана, знатно лимитирале проактивну, кензијанску, економску политику Пекинга. Наиме, контрола резервне светске валуте дозвољава САД да ужива ниже каматне стопе приликом задуживања, те да одлаже негативне економске ефекте због трговинског дефицита (преко 80% свих финансијских трансакција широм света се изводе у доларима, 87% тржишних трансакција у страној валути, док је три петине светских девизних резерви у доларима). Истина, Кина је већ постала језгро 'југ-југ' трговине и инвестициона база, заменивши Јапан и САД. Ово указује на потенцијално нови шаблон географије светске трговине, где би у Источној Азији могао бити базиран систем трговања са јуаном, који би постао 'немачка марка' Азије.

Инвестиције су неоспорно главни покретач раста, чинећи чак 45% БДП 2018, и поред успоравања од краја 2013. (Yongding, 2018). Са таквом уделом инвестиција у БДП-у, и самим тим способношћу земље да се одрекне тренутне потрошње у корист штедње, и америчка и српска (и свака друга) економија (које сада имају више него двоструко ниже учешће инвестиција у БДП) би остваривале стопе раста сличне кинеским. Експанзивна фискална и монетарна политика, која се, пре свега, огледа кроз рапидан раст јефтиног кредитирања (добрим делом према државним компанијама), који је бржи од економског раста, ће извесно остати снажан инструмент владе у Пекингу у постизању циљаних високих стопа раста. Наиме, обимни кредити и фискални стимуланси одржавају

многе фабрике и градилишта, и значајно успоравања раста услед њихове ликвидације, односно последични ризик социјалних немира, је нешто што није спојиво са идеолошким утемељењима владајуће партије.

Рецентна студија ММФ о кинеском финансијском систему позива на опрез због масовног и брзог раста финансијске активе, у односу на величину привреде, и указује на потребу за специфичним реформама у систему, али ничим не показује да је крах на видику. Извештај ММФ-а закључује да би Кина требало да смањи притиске на финансијски систем који настоји да држи корак са планираним растом БДП-а. Међутим, у провинцијама где су званични циљеви раста највећи, као што су Чонкинг или Гванцоу, инвестиције су снажно повезане са развојем кинеске Иницијативе за пут ‘појаса свиле’, а њихови инвестициони циљеви су повезани са будућим растом националног дохотка (Anthony, 2018).

Табела 1. Удео кинеског БДП-а (по тржишним ценама и по куповној моћи) у америчком БДП-у 2000-2028.

	2000	2008	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
БДП	11.8	31.3	65.6	66.0	69.4	72.6	75.9	79.4	83.0	86.7	90.6	94.7	99.0
БДП PPP	36.0	68.4	123.4	127.8	133.3	138.9	144.7	150.8	157.0	163.5	170.3	177.4	184.8

Израчунато на основу базе података и пројекција ММФ-а (IMF, October 2018). Стопе након 2023. су идентичне номиналним стопама раста у тој години.

Поставља се питање какве су импликације кинеског успона за либерални поредак под америчким вођством. Јасно је да Кина жели да игра централну улогу у стварању инклузивног и правичнијег глобалног поретка који је усклађен са њењим националним интересима и погледима на свет. Ово може бити реализовано само уколико се земља попут Кине, са новим статусом, види као легитимна у очима других нација. Ахилова пета кинеске спољне политике је, дакле,

политички легитимитет. Нпр. ризик по спољни легитимитет је најочигледнији у случају провокативног става Кине у Јужном кинеском мору, која прети да угрози њен статус као одговорне глобалне силе. Ауторитарност режима, односно слабе институције такође су проблем за легитимност кинеског захтева за већом глобалном улогом.

Поред тога, Кина још увек води протекционистичку економску политику, субвенцинише монополска државна предузећа, држи затвореним тржиште услуга. Истина, Кина сарађује са САД по питањима глобалним климатских промена, вируса еболе и нуклеарног програма Северне Кореје, али је то далеко од довољног (одржававање престижних међународних скупова као што су Г-20 и летње, и ускоро зимске, Олимпијаде, такође неће оставити дојам на Запад какав Кина жели). Кинеска војска, која је успоставила своју прву логистичку базу у Цибутију, снажно јача посебно своје 'асиметричне' капацитете према САД, и све су чешћи захтеви за изградњом формалних савеза, чиме би додатно била цементирана позиција Кине као глобалне силе (Economy, 2017).

Ипак, и поред снажног економског раста Кине који ће захваљући неминовном јачању милитарних капацитета претварати у геополитички утицај, САД ће извесно и током 20-их година овога века остати водећа глобална сила и то захваљујући снажној дипломатији и мрежи савезништава у свету, војној супремацији и доминирајућем обрасцу масовне културе.

На крају, индикативне су речи, по многима идеолога 'Трампизма', Стива Бенона који сматра да су у светском поретку формираном од стране САД после 1945. Западна Европа и Кина (од 1972) имале улогу да помогну америчку стратегију 'сузбијања' СССР, а да се после краха Варшавског пакта систем мора рекалибрирати, јер Вашингтон више не осећа потребу за субвенционисањем Брисела и Пекинга. Остаје дакле кључно питање да ли тренутне провокативне акције Вашингтона према Кини и ЕУ наговештавају да 'haws' (јастребови), попут Бенона, полако преузимају спољну политику Америке и какве би то импликације могло да има по стабилност у међународним односима.

5. ИМА ЛИ ПРОСТОРА ЗА ДОГОВОР?

Током месец дана од краха преговора, конфликт две економске суперсиле ескалирао је у другим областима (закључно са каквим таквим примирјем крајем јуна), које носе пуно ризика за безбедност и кооперацију на глобалном нивоу. Крајем маја, два америчка ратна брода упловила су у воде Јужнокинеског мора у близини спорних острва Спратли, што је показала спремност Вашингтона да ‘тестира’ Пекиншке поморске захтеве у регији. Док су данас ‘критичне’ војне тачке су на мору, односно острвима, где САД има снажну надмоћ барем за догледну будућност; у време ‘старог’ Хладног рата, тачке ‘додира два блока биле су у Европи где је постојала конвенционална милитарна предност Варшавског пакта.

Генерално, напетости са САД и Кине расту на широком спектру и постоје чак шанса да би њихови односи могли погоршати. Чини се да победа једне укључује пораз друге стране: у екстремном случају резултат би могао бити онај који би или трајно подредио Кину америчком поретку или би фактички уклонио САД са западног Пацифика. Изгледа је да је ово нови хладни рат, истина нешто другачји од старог, али где стара логика да добитак једне стране аутоматски подразумева губитак за другу опет почиње да доминира. Многима изгледа да нови Хладни рат управо почиње са поделом глобалног интернета (‘сплинтернет’), односно кроз технолошко одвајање две највеће економије са опасним војним консеквенцама и несагледивим последицама за глобалну економију. Ипак, изолација водећег светског индустријског произвођача, који уз то има сопствено потрошачко тржиште од 1,4 милијарде људи би озбиљно поремело глобалне ланце снабдевања. Једноставно, Кина је превише битна за светске дистрибутивне ланце да би била лако, тј. јефтино, избачена из њих.

Трзавице између САД и Кине могу се показати штетнијим од оних у време Хладног рата због штете коју би проширени расцеп између САД-а и Кине могао да учини глобалној привреди, већ зауставивши раст светске трговине. Евентуално спуштање у врући сукоб око Тајвана, Северне Кореје или Јужнокинеског мора, где су главне потенцијалне спорне тачке било би катастрофично.

Дуготрајни америчко-кинески трговински конфликт ће изазвати шокове који ће захватити читаву светску економију, што ће изазвати пад цена на берзама не само у САД-у, већ и широм света. Према проценама ММФ-а, штета од таквог успоравања економског раста у 2020. достићи ће 0,5% светског БДП-а (Cheremisin, 2019).

Суштински, тренутна америчка политика промовише поделу светске економије на два конкурентска блока. То ће поткопати укључиву геополитичку стратегију западне тријаде (САД, Европска унија и Јапан). Могуће користи од војне акције против Кине су далеко веће од трошкова. По Lane (2019) нови приступ западних сила требало би да буде признавање успона Кине и укључивање земље у хегемонијско језгро, у супротном, Запад мора бити спреман за појаву контра-хегемонијске силе. Дакле, чини се да ће Запад на крају морати да призна да се економски пол света померио ка Кину и да се интереси овог гиганта не могу игнорисати, јер трошкови сукоба могу бити неприхватљиво високи за све (Cheremisin, 2019).

Процене IMF (2019б) о глобалном расту од само 3,3% у овој години, најнижем од кризне 2009, ће се верованто показати чак оптимистичним. Ипак постоји и разлог за оптимизам да у наредним месецима могло доћи, ако не до побољшања, барем не до додатног погоршања економских веза између два највеће економије. Наиме, за разлику од САД и Совјетског Савеза, који су имали маргиналну привредну повезаност, Кина и Америка су тако снажно економски међузависне (због ланаца снабдевања које чине производњу значајног број производа у обе земље тешко остваривим без импута из друге државе) да би потпуни прекид сарадње довео до банкротства бројних компанија са обе стране Пацифика. Стога, притисак корпоративног лобија (и електорарата, посебно у аграрним државама централне Америке наклоњеним Републиканцима), а и међународног бизниса те глобалног јавног мњења и интелектуалаца, биће снажан, посебно на Белу Кућу (која је због технолошке и војне супремације доминантан играч у овом конфликту). Имајући у виду да би потпуни прекид био тако опасан за светску економију, чак погађајући тако далеке земље попут Србије, и сценарио у коме се одржава тренутно постигнути 'прекид

ватре' се чини довољно добрим узимајући у обзир целокупан развој догађаја.

Ако је историја водич, прошли трговински ратови довели су до дубоких економских проблема. Сматра се да су царине наметнуте 1930-их година од стране САД-а изазвале трговински рат и потом довеле до огромног пада глобалне трговине. Наиме, светска трговина пала је за две трећине од 1929. до 1934, исто као и амерички извоз и увоз из и у Европу. Наравно, ситуација, и поред свих лоших вести се ипак не може поредити са тадашњом.

Покушај САД да трговинским ратом, а пре свега делимично блокадом извоза хигх-тецх (високо технолошких) производа и технологија (и кроз случајеве спречавања кинеских фирми да стичу уделе у америчким) је вероватно последња озбиљна стратегијска акција САД. Евентуални неуспех, или делимични успех, значио би да је технолошки 'патцх-уп' две највеће економије неизбежан, и да ће могућност Америке да доминантно обликује глобални поредак бити драматично сужена, пре свега у корист Кине, у наредном деценијама. Евентуални успех Америке једноставно ће значити даље одржавање постојећег светског поретка, у коме САД игра доминантни улогу, и од кога највећу корист има Запад, односно Америка. Као сто је Хладни рат, у ствари био рат другом средствима, трговински рат би могао имати исте конесквенце. Улог, дакле, тешко да може бити већи.

ЛИТЕРАТУРА

Anthony Rowley, 2018. China's economy is not going to crash any time soon, despite the frequent alarm bells. South China Morning Post, 23 February, 2018. www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/2134427/chinas-economy-not-going-crash-any-time-soon-despite

Cheremisin Pavel, 2019. The US Trade War With China: Can There Be a Winner? Valdai Club, 10.07.2019 <http://valdai-club.com/a/highlights/the-us-trade-war-with-china-can-there-be-a-winner/>

Edel Charles & Brands Hal, 2019. The real origins of the US-China Cold War. Foreign Policy, JUNE 2, 2019. <https://foreignpolicy.com/2019/06/02/the-real-origins-of-the-u-s-china-cold-war-big-think-communism/>

Economy Elizabeth, 2017. Beijing Is No Champion of Globalization. The Myth of Chinese Leadership. Foreign Affairs, January 22, 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-01-22/beijing-no-champion-globalization>

Eichengreen Barry, 2018. The Economic Consequences of Trump's Trade War. Project-Syndicate, Jul 12, 2018. <https://www.project-syndicate.org/commentary/economic-consequences-of-trump-trade-war-by-barry-eichengreen-2018-07?>

Feldstein Martin, 2019. There Is No Sino-American Trade War. Project-Syndicate, Jan 29, 2019. <https://www.project-syndicate.org/commentary/real-purpose-of-us-china-tariffs-not-trade-deficit-by-martin-feldstein-2019-01>

Gros Daniel, 2018. Are China's Trade Practices Really Unfair?

Project-Syndicate, Dec 5, 2018. <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-unfair-trade-narrowing-competitiveness-gap-by-daniel-gros-2018-12>

IMF, 2018, World Economic Outlook Database – October 2018 (IMF staff estimates)

IMF, 2019. World Economic Outlook Update, January 2019: A Weakening Global Expansion (January 21, 2019). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/01/11/weo-update-january-2019>

IMF, 2019b. World Economic Outlook, April 2019. Growth Slowdown, Precarious Recovery. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019>

Johnson Simon & Ruane Jonathan, 2017. China, the Innovation Dragon. Project-Syndicate, Dec 29, 2017 <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-global-innovation-leader-by-simon-johnson-and-jonathan-ruane-2017-12>

Jun Zhang, 2019. Trump's Trade-War Miscalculation. Project-Syndicate Jun 3, 2019. https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-trade-war-china-miscalculation-by-zhang-jun-2019-06?a_la=english&a_d=5cf50eb3d0a9f136781c0e42&a_m=&a_a=click&a_s=&a_p=%2Fsection%2Feconomics&a

Lane David, 2019. US-China Relations: Trade Wars or Countervailing Powers? Valdai Club, 27.06.2019 David Lane <http://valdaiclub.com/a/highlights/us-china-relations-trade-wars-or-countervailing-po>

Lee Amanda, 2019. China's total debt rises to over 300% of GDP as Beijing loosens borrowing curbs to boost growth. South China Morning Post, 17 Jul, 2019. <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3018991/chinas-total-debt-rises-over-300-cent-gdp-beijing-loosens> Maddison Angus, 2013, Project DATABASE (<http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>)

Mearsheimer J, 2016. Crouching Tiger: John Mearsheimer on Strangling China & the Inevitability of War. DeathByChina, .Published on 9 Mar 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=yX-SkY4QKDIA>

O'Neill Jim, 2018. China's Irresistible Rise. Project-Syndicate, Jan 30, 2018 <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-2017-gdp-growth-by-jim-o-neill-2018-01>

Paal Douglas, 2019. The US and China take their rivalry into more dangerous waters after collapse of trade talks. South China Morning Post, 30 May, 2019. <https://www.scmp.com/comment/insight-opinion/article/3012133/us-and-china-take-their-rivalry-more-dangerous-waters-after>

Rodrik Dani, 2018. How To Avoid a Trade War. Project-Syndicate, Jul 10, 2018. <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-europe-reaction-trump-trade-tariffs-by-dani-rodrik-2018-07>

Wang Orange 2019. Chinese economists warn Beijing to prepare for decoupling from US.. South China Morning Post 7 Jul, 2019. <https://www.scmp.com/news/china/article/3017550/chinese-economists-warn-beijing-prepare-decoupling-us>

Weinstein Kenneth, 2019. A New Cold War between the U.S. and China. Hudson Institute. <https://www.hudson.org/research/14900-a-new-cold-war-between-the-u-s-and-china>

World Bank, 2019. Global Economic Prospects, January 2019. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31066/211386-Ch01.pdf>

Yongding Yu, 2018. Has China's Economic Growth Finally Stabilized? Project-Syndicate, Jan 2, 2018. <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-prospects-slower-investment-growth-by-yu-yongding-2018-01>

Goran Nikolic, Predrag Petrovic

**THE TRADE AND TECHNOLOGY WAR BETWEEN
AMERICA AND CHINA AS THE START OF A NEW
COLD WAR?**

Resume

In 2018, US merchandise imports from China was \$540 billion with export from the US of only \$120 billion. China has a large positive trade balance with the US and has used its dollar surplus to purchase US Treasury bonds – in that way holding the value of the dollar. The flight of production from the US to China and other countries has brought significant loss of jobs in America. Namely, the number of employees in US manufacturing industry has decreased by 34% in the period 1998-2010. The Chinese ownership of US debt provides it with prospective capacity to have an effect on US financial policy, as a rapid sale of Treasury bonds would diminish the US dollar and very likely carry out an increase of interest rates thereby making crediting more expensive.

Having a huge and constant trade deficit with China, the US have hoped, which proved unrealistically, that raising tariffs and make stronger economic threats against China would push Beijing to make reforms that would decrease trade deficits and reinforce the position of US firms in China via the leaving of subsidies and the termination of mandatory technology transfer and intellectual property rights. Being in more difficult positions, Chinese firms - aiming to minimize costs - are receding from global value chains that are susceptible to U.S. sanctions, producing inputs either domestically or within China's sphere of influence. The prolonged trade conflict between the world's two largest economies will send shockwaves that will sweep through the entire global economy.

Global competition between Washington and Beijing will intensify regardless of progress in resolving trade issues having in mind that the US policy is promoting a division of the world economy into two competing blocs. The 'battle' for dominance in the world economy will unfold in the next decades between those two

powers, especially in communication and quantum technologies, AI (artificial intelligence), robotics and bioengineering. It will be almost impossible to avoid structural and very dangerous competition. This will undermine the inclusive geo-political strategy of so-called Western triad (the US, the EU, and Japan). The possible benefits of military action against China are, according to recent estimates, far outbalanced by the expenditures.

The present logic of global politics is that Western powers could possibly acknowledge the rise of China. It implies to include the state in the hegemonic core. Alternative is to be ready for the appearance of another hegemonic power. Generally, it seems that the West will have to accept that the world economic pole has shifted to China and the interests of this country cannot be longer ignored, as the cost of the possible conflict can be intolerably huge for all major global participants.

Keywords: China, the US, trade war, technology, economy, tariffs, dollar.

*Невена Станковић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

СПОЉНА ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ТЕОРИЈСКОМ КОНЦЕПТУ СТРУКТУРНЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

Сажетак

Европска унија је систем спољних политика али и глобални чинилац међународних односа, који у последњих тридесет година развија сопствену спољну политику. Ова политика ЕУ, најартикулисанији вид добија у виду Заједничке спољне и безбедносне политике, па данас имамо међусобни однос структура ЕУ и ЗСБП, као важан чинилац функционисања институционалног система ЕУ. Велики број учесника на унутрашњем и спољашњем плану, како у стварању тако и у спровођењу ЗСБП, отежава да се њене главне институционалне и политичке карактеристике најбоље разумеју уз помоћ традиционалних теорија међународне политике. Након осврта на кључне поставке традиционалних теоријских праваца у изучавању спољне политике ЕУ, у раду ће бити представљен теоријски концепт структурне спољне политике. Овакав избор теоријског гледишта полази од тезе да глобализација као политички контекст, нуди нову перспективу спољне политике, која има важне импликације за њено разумевање и проучавање. Према дефиницији, структурна спољна политика тежи да утиче или обликује политичке, правне, друштвено-економске, безбедносне и психолошке структуре. Ове структуре одликује не само државе и међународне односе, већ и друштва, положај

* Ауторка је истраживач-сарадник у Институту за међународну политику и привреду, Београд. Е-пошта: nevena@diplomacy.bg.ac.rs.

појединца, однос између државе и друштва и међународног система у целини. У раду ће, на примеру Европске уније, бити показано како се концептуални оквир структурне спољне политике примењује за анализу политичке стварности.

Кључне речи: Европска унија, Заједничка спољна и безбедносна политика., структурна спољна политика, глобализација

1. УВОД

Европска унија (ЕУ) је међународна организација чији је *sui generis* карактер одређен великим бројем надлежности на наднационалном нивоу и одређеним бројем правних аката који се непосредно примењују у државама чланицама. Подела надлежности, недостатак централне власти и велики број учесника, чине ову структуру сложеном и склоној променама. Лисабонски уговорим, последњим уговором на коме почива ЕУ, формално је укинута стубовска структуру ЕУ, у циљу приближавања комунитарних и међувладиних структура, што је требало да произведе већу конзистентност организације на спољнополитичком плану. На темељу таквог циља, све области спољне политике подведене су под један кров, тзв. спољно деловање. У област спољног деловања, поред Заједничне спољне и безбедносне политике,¹ увршћене су и заједничка трговинска политика, сарадња са трећим државама и хуманитарна помоћ, рестриктивне мере, закључивање међународних споразума, односи ЕУ са међународним организацијама и трећим државама, делегације ЕУ.² Међутим, структурни проблеми у функционисању спољне политике ЕУ и даље смањују ефикасност и доследност њеног деловања, што отежава остаривање прокламованих циљева, који захтевају да ЕУ постане утицајнија и делује глобално. Први ниво проблема, тиче се односа између актера на међувладином и наднационалном нивоу, који је одређен

1 У даљем тексту: ЗСБП.

2 Сегменти спољног деловања су изричито сврстани или се дају сврстати анализом релевантних одредби Уговора о функционисању ЕУ. Циљеви ЗСБП прописани су чланом 21. Уговора о ЕУ.

сталном тензијом. Уз то, у спољну политику ЕУ укључен је велики број међувладиних и наднационалних актера, па је одлучивање у овој области отежано, што доводи до мањка доследности и усклађености деловања, уз све намере Уније да делује кохерентно. Функционално посматрано, у ЕУ влада стална тензија између наднационалних и међувладиних институција, али и између држава чланица. Све важне одлуке се доносе преговорима између институција што усложњава и успорава процес одлучивања. Најтеже је доносити одлуке у сфери тзв. „високе политике“, каква је ЗСБП, у којој се по правилу тражи консензус. Због тога је за европске интеграције, иако се углавном спроводе кроз преговоре са наднационалним институцијам, пресудан међувладин елемент. Други ниво проблема се тиче међународног контекста, у коме ЕУ покушава да се позиционира као велика сила, у свету који све више одликују мултилатерализам, међузависност и глобализација.

Будући да европска интеграција представља изузетно сложен процес који у својој структури комбинује наднационалне са међувладиним елементима, рационалне са идеолошким мотивима, комбинацијаразличитих теоријских приступа је нужна, како би се разумели донети одређених делова спољне политике ЕУ.

2. СПОЉНА ПОЛИТИКА ЕУ У ТЕОРИЈАМА МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИТИКЕ

Иако засноване на европском историјском искуству, теорије међународне политике су се прилично касно почеле бавити Европском унијом као чиниоцем међународних односа.³ У делу стручне јавности, ово се објашњава чињеницом да сама ЕУ од својих зачетака, није представљала класичну јединицу анализе која се уклапа у државо-центричне теоријске оквире. Други разлог лежи у чињеници да су највећи донети европских интеграција постизани у економском домену, док се сарадња у области „високе политике“ развијала постепено, кроз прагматичне поступке држава чланица и

3 Европске интеграције су дуго биле предмет студија међународне политичке економије и студија Европских интеграција, међу којима се се издвојиле федерализам (Карл Фридрих, Алтиер Спинели), функционализам (Дејвид Митрани) и неофункционализам (Ернст Хас, Филип Шмитер).

вишегодишњу праксу политичке сарадње (Andreatta 2005, 18–39). У настојању да дођемо до најадекватнијег теоријског оквира за објашњење политичке интеграције Европе и са њом повезане европске спољне политике која је битна за ово истраживање, осврнућемо се најпре на кључне поставке реализма, либерализма и социјалног конструктивизма.

Ако се пође од теорије *реализма*, као дуго доминантне теорије у изучавању међународних односа, уочава се њена немогућност да адекватно тумачи процесе везане за политичке интеграције у међународним односима. Реалисти су од почетка показали скептичност према могућностима међународне политичке сарадње, али и Заједничке спољне и безбедносне политике, као битног степена њеног развоја. Поборници овог теоријског правца се супростављају тврдњи да је државни сицтем у кризи због настојања појединих држава да се интегришу у веће заједнице, наводећи да би интеграције евентуално могле довести до стварања хибридног ентитета, у коме би постојала подела суверенитета између држава чланица и органа Заједнице. Са друге стране, представници неореалиста предвођени Кенетом Волцом (Kenneth Waltz), прихватају могућност да ЕУ игра улогу извесног центра моћи у међународним односима, у настојању да модификују свој државо-центрични неореализам (Waltz 1993, 44–79). Сходно томе, главна полазишта структурног реализма су заснована на принципу да су државе и даље главни актери и носиоци моћи (војне, економске-финансијске) у међународним односима, те да оне уређују свој положај у анархичкој политичкој структури, а спољнополитичке одлуке усвајају на централном, владином нивоу, на основу утврђених националних интереса. Национална безбедност и на њој заснована спољна политика, одређене су односима моћи у анархичној структури у којој се државе понашају рационално, вођене безбедносним и геополитичким интересима (Keohane 1986). Оправданост реалистичких аргумената долази до изражаја на примеру тестирања нивоа постигнутог јединства у оквиру ЕУ, током кризних догађаја, какви су се збили у Украјини, Либији, или Абхазији и Јужној Осетији. Поменути догађаји показују склоност држава чланица и њене „велике тројке“ да заобиђу европске институције када им оне не доносе корист, вођене

превасходно геополитичким интересима (Торагић 2016, 117–141). Стиче се утисак да су поједини неокласични реалисти, показали интересовање за Заједничку спољну и безбедносну политику, последњих година, али уз покушај да оспоре концепт ЕУ као ‘нормативне силе’. Представници овог теоријског правца међу којима се издвојио Роберт Каган (Robert Kagan), залагање ЕУ за међународне институције и право објашњавају њеном војном слабашћу, доводећи при томе у питање њену реалну приврженост међународном праву.

Настала као одговор на немогућност теорије реализма да адекватно тумачи процесе везане за политичке интеграције у међународним односима, теорија *неофункционализма*, издвојила се у оквиру либералних тумачења, и дала изузетан допринос разумевању процеса савремене европске интеграције. У тежњи да открије која се логика крије иза регионалне интеграције, неофункционализамосновно полазиште гради на идеји да политичка интеграција треба да буде аутоматски резултат економске интеграције, због чега се формирање политичке заједнице схвата као крајњи циљ читавог процеса интеграције (Haas 2004, 14–16).

Односи међу државама могу се остварити једино кроз међународну организацију, а трансфер функција на ову организацију помаже трансформацији националног у наднационални ентитет, што коначно води стварању политичке заједнице.⁴ Полазиште ове теорије је да актери процеса интеграције могу бити национални и наднационални, индивидуални и групни (интересне групе, политичке партије, мултинационалне компаније). Актери се воде рационало обликованим интересима, материјалним и нематеријалним, који при томе могу бити променљиви, што је супротно становишту реализма. Кључни аналитички концепт овог теоријског правца и механизам преко кога се интеграција развија, постаје тзв. функционално преливање (*spill-over*). То подразумева да постоји континуитет између економске интеграције и политичке уније, те да се успех у интеграцији

4 Кључне поставке неофункционализма су да државе нису једини нити доминантан фактор у регионалном и међународном систему, као и да покретачку снагу интеграције представљају интереси. Најбољи домен за спровођење интеграције су одређене функције или сектори а због високе међузависности између функција и сектора, напредак ка решавању проблема у једној области ће неминовно утицати на функционисање и интересе у другим областима итд.

у једној секторској политици прелива у другу секторску политику, условљавајући државама чланицама потребу за поновним интегрисањем њихових појединачних активности и у следећој секторској политици. Ова теорија указује да ће, када дође до интеграције у једном економском сектору, интересне групе почети да делују на наднационалном нивоу и постати заговорници продубљивања интеграције, утичући на националне владе у том смислу што ће такође подстицати организовани интерес из других економских сектора да следе тај пут. Према речима Ернста Хаса (Ernst Haas), родоначелника овог теоријског правца, политичка интеграција ће бити резултат личног интереса политичких елита којима ће наднационална интеграција постати профитабилна (Haas 1967, 327). Сходно томе, разликују се два типа преливања: функционални и политички. Функционални произилази из чињенице да је немогуће изоловати један сектор од другог. Секторска интеграција (која ствара сопствени подстицај за ширење на читаву економију), води ка политичкој, па политички актери налазе неопходним да хармонизују своје одвојене политике, како би омогућили да интегрисани сектори функционишу, а без идеолошке посвећености тзв. европској идеји (Haas 1950—1957, 298). Истичући значај Европске комисије као најзначајнијег недржавног актера, неофункционалистису предвидели улогу овог органа у успостављању односа са националним групама и националним бирократијама, у вршењу притиска на националне владе.

Утицај овог теоријског правца је био нарочито изражен у раној фази европске интеграције, када се чинило да је ова теорија непогрешива. Међутим, 60-их година прошлог века, прве кризе интеграције, довеле су до критика али и ревизија, те допуна самог неофункционализма, које су настојале да утврде додатне механизме развоја интеграције, говорећи о новим типовима преливања. Допринос (ревидираног) неофункционализма разумевању спољне политике ЕУ био је ограничен. Кључни фактори који су довели до развоја сарадње у овој области, били су мотивисани превасходно спољашњим факторима, сагласно тренутној европској реалности, као и потребом саме Уније да оствари већи домашај у свету који се мења, дефинисањем нових циљева у областима где

постоји интерес да се делује као целина. Тако се Заједничка спољна и безбедносна политика развијала из прагматичних поступака, кроз дугогодишњу праксу политичке сарадње њених држава чланица. Претпоставке неофункционализма о улози наднационалних актера као покретача и продубљења интеграције у овој области, као и деловању заједничких институција и социјализације, нису нашле упориште и у пракси. Иако је ова теорија (како оригинална тако и ревидирана), пружила неоспоран допринос разумевању динамике европске интеграције, поједина емпиријска истраживања показала су да се политичка интеграција одвијала под утицајем геополитичких интереса, фактора које овај правац занемарује.

На критици теорије неофункционализма развила се теорија тзв. *међувладиног приступа* (*inter-governmentalism*), која се издвојила у оквиру либералног теоријског правца. Првобитна верзија овог приступа настала је на поставкама Стенлија Хофмана (Stanley Hoffmann), који је истицао логику различитости у националним политикама држава чланица, што често води супростављеним националним интересима, а интеграцију ограничава само на економску област (Hoffmann 1966, 862–915). Друге области, међу којима је и спољна политика, под контролом су држава а сарадња се остварује само на међувладином нивоу. Осврћући се на Хофманово полазиште о знатно већој аутономији држава (него што то одсликава неофункционализам), као јединих актера интеграције који контролишу брзину овог процеса, ради унапређења националног интереса, стиче се утисак да је Хофманово приступ био знатно ближи реализму. У средишту овог теоријског правца је тврдња да, када интересиналажу, државне владе могу пристати на тешњу интеграцију у техничким, функционалним секторима, али се процес интеграције неће проширити на подручја „високе политике“, као што су национална безбедност и одбрана. Истакнут представник ове групе либерала Ендрју Моравчик (*Andrew Moravcsik*) остаје на овом трагу, заступајући тезу да је наднационална сарадња строго контролисана активност од стране суверена који делегира део своје суверености на наднационалне институције само у областима „ниске политике“, као би стекао предност на својим унутрашњим политичким стварима (Moravcsik 1998). То у преводу значи да државе нису

спремне да се одрекну своје суверености у тзв. другом стубу ЕУ, због чега он за сада остаје у домену међувладине сарадње. Пракса ЕУ, као и чињеница да државе чланице и даље доносе одлуке консензусом унутар другог стуба, упркос напорима који је последњих десет година постигнут на плану јачања Заједничке спољне и безбедносне политике(укључујући и Европску безбедносну и одбрамбену политику), потврђује предвиђања теорије међувладине сарадње. Зато се ова теорија се и данас сматра можда најадекватнијим теоријском оквиром када је реч о спољној политици ЕУ (у првом реду се мисли на други стуб, тј високу политику). Најчешћа замерка овој теорији тиче се њене окренутости пре свега „великим“ одлукама, попут оних о реформама Оснивачких уговора, занемарујући функционисање ЕУ у периодима између историјских одлука и његовог функционисања на процес интеграције.

Друга верзија либерализма, свој оптимизам темељи на утицају економских фактора. На овим основама настала је *транснационална теорија* Џозефа Наја (Joseph Nye) и *концепт мултилатерализма* Роберта Киохејна (Robert Keohane) и Рагија (J.G. Ruggie). Кључне поставке представника тзв „трговинског либерализма“ су да транснационални токови људи, капитала и роба стварају сложену међузависност, која из темеља мења традиционалне концепције националних интереса и националне безбедности. Због велике економске зависности, државе нису у стању да самостално решавају проблеме, што води формирању заједничких институција. У контексту мултилатерализма, европска спољна политика представља институционализовани облик усаглашавања спољних политика њених чланица. Да би се избегло одређење ЗСБП као само „процеса“ или засебне институције, овај концепт предлаже да се ЗСБП дефинише као мултилатерални форум за усаглашавање спољних политика држава чланица ЕУ(Long and Holland 1997, 187). Међутим, лабава структура ЗСБП (која је до Лисабонског уговора била изолована у другом стубу) у односу на ЕУ, угрожава њен мултилатерални карактер. Ако резимирамо, полазиште ове теорије је, да једаљи развој ЕУ као глобалног актера, кроз јачање њене спољне политике у међународном систему могућ, упркос сумњама у њен мултилатерални карактер.

Конечно, теорија *социјалног конструктивизма* напушта рационализам и материјализам претходно изложених теорија и усваја методолошки интерпретативизам. Ослањајући се на рационалистичке теорије, конструктивисти критикују Моравчиково виђење уобличавања националних преференција, уз замерку да игнорише утицај самог чланство у ЕУ. Представници овог правца полазе од тезе да европска интеграција врши трансформативни утицај на европске државне системе, мењајући идентитете и интересе учесника у процесу. Институције ЕУ уобличавају не само понашање већ и преференције и идентитете како појединаца, тако и држава чланица. Подвлачећи утицај социјалног контекста у разумевању европских интеграција као и стваралачке снаге самог процеса интеграције, конструктивисти сматрају да је међусобно конституишућа социјална акција значајан фактор који води ка стварању идентитета, а тиме и интереса и деловања у међународним односима (Christiansen, Jorgensen, and Wiener 1999, 528–544). Сходно томе, деловање државе државе одређено је „логиком прикладности“ уместо „логиком последица“, будући да управо идентитети обликују националне интересе. У том контексту, државе чланице постепено „европеизују“ своје спољне политике кроз сарадњу унутар другог стуба, и њихово разумевање спољног света добија на кохерентности. За разлику од реализма и либерализма, ова теорија се испоставља погодном за објашњење постепене интеграције у области „високе политике“, кроз увођење већег броја одлука у другом стубу и других институционалних новина закључно са Уговором из Лисабона.

Ако резимирамо, утисак је да се последњих деценија водило више теоријских дебата о интеграционим процесима. Свака од ових теорија је утврдила релевантне чиниоце који несумњиво утичу на посебне аспекте ЗСБП, но, њихови појединачни доприносинедовољни су за потпуно сагледавање и разумевање динамике спољне политике ЕУ.

3. ТЕОРИЈСКИ КОНЦЕПТ СТРУКТУРНЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

У контексту спољне политике, глобализација за коју се често може чути да „брише границе“ се јавља као озбиљан изазов традиционалним приступима спољној политици, пре свега неореализму и неолиберализму. Концепти глобализације и глобалног управљања постају свеprisутни у дискурсу ЕУ, у постхладноратовском периоду. Да се глобално управљање тумачи као глобални политички контекст, потврђено је у иновативном саопштењу Комисије из 2003. године „Европска унија и Уједињене нације: избор мултилатерализма“ (*The European Union and the United Nations: The choice of multilateralism*)⁵ и Европској безбедносној стратегији (*European Security Strategy*) из 2003. године.

Савремене студије глобализације и глобалног управљања наглашавају да се глобална политика све више може посматрати у контексту „потребе за структурама“, које се схватају као нов или модификован оквир унутар кога се интеракција између актера одвија, у периоду након Хладног рата (Keukeleire and Schunz 2008, 15).

Будући да доводи у питање традиционално схваћене интересе и циљеве спољне политике као и капацитете и инструменте за њено спровођење, феномен глобализације поставља нове темеље за концептуализацију спољне политике у 21. веку.⁶ На тим основама, белгијски политиколог Степан Кеклир (*Stephan Keukeleire*) развио је концепт тзв. *структурне спољне политике*, као шири концептуални оквир за истраживање спољне политике ЕУ.

Полазећи од природе спољнополитичког процеса, Кеклир идентификује три кључне аналитичке јединице спољне политике: унутрашњи контекст, спољашњи контекст и спровођење спољне политике. Унутрашњи контекст укључује

5 *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: European Union and United Nations: the choice of multilateralism*, European Commission COM/2003/0526 final, Brussels, 2003.

6 Под глобализацијом у најширем смислу се подразумева постепена трансформација друштвених односа односно настанак нових друштвених и политичких простора који нису везани за одређене територије.

питања која се тичу унутрашњих актера који креирају спољну политику, капацитета на којима се спољна политика темељи, циљева који се желе постићи, као и одлучивања и инструмената спољне политике. Спољни контекст се тиче главних актера у спољном окружењу и структура које одређују интеракцију између њих. Трећи сегмент спољнополитичког процеса - спровођење спољне политике, односи се на начин коришћења инструмената спољне политике (у циљу утицаја на спољне окружење) као и на типове актера и структура који могу бити објект оваквог утицаја (Keukeleire and Schunz 4).

Глобализација, као један од вишеструко диференцираних друштвених феномена, нема само разноврсне узроке и апстрактне ефекте попут детериторијализације, компресије простора и времена, већ и бројне видљиве последице за скоро сваки аспект друштвеног живота. Најзначајнији ефекти глобализације огледају се управо у политичкој области. Тако на пример, смањујући могућност избијања сукоба између најмоћнијих држава света, за неразвијене државе, глобализација ту могућност повећава. Самим тим, снага државе се мери њеним капацитетом да се прилагоди транснационалним утицајима. Како овај феномен доводи до тога да су државе све више повезане и зависне једна од друге, овде нарочито долази до изражаја њихова рањивост, што нужно води „асиметричној међузависности између различитих актера“ (Keohane and Nye 1977, 13). Овај однос постаје још сложенији, ако се умешају ентитети који нису државе, а од држава често имају већу моћ. Последично, глобализација ствара погодно тло и за унутардржавне сукобе, јер нису ни све етничке групе имале једнаке користи од њеног утицаја.

Структурна спољна политике представља аналитички концепт али и политичу реалност. Као политичка реалност, она већ дуго постоји, а доминантне карактеристике достиже управо у ери глобализације и глобалног управљања. Као аналитички концепт, структурна спољна политика је прилично нов, иако он заправо деконструише елементе традиционалних теорија, и одређеној мери их модификује. У складу са тим структурна спољна политика се може дефинисати као: „спољна политика која, дугорочно вођења, настоји да утиче на обликовање одрживих политичких, правних, социјално-

економских, безбедносних и менталних структура. Ове структуре карактеришу не само државе и односи међу њима, већ и друштва, положај појединаца, односе између држава и друштава и међународни систем у целини“ (Keukeleire and Schunz 5).

Овако дефинисана спољна политика, проширује домен циљева спољне политике, јер ставља посебан нагласак на структуре и дугорочност тј. одрживост, наглашавајући при томе важност нивоа, који је свеобухватан. Према овоме концепту, структуре садрже релативно стална организациона начела и правила и делују кроз сложену организациону и институционалну уређеност која варира од земље до земље, и од региона до региона (Keukeleire and Schunz 5). На пример, “демократија” је организациони политички принцип у многим државама, баш као што принцип “слободног тржишта” одликује економије многих држава. Међутим, начин на који су ови принципи делују разликују се значајно међу земљама. Штавише, структуре се појављују на различитим нивоима: преко националног (нпр. на палестинским територијама), регионалног (нпр. На Блиском Истоку) до глобалног.

Основна претпоставка овог концепта је да се традиционалне теорије међународне политике узajамно допуњују, јер расветљавају различите димензије међународних односа. Све оне имају и предности и ограничења у свом аналитичком и експланаторном потенцијалу. С обзиром да глобализација доводи до растуће међузависности свих актера у глобалној политици, више нису у првом плану само интереси држава, већ и други типови актера, где се пре свега мисли на појединце, различите ентитете и читава друштва.

Иако прихвата поставке неореалистичких и неолибералних теорија да је понашање држава одређено структуром међународног система, овај концепт одбацује поставку о анархистичкој природи те структуре, као и то да су државе главни и централни актери. Такође, прихвата идеју важности мултилатерализма коју заговара неолиберални институционализам, у циљу унапређења појединачних и колективних интереса, али сматра да само мултилатерализам, није довољан у ери глобализације.

Конечно, и различити конструктивистички приступи међународним односима дају други важан основ за разматрање концепта структурне спољне политике. Овај концепт дели став да је реалност социјално конструисана и да су нематеријални аспекти, попут вредности, спознаја и идентитета од круцијалног значаја. Такође, прихвата се став да су агенти и структуре узајамно битни (Giddens 1984, 16).

Структуре омогућавају али и ограничавају агенте, оне су истовремено и резултат и средство агената (Waever 1994, 238–273). Након појашњења суштине концепта структурне спољне политике, појаснићемо начин на који овај приступ тумачи основне јединица спољнополитичке анализе, на примеру ЕУ, као актера који испољава изражена својства структурне спољне политике.

4. ЕУ И СПОЉАШЊИ КОНТЕКСТ СПОЉНОПОЛИТИЧЕ АНАЛИЗЕ

Процеси глобализација и глобалног управљања указују на потребу редефинисања фокуса спољне политике, по питању врста објеката (актери, структуре), и нивоа односно димензије активности. Представници овог теоријског правца, спољни контекст посматрају управо као сложену арену са великим броја актера, фокусирајући се на потребе и могућности за креирање и одржавање структура, у виду релативно постојаних организационих принципа. Док су у прошлости, друге државе биле примарни објекти утицаја актера, у 21. веку ефикасна спољна политика захтева непрекидни фокус на различите форме актера, догађаја и конфликта, а још више на процесе, структуре и укупни контекст у ком се налазе сви актери. Структуре (као што је међународни финансијски систем доминантан на Западу) и процеси (попут климатских промена, демократизације, тржишне економије итд) имају превасходни утицај на понашање актера, обезбеђујући оквир у ком функционишу. Доводећи у питање државни центризам, студије глобалног управљања, и на њима развијен концепт структурне спољне политике, заступају становиште да и други ентитети, осим држава, могу да воде спољну политику. Овај концепт постаје применљив у анализи спољних политика

најразличитијих типова актера (иако наглашава да не могу сви актери имати исте шансе за успешно вођење спољне политике). Поред држава, то могу бити различити ентитети укључујући регионалне интеграције и међународне организације (ЕУ и УН, али потенцијално и Афричка унија, АСЕАН или Арапска лига), што подразумева постизање великог броја инструмената којима се утиче на политичке, правне, социоекономске, безбедносне и друге структуре изван сопствених граница. Осим тога, овај приступ се може користити за анализу спољних светских или регионалних активности и других нових или „неконвенционалних“ ентитета (Keukeleire and Schunz18). Примери су етнички и верски покрети или групе (исламски покрет) или велике међународне фондације али и међународне финансијске или економске иницијативе, уколико покушавају да врше утицај не само на финансијске и економске структуре(Keukeleire and MacNaughtan 2008, 298–327). Када је у питању деловање покрета за самоопредељење, какво је присутно и у случају КиМ, етничке групе које живе на некој територији која је захваћена сукобима, обично су подељене између себе на основу културног идентитета, или пак економских и политичких разлика, које су повезане са жељом за контролом и доминацијом.

Из перспективе структурне спољне политике, структуре се широко тумаче. Материјалне структуре које доприносе војној безбедности или економско благостање, не могу више да буду једини фокуси активности спољне политике, јер нематеријалне димензије као што су култура, веровања и идентитет постају подједнако важни циљеви(Goldstein and Keohane 1993). Култура, веровања и идентитет обликују перцепцију и понашање актера као и начин на који они дефинишу своје интересе у међународном систему. Тако, у ери глобализације, највећи број борби за самоопредељење, укључује комбинацију културних, економских и политичких фактора, што показује да је управо она открила открила изузетан потенцијал за рањивост земаља у развоју (каква је била Југославија између осталих). Групне разлике које су у основи хоризонталне неједнакости, у овом случају постају основ за избијање сукоба, којима слаба држава, у ери глобализације, није у стању да се одупре. (O.Keohane and Nye13). Тиме постаје јасно да глобални процеси

нису допринели окончању међуетничких конфликта, али зато итекако утичу на учеснике таквих сукоба. Како структуре постоје на различитим, међусобно повезаним нивоима, из перспективе структурне спољне политике, немогуће је утицати на структуре на једном нивоу (глобалном или регионалном), а не узимајући у обзир и остале (социјални и индивидуални).

Коначно, представници ове теорије уводе јасну временску димензију у анализу спољне политике. У том смислу, спољна политика више не значи само краткорочне активности, већ и трајно променљиве структуре. Инструменти спољне политике примењују се на начин који обезбеђује сталне промене структура. Одрживост структура делом зависи од мере у којој се сматрају оправданим и постају део менталитета, система веровања или психолошко-вредносне структуре људи. Промене структура биће трајније ако се оне доживљавају као пожељне и оправдане, а не само као резултат спољног притиска или чисто рационалне калкулације предности и недостатака (прихватање ради добијања економске подршке, на пример) (Wendt 1999, 266–278). Са становишта ове теорије, спољна политика има веће шансе да буде успешна уколико промовише структуре које су већ укоренење у традиције и процесе својствене друштву, заједници или региону на које се односе (Keukeleire and Schunz19). За такво одређење структура, неопходна је дугорочна стратегија спољне политике.

У контексту ЕУ, као што је речено, спољна сфера сетумачи у контексту растућег глобалног управљања. Од краја осамдесетих година прошлог века, ЕУ је водила јасну структурну спољну политику према земљама Централне и Источне Европе, а од средине 90-их година, модел структурне спољне политике, постепено је постајао темељ односа ЕУ, широм евроазијског и афричког континента. За разлику од њене конвенционалне спољне политике, структурну спољну политику Уније, државе чланице виделе су као комплементарну њиховој сопственој спољној политици, као и политици других међународних актера (САД, НАТО и УН). Иако се ова политика политика Уније везује најпре за политику проширења и копенхашке критеријуме из 1993. године, чињеница је, да је и пре пада Берлинског зида и „гвоздене завесе“ крајем 1989.

године, ЕЗ подржавала и промовисала структурне реформе у Централној и Источној Европи.

За ЕУ, креирање структурне спољне политике није представљало проблем, јер је често могла да посегне за развијеним процедурама првог стуба, буџетским ресурсима и институционалном организацијом. Карактеристична својства такве политике су дугорочни, често веома свеобухватни економски и финансијски инструменти који су посредно усмерени на стварање структура.⁷

5. ЕУ И УНУТРАШЊИ КОНТЕКСТ СПОЉНОПОЛИТИЧКЕ НАЛИЗЕ

Када је реч о процесу креирања спољне политике, ова теорија пре свега истиче значај стратешке одлуке актера спољне политике, да се усвоји опсежна и дугорочно оријентисана стратегија спољне политике, што даље захтева укљученост највиших органа власти. Широк дијапазон поступака за спровођење свеобухватне, дугорочне спољнополитичке стратегије указује да други владини (министри унутрашњих послова, правде, економије, финансија, специјализоване агенције) и невладини актери такође морају бити укључени у креирање, а нарочито у спровођење ове политике. Улога парламента је овде од велике важности. Комплексност процеса одлучивања односи се и на друге ентитете, попут међународних организације, где се може очекивати да чак и више актера буде укључено у креирање спољне политике. Тако на пример, одлучивање у спољној политици ЕУ, превазилази „традиционално формулисање сопствених интереса које укључује ограничен број актера.“ И док је у оквиру ЗСБП, број актера ограничен, остале домене спољних односа Уније карактерише учешће већег броја различитих актера. Иако су кључне институције које имају надлежности у оквиру ЗСБП Европски савет (са својим Председником) и Савет ЕУ (и са

⁷ Ови инструменти могу имати директан утицај кроз подршку економским реформама и економском развоју, или кроз обезбеђивање финансијских средстава за политичке или организационе промене, нпр. за слободне изборе или за структуралне реформе правосудног система. Инструменти могу имати и индиректан утицај: обећање економско-финансијске помоћи или сарадње, ЕУ може да користи као механизам за подстицање или спровођење политичких и социјалних реформи (као што је организовање слободних избора, поштовање права етничких мањина итд).

њим повезане институције- Високи представник ЕУ, Европска служба спољних послова, председавање), одлучивање у многим доменима спољне политике ЕУ укључује, између осталог, и дипломате из министарстава, Европску комисију, специјализоване агенције ЕУ и специјализоване владине актере, као и невладине актере (НВО, професионалне организације, истраживачке организације). Велики број актера чини овај процес прилично комплексим. Углавном је Комисија била та која је усвојала стратешки дугорочни приступ одређеним спољнополитичким питањима. Уједно, Комисија је водила и дефинисала развој партнерстава и предводила успостављање економских односа са трећим земљама и другим регионима. Као пратећа појава сложеног процеса доношења одлука и ангажовања Комисије, дефинисани циљеви које је Унија заступала у својим спољним активностима објединили су више различитих интереса у контексту дугорочне стратешке перспективе. (Keukeleire 2003, 49–51).

По питању циљева којима актери спољне политике теже, у контексту глобализације, Кеклир подвлачи значај више „алтруистичних“ интереса „који узимају у обзир друге, водећи рачуна о опредељењима актера из других делова света“, пре него –себи окренуте- егоцентричне интересе (Keukeleire, 21–23). Ови су циљеви обично повезани са (поновним) креирањем структура. Уколико оне треба да допринесу ефикасној дугорочној спољној политици, циљеви ће морати да се разраде у погледу организационих принципа политичког, економског или друштвеног живота на више нивоа. Осим тога, са становишта структурне спољне политике циљеви се дефинишу у погледу географских ентитета (свет, регион или суседне земље) у већој мери, него што је то случај код традиционалних приступа спољној политици, али и имајући у виду изгледе за утицај на структуре или за њихово обликовање у посебном домену политике.

Политика проширења ЕУ, Критеријуми из Копенхагена, као и услови које су државе кандадидати морале испунити за сваки домен политике, осликавају начин на који је ЕУ „усађивала“ своје структуре и вредности изван своје територије. Усађивање, најпре држава Централне и Источне Европе у структуре, политике и веровања ЕУ, довело је

социјализације и европеизације ових држава и њиховог прикључења Унији, у 2004. и 2007. години. Тиме је успешна трансформација, демократизација, стабилизација и инкорпорирање десет суседних земаља, окончала једно од геостратешки најзначајнијих достигнућа спољне политике ЕУ. Коначно, остваривање ових циљева захтевало је капацитете и инструменте. Изазови које поставља 21. век захтевају да војна, „тврда“ моћ и војни инструменти буду употпуњени економском, финансијском и медијском („меком“) моћи и инструментима.

Мека моћ почива на способности обликовања опредељења и понашања других. Она своје темеље црпи из културе, вредности, политичких идеала и политика неког ентитета, или из перцепције да су они оправдани (Nye 2004, 6). И док је већи фокус на мекој моћи као капацитету оправдан, перспектива структурне спољне политике још више наглашава значај „структурне моћи“ као супротност традиционалној, релационој моћи (тј. способност утицаја на понашање другог актера) (A. Dahl 1963, 54). Структурна моћ се у том контексту односи на надлежност и капацитет за постављање или обликовање организационих принципа и правила, као и за „одређивање како ће други ту игру да играју“ (J. Holsti 1995, 110). Мењањем контекста у ком други актери делују, коришћење структурне моћи може да води до фундаменталних и трајних промена у активностима, понашању и идентитету актера. Уједно, инструменти спољне политике засновани на комуникацији, попут јавне дипломатије и акти спољне политике засновани на аргументацији, у комбинацији са традиционалнијим дипломатским средствима – имају већи потенцијал за истовремено стварање структура на свим нивоима.

Када је реч о капацитетима и инструментима структурне спољне политике ЕУ, тешко се може оспорити да она поседује велики економски и дипломатски капацитет, са тенденцијом ширења војне моћи. Но, у свом деловању, она се првенствено ослања на нематеријалне капацитете, који чине основу меких облика моћи. Битни показатељи структурне моћи ЕУ, огледају се у континуираној, институционализованој интерној комуникацији, и стварању структура унутар 28 ентитета, који су пре тога били самостални. Говорећи о

инструментима структурне спољне политике ЕУ, уочава се велика зависност спољне политике од економских и финансијских инструмената првог стуба. Ови инструменти Европске заједнице инкорпорирани су у различите програме подршке и фондове (PHARE, TACIS, MEDA, EDF)), потом различите врсте споразума о придруживању и трговини, као и споразуме о сарадњи које ЕУ закључује са трећим земљама и другим регионима. Када говоримо о дипломатским и политичким инструментима, не може се занемарити улога политичког дијалога, који ЕУ има са трећим државама и другим регионима.⁸

6. СТРУКТУРНА СПОЉНА ПОЛИТИКА ЕУ У ПРАКСИ

Структурна спољна политика није само приступ у проучавању спољне политике, већ и политичка реалност, форма спољне политике коју спроводи неки актер. На примеру ЕУ, као актера који демонстрира изражена својства структурне спољне политике у својим активностима, осврнућемо се на трећу јединицу спонополитичке анализе која се односи на спровођење структурне спољне политике.

Као што је речено, ЕУ свој међународни утицај заснива на широком спектру инструмената, који наизглед делују неповезано. Ту спадају: трговински уговори, економске мере, регионалне политике ЕУ, секторске политике (транспорт, екологија, финансије, унутрашње тржиште, конкуренција, пољопривреда и друго), активности ЕУ у међународним организацијама, дипломатске и политичке акције. У оквиру ЗСБП, кључни инструменти према Уговору из Лисабона су одлуке Европског савета, одлуке Савета за спољне послове (о заједничким акцијима, позицијама и њиховој имплементацији), закључци Европског савета и Савета ЕУ и Изјаве Високог представника за ЗСБП.⁹ Управо овакав спектар инструмената јој омогућава дискурс и циљеве структурне спољне политике

8 Ова врста дијалога покрива теме од спољне политике, преко политичких и безбедносних питања и шире, укључујући и многе друге економске области и области социјалне политике (правосуђе, миграције, демографска кретања итд).

9 До Уговора из Лисабона, кључни инструменти ЗСБП били су заједничке акције, заједнички ставови и заједничке стратегије. Овај уговор је поједноставно процедуру одлучивања.

према већини региона у свету (укључујући регионе као што су АСЕАН и Латинска Америка).

Иако у различитим степенима, ЕУ води оперативну структурну спољну политику према земљама Централне и Источне Европе, Балкана, медитеранске области, појединим земљама Заједнице независних држава и у мањој мери према подсахарској Африци. Но, за потпуно сагледавање политике и стратегије Уније према конкретним земљама или регионима, потребна је детаљна анализа целине њених активности и политика у односу на дату државу. Оно што је за сада извесно, једа је ЕУ позитиван ефекат структурне спољне политике, остварила само са земљама Централне и Источне Европе (и потенцијално Балкана). Са државама ових региона, Унија је могла да извуче свој најјачи адут, а то је перспективу придруживања. Међутим, ови региони су испољили и друге карактеристике: ЕУ је могла да заузме дугорочан приступ, могла је да се бави свим структурама на свеобухватан и конзистентан начин, структуре које је она промовисала већ су биле усађене у унутрашње процесе, а конвенционални проблеми спољне политике решавани су од стране других актера и постепено смањивани. Ови фактори значили су да су земље Централне и Источне Европе и донекле Балкана, у мањој или већој мери, испуниле услове за успешну структурну спољну политику, на начин који се није рефлектовао у другим регионима света. За разлику од тога, у стручној јавности се оцењује да европска политика према Медитерану није дала очекиване ефекте, као што ни према Африци није довела до очекиваних позитивних промена (Keukeleire and Schunz 23–25). О дугорочним ефектима европске политике суседства за сада још прерано судити.

У документу „Европска стратегија безбедности: Безбедна Европа у бољем свету“ (Европски савет 2003). ЕУ је по први пут навела своје геостратешке приоритете. На тим темељима, ЕУ је развила посебне инструменте сарадње и деловања, као основ за вођење структурне спољне политике: „трансатланско партнерство“ (САД), политику придруживања и проширења (Западни Балкан, Турска), политику „блиског суседства“ и партнерства (Источна Европа, Медитеран). У Глобалној стратегији ЕУ, документу који је ЕУ објавила у јуну

2016, посебно је наглашен интерес ЕУ за јачање положаја и ситуације њених суседа на југу и истоку, као неопходан елемент безбедности држава Уније. У том оквиру наглашава се и потреба постојања кредибилне политике проширења, као облика јачања, демократизације и европеизације држава кандидата (Brussels 2016, 56). Говорећи о овој политици у контексту Западног Балкана, приметна је тенденција преплитања конвенционалне и структурне спољне политике, релационе и структурне моћ, тврде и меке моћи. Додајући нове услове који су повезани са специфичном послератном ситуацијом на Балкану и потребом за превазилажењем антагонизма у региону, ЕУ је свој ангажман у држава овог региона правдала настојањем да буде „ефикаснија“ у подстицању структурних промена. Међутим, читав низ фактора, како у ЕУ, тако и у региону, показао је да се ова трансформација испоставила као тежак процес. Ту се пре свега мисли на висок ниво међудржавне и унутардржавне нетрпељивости и обнову економских и друштвених структура. Коначно, у случају Западног Балкана, структурна пољна политика какву је водила ЕУ, била је комбинована јаком конвенционалном спољном политиком, вођеном од стране НАТО.

Даљу успешност структурне спољне политике доводе у питање и геополитичке промене, настале као последица Брегзита. Криза система у ЕУ која је неоспорна, намеће потребу њене интерне реорганизације, што се може одразити на смањено „пројектовање стабилности“ на своје суседство, путем процеса преговора о проширењу, економским подстицајима и другим облицима сарадње (Лопандић 2017, 98).

Иако у односу са медитеранским земаљама ЕУ није могла да оствари перспективу придруживања (као свој најјачи адут), за државе овог региона предвидела је фундаменталне промене у политичким, правним, економским и друштвеним структурама, што је учинило да ово партнерство изгледа обећавајуће.¹⁰ Замишљен као свеобухватни, институционализовани оквир, евро-медитерански дијалог, деценију касније, није испунио

¹⁰ Конференција у Барселони из 1995. године, успоставила је евро-медитеранско партнерство и поставила основе процеса који је требао да изгради свеобухватни мултилатерални оквир за дијалог и сарадњу која би се одвијала у три димензије: политичко и безбедносно партнерство, економско и финансијско партнерство и партнерство у социјалним, културним питањима и питањима међуљудских односа.

очекивања. Димензија структурне спољне политике неоспорно је била јака и по намери и организацији евро-медитеранског партнерства, али по резултатима и ефектима била је слаба и није деловала као мотор за далекосежне структурне промене (Keukeleire and Schunz, 26). Овај неуспех био је тешка лекција за ЕУ: спровођење дугорочне и свеобухватне структурне спољне политике, без могућности да се одговори на изазове конвенционалне спољне политике мировног процеса на Блиском истоку, било је немогуће. Осим тога, одсуство подршке локалних актера циљевима структурне спољне политика ЕУ, умањили су њену ефикасност.

Коначно, разумевање разлога неуспеха процеса из Барселоне, била су релевантан метеријал за креирање европске политике суседства, о чијим дoметима је прерано судити. Као кључни проблем за одрживост ове стратегије, уочава се пропуст ЕУ да поклони довољно пажње нематеријалној димензији спољне политике, социјалној и безбедносној димензији, као и интересима својих партнера.

7. ЗАКЉУЧАК

Одређивање врста спољнополитичких циљева у глобалном свету постаје отежано. Отворене границе и повећана транснационализација друштва доводе до утицаја спољашњих интереса на унутрашње, што отежава њихово разумевање. Да би се они могли разумети, сви интереси и циљеви морају бити прилагођени специфичним структурама и агентима, који чине основу спољне политике. Чини се да структурна спољна политика као аналитички оквир, испољава бројне предности, када је реч о поновном концептуализовању спољне политике у условима глобализације. Она истиче бројне одлике, пре свега значај структура и дугорочност, као елементе који су у анализи спољне политике у прошлости занемариване. На тај начин она брише извесна нераумевања спољне политике, као покретачке снаге у свету који се трансформише.

Са друге стране, операционализацију овог концепта отежава неопходност дугорочног праћења активности и реакција, управо у циљу разумевања дугорочних промена (посебно потреба за издвајањем нетипичности и успостављањем

узрочно-последничних односа). Превазилажење овог недостатка захтева даље концептуално промишљање. Ако анализе потврде вредност овог оквира, структурна спољна политика може бити вредан комплементарни приступ у појашњењу активности спољне политике ЕУ. Ово је нарочити битно у савременим условима различитих глобалних изазова, где традиционални облици спољне политике морају бити употпуњени политикама које имају дугорочну стратешку перспективу. За сада, као глобални актер, ЕУ настоји да води најобухватнију структурну спољну политику која делује на велики број структура (политичке, правне, економске, безбедносне) и нивоа (индивидуални, друштвени, унутардржавни, међудржавни, регионални).

ЛИТЕРАТУРА

Европски савет, *Европска стратегија безбедности*, 2003. Доступно: <https://www.isacfund.org/download/Evropska%20strategija%20bezbednosti.pdf>, приступ: 11. јун 2019.

Лопандић, Душко, *ЕУ и Србија: Ново време и ново окружење*, Европски покрет у Србији, Београд, 2017.

Ђорагић, Денис „Лисабонски уговор као одговор Европске уније на геополитичке изазове- осврт из 2015. године“, *Зборник најбољих мастер радова о Европској унији*, Информациони центар ЕУ, Београд, 2016, стр.117-141.

Andreatta, Filippo, „Theory and European Union’ International Relations“ (y) Christopher Hill and Michael Smith, *International Relations and European Union*, Oxford University Press, New York, 2005.

Christiansen, Thomas, Jorgensen, Knud, Wiener Antje, „The Social Construction of Europe“, *Journal of European Public Policy*, Taylor and Francis Group, 6:4/1999, pp. 528-544.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: European Union and United Nations: the choice of multilateralism, European Commission COM/2003/0526 final, Brussels, 2003

Dahl, Robert, *Modern Political Analysis*, Englewood Cliffs, Nj: Prentice Hall, 1963.

Giddens, Anthony, *The Constitution of Society - Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge, 1984.

Goldstein, Judith, Keohane, O. Robert, *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1993.

Haas, B. Ernst, „The Uniting of Europe and the Uniting of Latin America“, *Journal of Common Market Studies*, UACES, 5:4/1967 pp.315-343.

Haas, Ernst B. , *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 2004.

Holsti, J. Kalevi, *International Politics, A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, NJ. Prentice Hall, 1995.

Hoffmann, Stanley, „Obstinate or Obsolete: The Fate of the National State and the Case of Western Europe“, *Daedalus*, The Mit Press, 95:3/1966, pp.862-915.

Keohane, O. Robert., Nye, Joseph, *Power and Interdependence*, Little, Brown and Company, 1977.

Keohane, Robert, *Neo-Realism and its Critics*, 1986, New York: Columbia University Pres.

Keukeleire, Stephan., MacNaughtan, Jennifer, *The Foreign Policy of the European Union*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

Keukeleire, Stephan, „The European Union as a Diplomatic Actor: Internal, Traditional and Structural Diplomacy“, *Diplomacy and Statecraft*, Taylor and Francis Online, 14:3/2003, pp. 31-56.

Keukeleire, Stephan, Schunz, Simon, *Foreign Policy, „Globalization and Global Governance – The European Union’s structural foreign policy“*, Paper prepared for the ECPR Standing Group on the European Union Fourth Pan-European Conference on EU Politics, Riga, 2008.

Long, Davis John., „Multilateralism in the CFSP“, (y) Martin, Holland, *Common Foreign and Security Policy: The Record and Reform*, Pinter, London, 1997, ISBN:10:1855674300/1997, pp.184-199.

Moravcsik, Andrew, *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, UCL Press, London, 1998.

Nye, Joseph, *Soft Power - The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004.

Shared vision, Common Action, A stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, Интернет:<http://europa.eu/globalstrategy/en>, приступ: 20. 12. 2019.

Waltz, Kenneth N. „The Emerging Structure of International Politics“, *International Security*, 18:2/1993, pp.44-79.

Waever, Ole, „Resisting the Temptation of Post Foreign Policy Analyses“, (y) Walter, Carlsnaes, Steve Smith, *European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe*, European Consortium for Political Research, Sage, London, 89:1/1994, pp. 238-273.

Wendt, Alexander, *The Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University, 1999.

Nevena Stankovic

**FOREIGN POLICY OF THE EUROPEAN UNION
IN THEORETICAL CONCEPT OF STRUCTURAL
FOREIGN POLICY**

Resume

The European Union (EU) is a system of foreign policy but also a global actor of international relations, which has been developing its own foreign policy for the last thirty years. The most articulate form of the EU foreign policy is the Common Foreign and Security Policy (CFSP). Additionally, relationship between the structures of the EU and the CFSP, is an important factor in the functioning of the EU institutional system. The large number of actors, both internally and externally, in the creation and implementation of the CFSP, makes difficult to understand its main institutional and political characteristics by traditional theories of international politics. After reviewing the traditional approaches to foreign policy of the EU, the paper will present the theoretical concept of the structural foreign policy. This theoretical approach relies on thesis that globalization as a political context, offers a new perspective on foreign policy, which has important implications for its understanding and analysis. Structural foreign policy tends to influence or shape sustainable political, legal, socio-economic, security and mental structures. These structures characterize not only by states and international relations, but also by societies, the position of the individual, the relationship between the state and society and the international system as a whole. The paper will show, how the conceptual framework of structural foreign policy is applied to political reality analysis.

Keywords: European Union, The Common Foreign and Security Policy, Structural Foreign Policy, Globalization

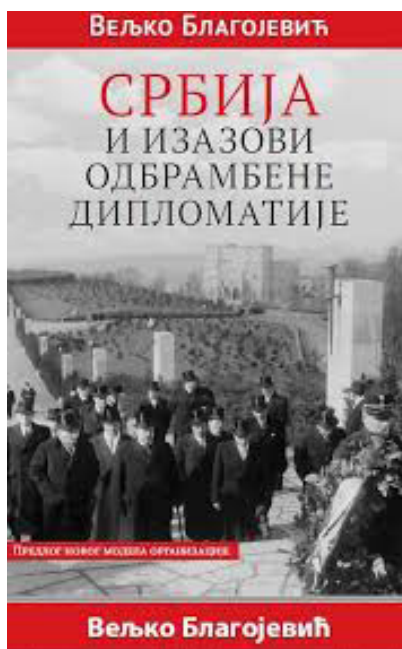
УДК 351.86:341.7/.8(497.11)(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.3712020.9>

Приказ

Стефан Јојић

*Докторанд Факултета
политичких наука
Универзитета у Београду*

**Вељко Благојевић, Србија
и изазови одбрамбене
дипломатије, Медија
центар Одбрана, Београд,
2017.**

Књига „Србија и изазови одбрамбене дипломатије“ Вељка Благојевића настала је као резултат дугогодишњег истраживања аутора у области одбрамбене дипломатије Републике Србије. Као научни сарадник Института за стратегијска истраживања Министарства одбране Републике Србије, аутор се студиозно бави сложеном темом војне силе као средства спољне политике и изазовима у изградњи функционалног и ефикасног система одбране. Догађаји из ближе националне прошлости указују на значај теоријског и практичног проматрања националног система одбране и проналажења ваљаних решења у формирању спољнополитичке стратегије и адекватних инструмената који би допринели реализацији државних интереса. Интердисциплинарост теме захтевала је оригиналан приступ истраживању како би сложен систем одбрамбене дипломатије био приказан као организационо-функционална целина у оквиру државне спољне политике. Структура рада је сачињена од неколико сегмената који укључују: сагледавање историјског развоја војне дипломатије, место одбрамбене дипломатије

у оквирима националног и међународног права, правно-политичке функције и организационе моделе одбрамбене дипломатије у Републици Србији и одабраним европским системима.

У уводном делу књиге приказан је значај војне моћи као једног од главних инструмената спољне политике. Аутор указује на неопходност континуираног теоријског и практичног (пре)испитивања система одбрамбене дипломатије у циљу проналажења бољих решења о организацији спољнополитичког система Србије. Војну моћ аутор истиче као један од чинилаца моћи сваке државе који гарантује одређени ниво кредибилности спољне и унутрашње политике. У том смислу, аутор закључује да је Србија, упркос великим изазовима са којима се сусретала претходних година, остала респектабилна сила у региону.

У првом поглављу књиге излаже се историјски развој дипломатије и одбрамбене дипломатије, са посебним нагласком на настанак, појмовно одређење и класификацију војне

дипломатије као засебне целине у оквиру опште дипломатије. Анализа војне дипломатије са теоријског аспекта такође подразумева улогу, функцију и значај одбрамбене дипломатије као практичног инструмента при остваривању спољно-политичких функција државе. Теоријски оквир, који је у овом поглављу представљен, представља значајну основу која може да послужи будућим истраживачима који се одлуче да изучавају ову област. Друга глава се бави правном проблематиком одбрамбене дипломатије у оквирима националног и међународног законодавства. У овом поглављу, аутор прецизно анализира нормативне аспекте предмета одбрамбене дипломатије као осетљиве делатности која може имати далекосежне последице на реализацију спољне политике. У поглављу се анализирају позитивно-правна решења у области спољне политике Републике Србије, истичући, при том, значај међународноправног контекста у коме се делатности одбрамбене дипломатије иначе одвијају. У трећем поглављу приказана је целокупна структура постојеће организације дипломатско-

конзуларне и одбрамбене дипломатије Републике Србије. Интересантан аспект овог дела књиге се односи на приказ компаративне анализе организацијских решења представништава система одбране у поједним европским земљама попут Аустрије, Швајцарске, Русије, Француске, Уједињеног Краљевства, Хрватске и Македоније. Четврто поглавље научне монографије сублимира изложену материју из претходна три. Аутор операционализује своја досадашња излагања кроз практична питања функционисања целокупног система одбрамбене дипломатије Републике Србије. Аутор истиче начела попут јединства, непрекидности, поузданости, ефикасности и професионалности као најзначајније елементе у изградњи квалитетног модела организације одбрамбене дипломатије. У овом делу монографије аутор се не задржава на дескрипцији, већ критички приступа разматрању постојећих решења, указујући на пропусте нормативног регулисања представничке мреже система одбране у иностранству.

У закључним разматрањима аутор резимира студију уз критичке осврте, указујући на мањкавости решења система одбрамбене дипломатије. У том смислу, истакнути су проблеми националног система одбране и указује се на пропусте позитивно-правног оквира који одређује нормативне надлежности највиших државних функционера, попут шефа државе и премијера. У закључку аутор приказује различите моделе управљања дипломатским представништвима у иностранству, што може бити користан и практичан допринос ове научне студије.

У својим разматрањима улоге одбрамбене дипломатије у савременој државној политици аутор се често позива на историјске изворе, чиме показује трајање и порекло војне дипломатије као засебне делатности у оквиру спољне политике. Историјска вертикала развоја војне дипломатије која се протеже читавом студијом служи да читаоцима појасни специфичну улогу одбрамбене дипломатије и начин на који је она утицала на стварање савремених држава, између

осталог и српске државе након Берлинског конгреса.

Анализа међународног, али пре свега националног правног система којим се уређују дипломатски односи и систем одбране Републике Србије, пружа врло корисне критике које указују на недостатке ових система. Аутор истиче значај институције обичаја као важног сегмента дипломатије, али и опомиње да су различити субјекти међународног права склони злоупотреби ове институције. Доктрина хуманитарних интервенција представља добар пример коришћења норми међународног права у циљу испуњења специфичних интереса, без сагласности Савета безбедности Уједињених нација. Немогућност искорењивања рата као појаве у међународним односима допушта, по правилу, великим силама да у појединим случајевима створе политичке услове за формирње нових међународноправних обичаја који имају дискутабилне вредности. Аутор напомиње да могућност одбране од таквих «мањкавости» међународног права није у примени војне силе у циљу одбране, већ

у ефикасној примени војне дипломатије као средства државне спољне политике.

Значајан допринос монографије „Србија и изазови одбрамбене дипломатије“ аутора Вељка Благојевића огледа се у успешном покушају дефинисања одбрамбене дипломатије као засебне јединице у оквиру опште дипломатије. Свеобухватна дефиниција одбрамбене дипломатије која се предлаже у књизи представља допринос политиколошкој и правној науци, које се иначе баве овом тематком. Компаративна анализа фунционисања система одбрамбене дипломатије, којом се аутор бави у трећем поглављу, пружа другачији угао посматрања организационих решења различитих еворпских држава. Као резултат ове анализе, аутор уочава да системи одбрамбене дипломатије страних држава функционишу по сличној централизованој матрици у организационо-функционалном смислу, што се рефлектује и на начин успостављања и реализације приоритета спољне политике.

У монографији је коришћена многобројна и разноврсна литература, преко

320 библиотечких извора, углавном правне, историјске и политиколошке оријентације. Коришћени извори представљају респектабилна дела из различитих научних дисциплина која се баве дешавањима у савременим међународним односима са променљивим карактером глобалне политике. Упркос комплексности материје, аутор је успео да, јасним и изграђеним стилем писања, приближи ову тематику како академској, тако и широј јавности која је заинтересована за ову област дипломатије. Техничка студија је добро опремљена са шеснаест шематских приказа, резимеом уређеним на енглеском и руском језику, као и регистром личних имена и предметним регистром. Чињеница да монографија садржи 613 фуноста указује да се аутор потрудио да што је могуће више олакша читаоцима разумевање сложене материје, али и да избегне скретање пажње са кључних дискусија у тексту.

На крају треба нагласити да монографија „Србија и изазови одбрамбене дипломатије“ аутора Вељка Благојевића представља значајан теоријски допринос

не само војној мисли, већ и правној и политиколошкој науци. Својим делом, које ће бити незаобилазно штиво за младе истраживаче, аутор је обогатио домаћу литературу, а може се очекивати да ће, у будућим истраживањима која се баве спољном политиком и системом одбране, књига представљати незаобилазан теоријски извор.

*Бојан Драшковић**

ПОЛИТИЧКА ИСТОРИЈА СЛОВЕНА – ИЗМЕЂУ МИТА И СТВАРНОСТИ

Међународна научна конференција „Политичка историја Словена – између мита и стварности“, одржана 15. новембра 2019. у просторијама палате Крсмановић, у организацији Института за политичке студије, под уредништвом др Сање Шуљагић, протекла је доста успешно. Већ према уређивачком концепту конференције, избору тема и учесника на њој, могао се увидети њен доста необичан карактер, као и жеља домаћина и организатора овог научног скупа да изврши снажно померање граница како домаће, тако и стране науке у циљу даљег изучавања политичке историје Словена и других, махом православних народа у

новом постхладноратовском периоду. У том контексту, ова конференција за домаће прилике и домаће услове заиста је дала сасвим нове увиде и научне приступе, и с правом се може окарактерисати као ексклузиван научни догађај.

Наиме, управо је на овој конференцији, дат један сасвим нови, приступ проучавању прошлости, и свеукупне друштвене стварности словенских и балканских народа, који у односу на досадашњу историјографију, с правом би се могао назвати, аутохтонистички и ревизионистички, иако је било учесника који су заступали ставове официјелне, у Србији у академским круговима доминантне, германске школе; што саму конференцију чини знатно занимљивијом и значајнијом. Сведоци смо да су у домаћој јавности одједи историјског ревизионизма и аутохтонистичка настојања, нарочито када је у питању најстарија историја Словена, плод махом даровитих аматера али и школованих историчара који своја излагања и теорије пласирају најчешће преко интернета и сајтова, малотиражних публикација, често, од стране институционалне

* Дипломирани историчар.

владајуће историјографије, оспораваних као „ненаучних“ и „дилетанских“ пројеката. Они немају велику шансу да се опробају на пољу званичне науке. Ова међународна конференција и Институт за политичке студије, дао им је равноправну шансу да, на научно аргументован начин, и аутохтпнисти изразе своје мисли и ставове и то у сарадњи са својим колегама из иностранства, због чега сама конференција као и домаћин, могу бити изложени оштрој критици и нападу, још увек доминантне, школе владајућих историчара, навикнутих на дугогодишњи монополски положај и ауторитет „неприкосновености“ око званичних и владајућих научних догми које свакога дана све више слабе и налазе се у извесној научној дефанзиви, пре као реликт идеологизоване прошлости; о којој ће се тек расправљати и писати, него као строго научно утврђене истине, како су до сада представљане у школским програмима и уџбеницима. Ова конференција је јасно показала да у друштвеним историјским и политичким наукама, нема јасно дефинисаних и прецизно утврђених истина; као у теологији на пример, као и то,

да је свака тврдња, ма колико тачна и истинита, склона критици, преиспитивању и извесној ревизији. Јер је свако посматрање историје и политике, илити друштвеног светоназора, у крајњој мери производ живота и времена, а оно је у многим аспектима неистражено, склоно идеализацији и митологизацији, као догматизацији, с циљем стварања наратива на коме ће почивати одређени друштвени и политички легатитет и легитимитет.

У том смислу, можда је ова конфереција дошла са извесним закашњењем од двадесет година, када су идеолошки рецидиви још увек доминирали у колективној друштвеној и политичкој свести и када су се старе заблуде мењале за нове, тј. када смо из тоталитарног, марксистичког светоназора, прелазили олако њој сасвим супротне неолибералне воде, са истим интезитетом догматизма и грубе вере у оне вредности које су нам наметнуте са стране. Али данас, како би Бодријар рекао, у времену посмодернистичке деконструкције, после пира и пораза, када је дошло до извесног хлађења

младачког идеализма (Vodrijar 1994, 7-17), на Балкану и у земљама бившег Источног лагера, углавном словенског типа, изложених суровостима транзицијског капитализама који је срушио све вредности, дошло је до извесног отрежњења и освешћења и до природне потребе за сазнавањем узрока огромне друштвене катастрофе која је, на размеђу миленијума, захватиле словенске народе. Важни су корени проблема, праизвори, а они се налазе, како у дубокој и далекој прошлости тако и у савременом добу. Зато је на овом скупу учињен напор да се ти корени словенске историје и митологије открију и објасње, као и да се покрене мноштво питања у вези са њима. Питања која захтевају много већи рад, значај и публицитет и о њима ће се тек расправљати у будућности. У том контексту резултати конференције се могу сматрати успешним.

Иначе сама конференција била је подељена на два дела: У првом, под насловом: Конституисање и деконституисање политичке историје Словена, реч је било углавном о старијој историји, и ту су своје прилоге дали

проф. др Елена Миронова, др Сања Шуљагић, проф. др Бојан Думанов, и др Ангелики Папагеоргиу, др Сања Стошић, Виктор Мишченко, Мехмедалија Нукић, Зоран Милошевић, Александар Гронски, Александар Митић, Иванка Василевска и Митко Панов.

У овом делу конференције, јасно се могу разазнати два основна дела; први који се бави старијом и средњовековном историјом и други који говори о модерним тенденцијама у креирању историјографског светоназора, иако ове целине тематски нису биле строго одвојене, тако да су готво сви учесници овог дела конференције говорили како о старијој историјографији, исто тако и о њеном моделирању за потребе политичког тренутка. Занимљиво је запазити, да се скоро сви учесници конференције слажу око тога; да је историјографија тесно повезана са политиком и у том контексту потребно је сасвим ново читање историјских извора, и знатно превазилажење досад присутних позитивистичких догми у друштвеним наукама, доминатних, почев од 19. века, па све до данас, према

kojima su istorijske istine pokshavane da se analiziraju sa eksperimentalnom preciznošću prirodnih nauka, i da se u javnosti plasiraju kao вечите истине. Taj научни утопизам, иако нигде није експлицитно наглашен, на овој конференцији снажно је критикован. Скоро сви писани историјски извори, нарочито они из даље прошлости, у себи садржавају извештан степен политичке намере, и са становишта политичке намере аутора, мора се утврђивати њихова веродостојност и тачност. У том смислу, историја постаје не само наука о прошлости, него и наука о политичкој тенденцији и намери тренутка у коме је историчар писао. Јер, историчар је човек који не може, све и да хоће да се ослободи духа времена у коме живи и ради, стога он у прожлости, ма како и колико је замишља и открива увек рефлектује садашњост и описује актуелност. А актуелност, у 20. веку, нарочито када су Словени у питању, није им била нимао наклоњена. Још од Хегела и његове гермнске империјалне концепције; да су Словени нижа раса, нецивилизовани варвари које треба цивилизовати, заправо

освојити и колонизовати, траје интелектуална борба за њихово преумљивање, које је имало научни, или псеудо научни значај, а заправо се радило о прворазредном политичком пројекту, чије су негативне последице оставиле дубоког трага на живот словесних народа. О овој теми на више различитих углова, говори се у мноштву радова учесника ове конференције.

Тако конференција је почела са излагањем Елене Мироновне о облацима са Лепенског Вира и археолошких аретфаката на брду Тресковац на дунавској обали, као и мноштву сличних артефаката пронађених широм евроазијског простора. Мироновна је говорила о великој мајци, матрјихаланом божанству земљорадничке културе, прве познате културе те врсте у Европи, која се одржала миленијумима на подручју и данас насељеном словенским становништвом. Дакле, Мироновна је почела са најдубљим коренима словенске или прасловенске митологије, да би даљи излагачи разлагали теме које се све више приближавају савременом добу. Следећи говорник др Сања Шуљагић,

уједно и организатор научног скупа и уредник зборника радова, дала је значајан прилог својим излагањем где је критиковала германску школу у српској историјографији, као и радове Вука Караџића, Доситеја Обрадовића и Стојана Новковића, за које сматра да су извршили извесну „аустругаризацију“ Србије.

Са њеним прилогом највише би се сложио рад Александра Митића, који је извршио изванредну критичку анализу дела Константина Порфирогенита, чије дело *De administrando imperio*, у великој мери сматра језуитским фалсификатом, насталим као одговор Римске курије на књигу Мавра Орбинија, *О Краљевству Словена*, из 1601. године. До тад најзначајније књиге о Јужним Совенима, настале на основу тад доступне грађе и позива на преко три стотине референци, што до тада нико није урадио. Занимљиво је виђење Митића, да је спис о „Управљању царством“ (*De administrando imperio*), угледао светлост дана 1666 године у издању *Joanusa Luciusa Dalmatina*. Овим историјским извором који не помиње Орбини у том облику,

Иван Лучић започео је према Митићу, конструкт хрватске националне историје. Ова Митићева анализа, од посебног је значаја јер се први пут у неком историјском извору спомињу Хрвати као моћан и снажан народ који влада Далмацијом, и то, зачудо у време Мађарских похода, када су у Мађари палили и уништавали Европу од Италије до Немачке, и када су Немци после гашења династије Каролинга, пред сталном мађарском опасношћу, изабрали Саксонску династију, зачудо баш у време краља Томислава (уствари хрватског краља Артура). Такође, у овом делу, се спомиње сасвим легендарно и митологизовано досељавање Словена, али и покатоличавање Хрвата из Рима, према коме испада да су Хрвати били први Словени који су примили хришћанство и то у католичком обреду. Митић, читав овај извор, суштински најзначајнији извор за проучавање ране историје Словена, ставља под оправдану сумњу, и то због чињенице што се Орбини, знатно старији аутор, позива такође на Порфирогенитов спис *Foedera, ivra societates imperii Romani*, које је, зачудо написано исте године кад и *De administrando imperio*. Орбини

се, наравно позива на дело Арпотака Бурдегалета, које зачудо никада није пронађено, што не значи да није постојало. Такође, занимљива је и чињеница да су српски историчари цензурисали превод Орбинијевог дела, сматрајући га безвредним и неинтересантним, као што никада није публикована ни хроника грофа Ђорђа Бранковића, јер се у овим књигама нигде не говори о доласку Словена на Балканско Полуострво. Митићев рад је значајан, утолико што говори о аутору који добро познаје историјску методологију и који добро образлаже своје мисли. Ова анализа је кључна за разумевање очигледне политичке тенденције Порфиогенитовог изворника у чију аутентичност Митић оправдано сумња. Њему супротан научни присуп приложила је др Сања Стошић, у њеном добро написаном и вешто аргументованом реферату „О митологизацији ране средњовековне српске прошлости и легенди о Павлимиру Белу“, легендарном краљу, рођеном у Риму, оснивачу Дубровника, и човеку који је владао управо на подручју српске, а не хрватске државе, о чему постоје и бројни трагови у

томономастици (Бијело Поље, Бјелопавлићи), као и спомен у дубровачој књижевној традицији. За Белу Павимира се верује, према Барском родослову, да је подигао цркву Св. Петра и Павла у Расу, после победе над рашким жупаном Љутомиром. И о чему се буквално ништа не зна. Бела Павлимир је легендарна личност избачена из историје, иако је о њему писао Владимир Ђоровић, смештајући га у 10. век, у доба оно „мрачно доба“ између Часлава и Јована Владимира (950-1000), о коме располажемо са најмање историјских извора. Сања Стошић је своју анализу углавном заснивала на раду Тибора Живковића. Такође, из рада др Стошић може се закључити да изворе, нарочито изворе из средњег века треба посматрати као политичке конструкције, везане за један јасан политички циљ, и да се преко тог циља и његове мотивације могу издвајати чињенице, ради реконструкције онога што се заиста у прошлости збивало (Стошић 2019, 131-136).

Тако су списи Томе Архиђакона и Попа Дукљанина, као и Дубровачког анонима, настали у црквеној

парници вођеној у Риму у време Немањића између Барске и Дубровачке надбисупије у погледу црквених права над српским земљама. У таквим парницама, потезали су се документи који требали да указују на старину, тј. на право и предност првенства одређене бискупије на териотрију и имања. Парница између ове две надбисупије вођена је у Риму деценијама и завршила се у корист Бара, уз помоћ огромне финансијске помоћи српских владара који су желели да католичко становништво у њиховим земљама буде под једном управом обједињено, исто као православно становништво (Станојевић 1912). Међутим, у томе није проблем, већ у чињеници да је само трајање спора изискујући бројне историјске доказе и приказе прошлости, међу којима су се нашли и списи Томе Архиђакона и Попа Дукљанина, сами по себи јасно говоре о томе да у Риму, 13. и 14. века, нису много знали о прошлости илирских земаља – некадашњих римских провинција, као ни о времену када је тамошњи народ покрштен и када су прве цркве сазидане. Јер, да су располагали са јасним и прецизним знањима, парнице

између надбискупија се не би тако дуго водиле. А поред тога што је обично побеђивао онај ко би више платио, морале су бити представљене историје које би биле покриће за одређену страну у поступку. У том случају, ни један писани извор из средњег века у којем се говори о прошлости а priori није тачан, утолико више што је тендециозан, стога се не може на основу њега без резерве вршити реконструкција прошлости.

Свака реконструкција дубље прошлости мора у себи садржавати мулти-дисциплинаран присуп, мора се, нужно ослањати на друге науке како би се приближно утврдили оквири у којима су се одвијали историјски процеси. У том смислу интересантан је рад и др Ангелики Папгеоргиу о средњовековној Србији између 1196-1282. године, где је у сажетом облику дала мноштво занимљивих детаља, везаних за немањићку Србију, али и отварајући бројна до сад непозната питања о сукобу између Стефана и Вукана, као и о Стефановом крунисању у Жичи. У свом раду др Папагеоргиу указује јасно на разлику између западних и источних извора, о чему се у Србији до сад

није много дискутовало. Виктор Мишченко, у кратком чланку ослонио се на значај, код нас забрављеног Милоша Милојевића у руској историјографији, за разумевање етногенезе Срба и других словенских народа.

И поред очигледних доминантних аутохтонистичких концепција, овом приликом важно је истаћи и сјајан и интригантан рад бугарског археолога др Бојана Думанова; „Идеја о Тројству и формирању бугарске нације, поглед комуниста и отпор томе.“ Овај рад вишеструко је занимљив јер управо др Думанов пориче већену аутохтонистичких концепција, позивајући се на бугарски пример, где су комунисти Тодора Живкова, насупрот југословесним комунистима, залагали се за теорије о трачком пореклу Бугара и аутохтонистичком погледу на рану историју Бугарске, како би у њој пронашли исконструсали наротив за нови бугарски идентитет. Др Думанов, очигледно је на позицијама немачке, нордијске школе, што говори о једном парадоксу о коме треба добро размислити: да су у Бугарској, као и у суседној Руминији; управо

комунисти форисирали аутохтонистичке концепције, док се у Југославији, а у Србији посебно, развијала немачко-нордијска школа, коју су бугарски интелектуалци и комунистички дисиденти, сматрали „напреднијом“ од њихове историјографске школе. Тако да је на делу својеврсни парадокс према коме се у Србији напушта нордијска школа а у Бугарској се усваја као пример ослобођења од комунизма. Рад доктора Думанова читавој конференцији дао је изузетан значај јер је унео високу дозу сумње у саму доминантну концепцију већине учесника конференције, што самој конференцији даје на квалитету.

После старије прошлости на ред је дошло изучавање савремених тема, међу којима се нарочито истиче рад др Мехмедалије Нукића, историчара из Тузле о јужнословенским муслиманима, у југословенским интеграцијама, објашњавајући доста сложен проблем босанских муслимана са њиховим идентитетом. Проблем који није решен до данашњег дана и који преставља катализатор готово свих политичких, културних,

социјалних проблема са којима се овај народ данас сусреће. Такође, проблем идентитета немају само босански муслимани, имају га и Белоруси и Украјинци, о чему је исцрпно говорио др Зоран Милошевић.

У другом делу конференције, под обиму прилога знатно мањи, под насловом „Геополитика и словенско-балканска мисао од 19. до 21. века, говорило се о модернијој историји и ту су своје прилоге дали: Бојан Драшковић, проф. др Илијас Скоулијас, проф. др Кирил Шевченко, проф. др Татјана Мишченко, доц. др Александар Рандин, доц. др Елена Ванкулина и доц. др Наталија Белоус као и доц. др Ана Нуманова. Овај део конференције тематски гледано знатно је хетерогенији и у темама и у закључцима. Почело се са појмом српске револуције којом се бавио Бојан Драшковић, а завршило се Ивом Андрићем чијом уметничком философијом се посебно бавила др Ана Наумова. О Карпатским Русинима говорио је Кирил Шевченко, док је др Рандин дао интересантну анализу живота у дела Рудолфа Шустера, првог председника

самосталне Словачке. Док су се др Елена Ванкулина и др Наталија Белоус бавиле српско-руским односима. Др Илијас Скоулијас дао је занимљив рад о грчкој перцепцији Црногораца у 19. веку у наративима Балканизма, а др Татјана Мишченко, бавила се изузетно важном темом о историји сећања у Србији и Русији. Скуп је био свакако занимљив, и по избору тема и по самим учесницима, али имао је једну озбиљну ману; трајао је кратко, само један дан, у згуснутом времену тако да учесници сем формалног упознавања нису имали времена да продискутују, да се се међусобно суче, а можда чак и сукобе у одређеним научним концепцијама. Само су у науци, и то првенствено друштвеним, сукоби и сучељавања пожељни, јер једино се тако доприноси напретку науке. Тек знатно касније, после скупа и добијеног зборника, учесници су могли јасније да се упозну са радовима других научника из своје земље и окружења. Из читавог скупа могао се извесни јасан закључак, да су Словенски народи на почетку 21. века, у великом проблему. Пад Берлинског зида, уједињење Европе, распад Југославије и распад СССР-а,

оставио је дубоке негативне последице по народе и државе на словенском животном простору. Словенски народи и њихови научници, као и политичари, покушавају да пронађу начина како да се поставе, према себи самима, али и према целом свету. Дугогодишњи притисак једнодимензоналне тоталитарне идеологије у великој мери оставио је дубоке негативне последице по друштвене науке на читавом словенском подручју. А научници, политиколози и историчари данас покушавају да открију и отклоне узрочнике таквог стања у друштву. У том смислу, овакви научни скупови су покушаји отрежњења и ослобођења духовних снага и потенцијала, и у себи поред несумљиве инспиративности, буде наду у бољи живот словенске и српске науке, која се налазила и још увек налази између мита и стварности.

Литература

Станојевић Станоје,
Борба за самостаност
католике цркве у немањићкој
држави, Београд 1912.

Стошић Сања, *Омито*
логизацијиранесредњевеков
несрпскепрошлостиилегенд
иоПавлимируБелу, Политика
историја Словена између мита
и стварности, Институт за
политичке студије, Београд,
2019, стр. 131-136

Bodrijar Žan, *Prozirnost*
zla – ogled o krajnostima prob-
lema, Novi Sad 1994, 7-17.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Национални интерес* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском, руском и француском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. март, 1. јул и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/nacionalni-interes/authors_directions/.

Радове за часописа слати на имејл-адресу: ni@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацама.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацама.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Национални интерес* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.

(Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме.
Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет.

(Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“ „prir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 2346. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(Webster's Dictionary of English Usage 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.”
Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa.

(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.”
Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(New York Times 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Еуго Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/rpb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „ ... ”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „ ... ”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:”

и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Закон о наслеђивању [ZN], „Narodne novine“, бр. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, и 33/15 и 14/19.

(ZN 2019, чл. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.

(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСРС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСРС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр–1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр–1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или

(CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:-0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или

(ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или

(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA, Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).

- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.

- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.

- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.

- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).

- **Угластом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.

- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).

- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (*underline*) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;

- испод табеле/графикона/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је рад написан на страном језику, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у две колоне.

*Име и презиме аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење институционалне
имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова поставити
слику предње корице

Испод слике предње корице
навести податке о књизи према
следећем правилу:

Име и презиме. Година
издања. *Наслов*. Место
издања: издавач, број
страна.

Текст приказа обрадити у
складу са општим смерницама
о обради текста.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за
национална и државна питања = National interest:
Magazine for National and State Issues/главни
уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник
Живојин Ђурић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд
(Савски трг 7а); Институт за политичке студије,
2005 - (Житиште: Ситопринт). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане серијске
публикације: Национални интерес (CDROM)=
ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални
интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460

01

2020

Национални
ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST
JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година XVI vol. 37 № 1/2020

9 771820 499008